Hughlet Warjri

U SOSO THAM

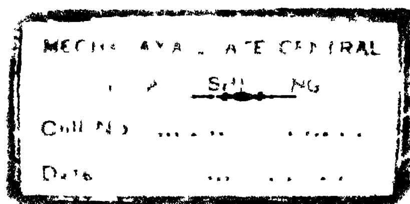
BAD KI JINGTREI JONG U

U SOSO THAM

BAD KI JINGTREI JONG U

DA

U HUGHLET WARJRI

1980

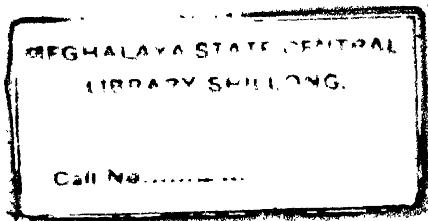
La pynmih da u Nongthoh

Ka Dor 5 Tyngka.

la ka hok long
trai la tyngkai

Ka sien-shon kaba
nyngkong 1980

La shon ha
Ri Khasi Press,
Umsohsun, Shillong.

Ha I Rad Iba La Im Tymmen Ban
Pynshngain Ia Ngi Ki
Ksiew

SHIKYNTIEN

Kane ka kot I Bah Hughlet Warjri shaphang U Myllung Soso Tham bad ki jingtrei jong u, ka long ka jingthoh kaba sngewtynnad shibun. Ka pyni ba u Nongthoh u la trei shitom bad pynlut por pynlut ia ha kaba tih ia ki tyllong jingpyrkhat jong U Myllung na ki jingthoh bad jingkynthoh jong ki ba bun ki rangbah ki bym don shuh ha kane ka pyrthei. U Nongthoh ruh u la pyrshang ban ngam sha ki thwei ba jylliew na kiba u Myllung u la dih shuwa ba un pynmih ia "Ki Sngi Barim u Hynniewtrep". Lada pule bniah ia ki bynta kiba shajan ba khadduh jong kane ka kot ngi iohi haduh katno ba u sybai rupa u la pynhiar ia ka jinglong hok jong u khun Khasi ha kane ka juk.

Nga sngewdei ban ai burom bad jingiaroh ia I Bah Hughlet Warjri na ka bynta ka jingtrei shitom jong I ban thoh ia kane ka kot. Nga ngeit in sa pynmih paidbah ia ka.

Jaiaw Langsning
Shillong,
14th. March, 1980

JOR MANIK SYIEM

KA 'TIEN LAMPHRANG

Ki la don ki kot shaphang ki kot U Soso Tham, kum ki kot ba thoh U H. W. Sten: *Ki Sur Na Ka Duitara Ksiar* halor *Ka Duitara Ksiar*, bad ka *Na ka Hyndai Sha Ka Lawei* halor *Ki Sngi Barim U Hynniew Trep*. Kine ki kot ki don ha ka jait (genre) ba ki khot Ki Jingkynthoh (Critical Works). Lah ban ong ba ki long ki nongmaitphang ha kane ka liang jingpynroi ia ka literashor Khasi (Khasi literature). Ki la don ruh ki jingthoh lyngkot, lyngkhot lyngkhot, ia ka jingim jong U Soso Tham bad ki kam jong u. Kine ki mih ha ki kot khubor, ki makasin (magazines) bad ki Thup Jingkynmaw (Souvenirs). Hynrei ka kot kaba kdup ia ka jingim jong u baroh bad ia ki kam jong u de, kaba long ka nongprat lynti ha ka liang jong ka literashor ban thoh ia ka jingim jong ki nongthohkot ba khraw, ka dei kane ka kot, *U Soso Tham Bad Ki Jingtrei Jong U*, da U Hughlet Warjri.

Ki nongthohkot ki pynphong ia ka pyrkhat pyrdain jong ki ha ki kot ba ki thoh. Ka jingjop jong ki ka long ka jingnang bad jinglah ban pynpaw ia ka pyrkhat jong ki ha ki ktien bad kyntien ba iadei dur dei sur, kum ka sopti ba dait ha ka met u nongphong, itynnat. Da kumta ki pynrung ha ka jingmut ki nongpule ia kata kaba kyrsoi ha ka dohnud jong ki. Ngi sa ioh ki kot kiba ai ka jingkmen jingsngewbha, ka jingshai jong ka jingsngewthuh bad ka bor jong ka jingtip; kiba iarap ruh ban pynproh ia ka jabieng ba kan nangshemphang, bad, halor ia baroh, kiba ktik ban pyrkhat ban puson. U Khasi, naduh hyndai, u la buh ka kyntien, "Hei, to da pyrkhat ho la ka jingim". Namar ka jingim ba khlem pyrkhat kam pynpher ia u briew na u jynthung, ne pynlong ia u kham halor ban ia u mrad. Dei kine ki jait kot kiba pynriewspah ia ka ktien bad, halor kata, kiba kyntiew ia ka jaitbynriew. Ki pynphriang ia ka jingmut jong u nongthoh bad ki nangpynshai ia ka haba ngi tip ia ka jingim jong u bad ka pyrkhat pyrdain jong u. Ki nongthoh ki shim ia ki symboh pyrkhat jong uta uba

shaphang jong u ki thoh bad ki bet ia ki kum ia u symbai ba ki khun ka Ri kin ia ioh bynta lem ia u soh u syntiew.

U nongthoh kane ka kot, *U Soso Tham Bad Ki Jingtrei Jong U*, u dei u samla u bym pat shym la wan sha pyrthei haba U Soso Tham u la khlad noh na ka. Pynban u la ai ha ngi ka jingtip kaba donkam bad kaba iar shibun shaphang U Soso Tham. Katba nga nang pule ia ka katta nga nanglap ia kane ka jingshisha. Nga ngeit kiwei kiwei ki nongpule kin shem ba kane ka kot ka long u prew ba tbeh lynti ia ki haba ki ngam sha ki thwei pyrkhat une u Myllung Ka Ri ban sei ki hira nangta. U nongthoh u la dei ban wad shitom shibun ban lum bin pa bin ka jingtip kaba pynithuh ia ngi kham janai ia ka jingim bad jingtrei jong U Soso Tham. U la tohkit na kiba ha ing ha sem ki khun ki ksiew, ki para ki pyrsa jong u; na ki tymmen ki san ka pateng jong u kiba dang im mynta namar ki kham hadien ka r'ta ban ia u; na ki khynnah skul jong u kiba ki hi ruh ki la long 'riew tymmen mynta U la pule ia ki jingthoh baroh shaphang U Soso Tham ba la thoh da kiba ithuh ithaw bha ia u bad da kiba wad jingtip shaphang jong u. Nalor kine ki jingwad minot u la pule sani ruh ia ki kot ba thoh U Soso Tham bad ia kiwei kiwei ki jingthoh jong u ba sah khyrdong ha kyndong kynhoit ki bym pat shym la shon. Te u tai ia u stait bad u lum ia u met ha ka thiar jong kane ka kot, *U Soso Tham Bad Ki Jingtrei Jong U*. Da shisha uba wad u shem.

U nongthoh u iathuh ia ki jingjia shi lynter ka jingim U Soso Tham; ki jingjia laiphew jait kiba pynlong ia kiba bun ki sngi jong u "ki sngi ba dum lyoh". U iathuh pat ba U Soso Tham u ieng rangbah hapdeng ki jingkynduh bad ki jingkyrduh ba wan pakhuh ia u khah khah na mat khohsiew, bad kumno ba um shah ba kin pyndiaw ia u ban shu shong thapngap ne ban pynsat pyrshah ia ka pyrthei bad ban shah pynshoi ban pynlut noh la ki sngi ha kaba "thain iarong teh sbai" ban pynbit tang ialade, Em, ki pynkhuslai pynban ia u namar la ka Ri, naba, haba u peit sawdong ia ka na kliar lum ka Pyrkhat u iohi ba ka don "ha tmier ka riat bashyrkhei" Te u kyrsiew ia ki khun jong ka ba

kin kyndit briew. Lym kumta kin hap "ban thoh dieng, ban tong um ianore". U kyrsiew da ki jingthoh jong u, kumba u hi u ong, "Nga pyrta jam; bad ngam shym tyngkai. Nga la thoh katba nga lah da ka khmut u Diamond bad u Khulom nar." U nongthoh u sa khot ia u ha kane ka kot, U Jeremaiah. Namar u maham ia ngi ki khun Hynniew Trep, u da lynniar, u da kyang tyngeh kum U Jeremaiah hyndai ia ki khun Isrel.

Nga kyntu ia ki khun ka Ri ban pule da pyrkhat ia kane ka kot, *U Soso Tham Bad Ki Jingtrei Jong U*, da U Hughlet Warjri namar, da ki kyntien ba shai bad ba shoh, ka nang iarap ban nangsngewthuh ia ka khubor ba kynsai jong U Soso Tham ia u paid Khasi-Pnar: ka khubor ban bud ia ka Jingshai ka Ri la jong, ban bat ia ka Hyndai jong ka. Da kumta ngin ioh buit, ioh bor, ioh mynsiem ban weng ia ki snur na ki khmat bad ia ki saiteh na ka jingmut ba la pynwoh ki mynder. Da kumta kan wan ur-long kaba U Soso Tham u ialap bad u kyrmen:

"Kumba Hyndai, kumta Lawei,
Namar ka Ri ngin lang kawei".

Oaklands, Shillong,
2. 4. 1980

R. T. RYMBAI

Ka jingsot na ki shithi u N. K. Rustomji, I.C.S., (Retd), uba long u Chief Secretary uba nyngkong eh jong ka jylla Meghalaya.

Poona
July 28th.

My dear Hughlet,

I have just received your letter in Poona... I am so glad you are making a systematic study of our past leaders-it will be a valuable contribution to the history of the region.

I hope the beautiful lines of U Soso Tham incribed on our Shillong Centenary Memorial will find a place in your new book—

"Once more the forest shall resound,
Once more the stones shall roll,"

With all good wishes

Your sincerely,

Sd/- N. K. RUSTOMJI

* * * *

Bombay,
August, 12th 1980.

My dear Hughlet,

My very best wishes for the success of your book.

Yours sincerely,

Sd/- N. K. RUSTOMJI.

SHIKYNTIEN NA U NONGTHOH

Kane ka kot ka la dei ban mih la kham mynshuwa. Hynrei ka jingsngew rit bor, ka jingsngew bym lah ban leh ia ka kam bad ka jingsngew duh mynsiem kiba wan man ka por ki la pynthut, pyndkoh bad pyntud ia ka kam. Lymda ka dei da ka jingai mynsiem bad ka jingiatrei lang jong ki rangbah kiba kylluid mynsiem, lehse haduh mynta ruh kane ka kot kam'nym iohi ia ka sngi bad u bnai.

Bun ki paidbah ha ka ri, khamtam eh ha ki nongkyndong jong ngi kiba la tip bad iohsngew ia ka kyrteng u Soso Tham; hynrei ka jingtip jong ki ka sah kut noh tang bad ka kyrteng namar ba kim shym la ioh lad ban pule ia ki jingthoh u myllung. Nga ngeit ba kane ka kot kan long ka jinglam lynti ia kiba kum kita ki nongpule ba kin rung sha ka pyrthei u Soso Tham. Nga ngeit ruh ba ka kot kan nym long khlem ka jingmyntoi ia kito baroh kiba dang pule ha skul bad kolej.

Kawei pat kaba ki nongpule ki dei ban kynmaw ka long ba kane ka kot kam shym mut ban thew ban woh bad ban bishar ia ki jingthoh u myllung. Kata ka long ka jingtrei jong kiwei pat kiba kham tbit ha kum kata ka jait kam.

Ka jingtrei ka long ka barit, hynrei kam shym long kaba suk. U Soso Tham um shym thoh eiei shaphang ia lade. Kiba ia im ryngkat bad u ruh kim shym la thoh eiei shaphang jong u Kane ka la long ka jingeh. Dei ha kane ka rukom ruh ba la kah dum ia ka jingim u Shakespeare ka ri Bilat, kaba la pynpoi shaduh u pud ban artatien lada u dei shisha ma u uba la thoh ia kito ki drama baroh. Ha kane ka bynta ka jingmih jong ka *Soso Tham Birth Centenary Souvenir* (1973) ka la long ka jingiarap kaba khraw ia nga.

Hapdeng ki jingeh jong ka jingbym don jong ki jingthoh jingtar kiba biang, la dei ban shaniah ha ki rangbah bad ki tymmen kiba tip shaphang u myllung. Lyngba ka jingiathuh jong ki la lum ia kiwei pat ki jingtip kiba ym pat mih ha ki jingthoh.

Ka jingtrei kaba kum kane kan nym long kam lymda dei da ka jingiarap bad jingiatrei lang jong kiwei pat. Bun ki long-kmie bad ki rangbah kiba la iadon bynta ha kane ka jingtrei. Lada thoh ia ki kyrteng jong ki baroh, kan long ka list ka bajrong. Nga pynpaw ia ka jingsngewnguh ka bakhraw ia ki baroh. Te, hynrei ngam lah pat ruh ban klet ia ka jingiarap bad ka jingiatrei lang ka bakhraw kaba nga la ioh na kine ki rangbah bad ki long-kmie: Bah Francis Gatphoh (u khun u myllung). Kong Minette Sibon Tham (i pyrsa u myllung) bad i lok jong i, i Bah Jormanik Syiem, Rev L. Gatphoh, Kong Albarine D. Tham, Bah W. R. Laitflang bad Bah H. W. Sten. Nalor kine, ngam lah ruh ban iaid lait ia ka kyrteng u parolok jong nga, i Bah Kitbor W. Nongrum, iba la pashat lem ia ki jingtip kiba iadei bad u myllung Nga sngew ruh ba nga dei ban ai ia ka jing-sngewnguh kaba kyrpang ia i Bah Kynpham Singh iba la kloi ban sei ia ki jingkynshew bakordor na ki jingthoh jing-tar kiba la rim kiba i don, Bah A. W. Khonglam, Headmas-ter, Government High School, Shillong, iba la shah sngew-bha ban khyllie ia ki kot ki sla kiba rim jong ka skul, Bah Emthieg Chen, Headmaster, Shangpung M. E. School, iba la ialeh shitom ban pynwad jingtip shaphang u myllung na Shangpung, bad u Woh R T Rymbai uba la sngewbha ban peit bniah tiak-pa-tiak ia ka jingthoh shwa ban phah shon ia ka. Ka jingsngewnguh ka leit ruh sha ka Sorkar jylla jong ngi kaba la ithuh ia kane ka jingtrei da kaba iarap pisa bai shon, kaba khlem kane, ka kot kan nym jin da la mih pyrthei satia.

Ka jingtrei kam pat long kaba biang; ka dang don bun ki jingduna. Kumta kino-kino ki jingai jingmut bad ki jing-ai jingtip shuh shuh shaphang u myllung yn pdiang ia ki da kaba sngewnguh eh.

Malki Shillong,
Nailar, 23, 1980

HUGHLET WARJRI

JINGKDEW

Jingthoh Tam

1. "U ROBERT BURNS JONG KI LUM KHASI."

U Dr. Suryya Kumar Bhuyan (1894 - 1964) u la long uwei na ki riewstad kiba ka jaitbynriew Assamese ka la pynmih. U la long uwei na ki nongmait lynti ha ka jingtih ia ka histori jong ka jaitbynriew jong u bad ia ka thoh ka tar jong ka. U la thoh kumba 31 tylli ki kot kiba kynthup ruh ia ki 13 tylli ha ka Phareng. U la ioh ia ka khusnam *Doctor of Philosophy* bad *Doctor of Literature* na ka London University.

Haba u la dap 60 snem eiei ka karta, u Dr. Bhuyan u la thoh ia kawei ka kot, *Men I Have Met*. Ha kane ka kot u la thoh lyngkot lyngkot ia ka jingim jong kito ki briew kiba u la iakynduh bad kiba u shem ba ki long ki briew kiba la iarap bad ai mynsiem ha ki jingtrei jong u; kiba don kata ka jinglong bad kiba la leh ia kita ki kam kiba dei hok ban kynmaw da ka pateng ka ban wan. Ki dei kita ki briew kiba, ka jingim bad ki kam jong ki, ki la ai mynsiem lem ia kiwei pat bad kiba la leh eiei ban pynlong ia ka jingim ki lok ki jor kaba kham sngewtynnat bad kham bha. Napdeng kine ki briew, ki don ki nonghikai skul bad College, ki nongthoh kot, ki myllung, ki mishoneri, ki riewain, ki nongsaiñ hima, ki nongthoh kotkhubor bad kiwei kiwei pat ki briew kiba trei ia ki kam kiba pher ha ka jingim jong ki.

Hapdeng kine ki 152 ngut ki kynrem ki lyndan kiba u Dr. Bhuyan u la jer, ki dou ruh ki kyrteng jong ki lai ngut ki rangbah Khasi— u Prof. R.R. Thomas, u Dr. Homiwell Lyngdoh bad— u Soso Tham. U Dr. Bhuyan u la iakynduh nyngkong eh bad u Soso Tham ha ki snem jong ka jingshong skul jong u ha Shillong Government High School ha ki snem 1904-1909 mynba u Soso Tham ruh u dang rung kum u nonghikai Khasi ha kane ka skul. Hynrei ka jingiakynduh kaba kham jan eh jong u bad u Soso Tham ka la long ha ka snem kumba 1926 bad dei ha kane ka por ba u la ioh ban pule nyngkong ia ki *jingrwai myllung* (poem) u

Soso Tham ha *Ki Poetry Khasi* kaba la mih nyngkong eh ha ka snem 1925. Haba u pule ia kine ki jingrwai shisyndon u iohi ia ka sap ka bakhraw ba la btep ha ka jabieng u Soso Tham. Ha ka ktien khmat ka bajrong kaba u la thoh na ka bynta kane ka kot ha ka snem 1928 * u la kren iaroh shibun ia u Soso Tham. U khot ia u, "U ** Robert Burns jong ki lum Khasi". Hynriew snem hadien u Edingson Blah pat, u Editor jong "U Nongkit Khubor" u khot ia u Soso Tham, "U Poet banyngkong jong ka Ri." Ha ka *jingrwai mylliung* da kane hi ka kyrteng kaba la mih ha u bnai Jymmang, 1935, ha ka kot khubor jong u, u rwai—

"Risa khun ka Ri, risa jam
Ha ban da win ki riat ki ram;
Ha khmih u Poet ba ngi la ioh
Shaphrang ngin nang kynjoh.

"Lyngba ki jingeh bad ki jingma—
Ban roi ka Ri I mei i pa;
U trei shitom bad miet bad sngi
Namar ka jingbha la ka Ri.

"U long kum nongiathuhlypa
Uba tip bad iohi lyngba—
Ia hynnin, mynta bad la shai
Ia duk, ia suk bad jingkhuslai."

Wat lada don katto-katne kiba peit bad pdiang ia u kum u myllung, hynrei, ym pat shym la ithuh bad pdiang ia u da u paidbah ka ri, em, wat hadien ba u la pynmih ia ka kot ka bakhraw tam jong u. *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew*

---

* Ia kane ka jingthoh, u Dr. Bhuyan u pynmih ruh hadien ha ka kot jong u, *Studies in the Literature of Assam* (1956) ha ka kyrteng, "Modern Khasi Literature" bad ka tarik kaba u buh ka long Jylliew, 4, 1928. La pynmih ruh ia kane ka jingthoh ha ka *The Assam Review* ha u bnai Risaw, 1928.

* U Rubby Burn lane u Robbert Burns u dei u myllung ka ri Scotland uba la thoh ia ki lyrics bad ki love poems kiba pawnam. U la im ha ki snem 1759 - 96.

Trep. Wat "U Lurshai" ha ka jingai khubor shaphang ka ka jingkhlad noh u myllung ha ka snem 1940 u kynthoh ia u tang kum "uwei na ki nongthoh Khasi bapawkhmat." Kumta u myllung u la long kumba u la rwai ha "U Phlang Jyrngam":

"Jar-jar hapoh ki dieng ha khlaw,
U san hapdeng ki nuit;
U syntiew pher, u tiew dohmaw—
Laiphew - na - ar jingmut."

Kumta um shym la im ban iohi ba la pdiang bad burom ia ki jingtrei jong u. Jar-jar u la leit noh na kane ka pyrthei bad "ki nongleit on tep kiba leit on ia ka synduk jong u sha u lum jingtep jong ka Balang Anglican ki long ki baduna bad hangta la pynthiah ia u hapoh u stong jyrngam." [1]

Hynrei u dei "u syntiew pher" namar dei ynda haba u la thiah hapoh u phlang jyrngam ba u sdang ban pynpaw ia lade sha ka pyrthei. U la jia long biang kum u phlang jyrngam— "ban iwbih ynda stai" —

"Jar-jar harud ki wah ba tngen
Ban iwbih ynda stai ;
U tiew tyrkhang ba ai jingkmen,
U jyrngam khatar bnai."

Humta hadien ba u la khlad noh, suki-suki na kawei ka por sha kawei pat, ki ktien jong u ki sdang ban ngam bad pynshai ia ka jingmut ki briew bad suki - suki ruh ki briew ki nang sngewthuh ia ka dor jong ki. Kumta bunsien ngi ju iohsngew ha ki jingiakren jingiakhana bad ha ki jingialang paidbah ruh ba la kynnoh ia ki ktien ba ai mynsiem jong u. Ngi iohi ruh teng - teng ia ki jingthoh shaphang jong u ha ki kot khubor Khasi. Hynrei ka la shim por 33 snem hadien ka jingkhlad jong u ba ka ri kan pynpaw pyrthei ia ka jingithuh bad ka jingkheinkor jong ka ia u kum u myllung ka ri haba, ha ka snem 1973, la rakhe pyndonburom ia ka lyngkhuh shispah snem jong ka jingkha ia u . Ha kane ka snem la pyndonburom ia u da kaba pynmih

1. Dr. H, Bareh, A Short history of Khasi literature (1979) p. 72

ia ka thup jingkynmaw (souvenir) kaba itynnat bad ishong-kun bha.

Hooid la burom ruh ia ka jingtep jong u haba ym shym la ieh shuh ia ka kumto ba ki phlang kin tap halor jong ka. Ha u Kyllalyngkot, 1974 la tei ia u mot baitynnat bad hang-ta la thoh ruh ia ki ktien jong u na ka dkhot ka bakhatduh eh jong *Ki Sngi Barim U Hynniew Trep* kiba ong:—

"Na khlieh ki Kshaid narud ki Thwei
  Khadduh nga poi ngam tip shaei :
Na lum Shyllong, Kyllang, Symper,
Ko Ri na Pha shano ngan her;
  Ynda nga poi ha ïng U Blei
Nyngkong ngan wad hangno i Mei."

La burom shuh-shuh ia u haba la pynieng ia ka dur mot marble jong u ha ka phyllaw jong ka State Central Library ia uba la plie da u L. P. Singh, u Lat ka Meghalaya ha ka shitarik u Naitung, 1975. Ka long ruh kaba sngewtynnat ban tip ba hadien ba la plie ia u mot ha katei ka sngi, u Lat u la pasiaw ha i Bah Francis Gatphoh (u khun ba dang im u myllung) ba u kloi ban bei ia ka jinglut lada lah ban pyn-mih ia ki *jingrwai myllung* u Soso Tham ha ka ktien Phareng.

Ha u Nailur jong ka snem 1976 pat la don ka jingrakhe pyndon burom ia ka jingdap shispah snem jong ka Shillong kum ka nongbah. Ha kane ka jingkynmaw burom la thung ia ki mawbynna hapdeng ka surok bah ha pyrshah ka State Central Library. Ha uwei na ki maw ba la pynshong skhem ha kane ka jaka, la thoh ia ki ktien ba donnam u Soso Tham :

"Sa shisien pat kin win ki khlaw
Sa shisien pat kin khih ki maw."

Kine ki jingkhih pyndonburom ia u myllung, ki la pynkhih ruh ia ka jingmut jong ki bor synshar ka jylla ba ki dei ban leh eiei ban burom ia ka kyrteng jong u. Kumta ka Sorkar Meghalaya ka la wad ia ka sngi kha u myllung

da ka jingthmu ban ai shuti ha kata ka sngi. Hynrei ka long kaba sngewdiaw ba ym shym la lah ban tip ia ka sngi kha jong u. Wat la katta, la burom ia u da kaba ai shuti noh ha ka 18 tarik u Nohprah, kaba long ka sngi iap jong u.

La iathuh ia ngi ba ha ki snem ki bakhatduh jong u, u Soso Tham u la pynkylla Khasi ia ki katto-katne ki Drama u Shakespeare kiba kynthup ruh ia ka *Tempest* ia kaba u buh pat ha ka Khasi, *U Kyllang*. U la ong ia ki khun ki ksiew jong u ban buh bad sumar bha ia ki da kaba iathuhlupa ruh ba ha kawei ka sngi, ki briew kin sa ia wad ia ki. U la iohi lupa ia kaba kum kata ka jingjia. Shisha ka la wan jia ruh. Dei ha katei ka snem haba la pyndon burom ia ka jingdap shispah snem jong ka jingkha ia u, haba ka ri ka la iohi ia ka jingkhraw jong ka jingtrei jong u, ba la wad biang ia kiwei pat ki jingthoh bym pat mih jong u. Hynrei ka por ka la dier! Ki la jah rngai lyngba ki snem jong ka jingleh bym suidniew haduh bym shym la lap shuh ia ki. A! ka jingtrei shitom jong u baroh ka la kylla long lehnohei! Ngi la shu duh ei ia ka *Classic* ba donnam ka pyrthei.

Ha kajuh ka snem jong ka jingpyndonburom ia u la wad ruh ia ki dur jong u. Hynrei ym shym la lap shuh ia ki. Ki ruh ki la jah noh kumba la jia ia ki jingthoh jong u. Hadien ka jingwad shitom, kumno-re-kumno la leit lap ia u ha ka dur kyntiew kurim jong i kong Minete Sibon Tham, i pyrsa jong u. Hangta, hapdeng ki ba-ha-iing ha-sem, ki lok ki jor kiba iaieng bad iashong, u shong bad u thum ha la pneh ia ki ar ngut ki pyrsa, iwei sha kadiang bad iwei pat sha kamon. Ha kane ka dur u phong sut bad deng tai, hynrei um shym phong jain spong. Ka long kaba phylla ba um shym phong ia ka jainspong kaba u ju mlien ban phong. Ka ri ka kwah ban iohi ia u ha ka riam ka beit kumba u ju riam, kata, bad ka jainspong ha ka khlieh jong u. Kumta la shu dro biang ia ka dur jong u bad ia ka jainspong pat, la shu phah spong ha i Syiem Jormanik ha ka rukom kumba u ju spong. Da kata ka rukom la dro ia ka jainspong jong u bad la pynioh ha ngi ia ka dur bapura jong u ia kaba ngi

iohi kumba la shon ha ka *Soso Tham Birth Centenary Souvenir* (*1973*)

Kine kiei-kiei baroh ki pynpaw ba ka ri ka la burom ia u bad ka la kheinkor ia ki jingtrei jong u. Hynrei kata ka dang long ha kine ki khyndiat snem. Katba ki snem ki nang iaid, bad katba ki jingkylla ki babun ki nang wan ban lynshop ia ka ri, khlem artatien ka ri, ha ki por ki ba-eh bad badum kum kita, kan sa phai sha "u khlur ba paw nyngkong" ban ioh na u ia ka jingshai, ka jingialam lynti bad ka jingai mynsiem; bad u Soso Tham un sa nang pynpaw ia lade kum u myllung u bakhraw ka ri. Mano ba tip u lah ruh ban ioh ia ka jaka hapdeng ki myllung ka pyrthei hi. Kumba ong u Dr. R.S. Lyngdoh: "Lada u Rabindra Nath Tagore u lah ban kynjoh sha ka nam lyngba ka jingpynkylla Phareng ia ka *Gitanjali* jong u, u Soso Tham u lah kumjuh ban kynjoh sha kaba kum kata ka nam lada lah ban pynkylla phareng ia ka kot ka bakhraw tam jong u." [2]

---

2. Soso Tham Brith Centenary Souvenir 1973 P. 71.

2. KA ÏING I MEI

La kha ia une "U Robert Burns jong ki lum Khasi" ha ka ïng phlang baduk ha ka kyntoit Saitsohpen jong ka hima Sohra. Kumba ngi iatip, ka Sohra ka la long lupa ka ri ka badonnam kum ka jaka kaba jur slap tam ha ka pyrthei. Hynrei ka long ruh ka ri ka badonnam ha kiwei pat ki bynta khamtam eh ha ka histori u Hynniew Trep. Kiei-kiei kiba la wan jia ha ka ri jong ngi ki la pynlong ia ka ba kan ioh ia ka nam ka burom. U Phareng u la wan jop bad u wan iuh kjat ha ka ri jong ngi da kaba pynlong ia ka ka nongbah ka synshar khadar jong u naduh ka snem 1829 haduh ka snem 1874 haba ka Shillong ka la kylla lang noh ka nongbah jong ka jylla Assam.

Ka jinglong jong ka kum ka nongbah ka synshar khadar ka la kylla long ruh hadien, ka nongbah jong ka pyrthei Kristan. U Sahep Alexander B. Lish u la sdang nyngkong ia ka jingialap ia ka niam Kristan ha Sohra ha ka snem 1832. Wat la um shym lah ban bteng ia ka kam jong u, hynrei u sahep Thomas Jones jong ka Welsh Presbyterian Mission u la bteng ia ka kam naduh u lyiur jong ka snem 1841 bad naduh kata ka por, u la pynneh pynsah ia ki maw nongrim jong ka niam Kristan tat haduh ba ka la phriang kylleng ka ri jong ngi kumba ka long mynta. Ka Sohra ka la kylla long, namarkata, ka tyllong jong ka niam Kristan ha ka ri jong ngi.

Ka jingsdang ia ka niam Kristan ha Sohra ka la long pat ha kajuh ka por ka jingsdang ia ka thoh ka pule. Kane ka la pynlong ia ka ktien Sohra kum ka ktien jong ka thoh ka pule ha kane ka ri jong ngi. Kane ka la long ka jingkyrkhu ka bakhraw shibun eh ia ngi namar ka la wanlam ia ka jingsngewthuh para ma ngi bad ka la teh lang ia ngi ha ka jinglong kawei kum ka jaitbynriew Hynniew Trep. Ka ktien Sohra ka la hikai ruh ia ngi ia ka akor Sohra kaba long ka akor ka baitynnat bad kaba ishongkun.

Ka Sohra bad ka hima jong ka, ka don ruh la kajong ka rukom synshar khadar. La synshar ia ka da u Syiem lem bad ki khatar myntri ia kiba la jied na ki khatar kur. Napdeng kine ki khatar kur, ka kur ne ka jait u myllung ka long kawei. U Subi Tham, uba shipara ar kmie bad u myllung u la long shisien u myntri na ka jait Tham. Shaphang jong u la ju iathuh khana ba u long u briew uba ka jingkhlain jong u ka long kaba la palat ban ia kiwei-kiwei pat ki briew ha shnong ha thaw.

Ka Sohra ka la long ruh kaba donnam namar ki khanatang ki bapher kiba ka don naduh hyndai. Ka Ktien 'Sohra' hi ka long ka khanatang. U Rash Mohon Roy Nongrum u iathuh ba ka Sohra ka dei ka kyrteng jong ka kynthei briew kaba la wan poi ha iew Mawshohdoh, ka shnong kaba don shimer artet na Sohrarim. Ym don ba tip nangno ka wan poi hangta. Ka kren tiak-tiak, shliak-shliak ha ka sur ktien ka bajem jai-jai. Ka hikai ruh ia ki briew baroh kumno ban kren ha kane ka rukom. Ka riam ka beit, ka kup ka sem ruh thapdiap kum ka nongSohra paka mynta. Baroh ki iasngewbha bad sngewtynnat ban iabud bad ban iakren kum kata ka Sohra. Ki la nang pynroi ruh ia ka ktien Sohra haduh ba kan da roi kumba ka long haduh mynta.

Kata ka kynthei briew ka la thaw la ka ïng ka sem bad ka la ker kper shaduh ki them jong ki phud wah kaba leit hap ka wah bah. Ka Nongrim Sohra ruh ka sah kyrteng haduh mynta. Naduh kata ka por ka Wah Sohra ruh ka la neh la sah kyrteng haduh mynta. Ki Sohra kiba la mih na Mawshohdoh mian-pa-mian ki la nang hiar arsut haduh ba kin da wan poi ha kane ka shnong kaba, mynta ngi khot ka Sohra, kaba long ka Sohra bathymmai. Ka Sohra rim ka la don lpa naduh mynbarim. Nalor kane, ki khanatang shaphang ka kshaid Nohkalikai bad ka kshaid Dainthlen ki la pynsngewtynnat ia ki nongpule sawdong ka ri.

Nalor kine kiei-kiei baroh, ka Sohra khamtam eh ha ka por u Soso Tham ka dang long ka ri jong ki syntiew

---

1. *U Khasi Hyndai* P. 11.

ki skud, ki dieng ki siej bad ki law bah law san. Ka long ka ri jong "u tiew sohkha, tiew pawang lum" bad kiwei pat ki syntiew kum u tiew pathai khubor, u tiew diengngai, tiew lasubon. Ka khlaw ka btab ruh ka dang rben bha. "Ki dang kynrei ki diengbah kiba shi piam star, kiba ar piam star ruh ki don, na kiba la shtah ia ki lyntang bad ki thaboh kiba heh, ia kiba dang lah ban iohi snap ha ki katto-katne ki ïng ha Sohra."[2] Ka dang long ka ri ha kaba phin dang ioh sngew ia ki jingrwai jong ki sim ki doh ki bapher. U Soso Tham u khot ia la ka ri—

"Ka ri jong ka simpieng, ka ri u kaitor
Ka ri ka jingshynrang, ka ri ka akor."[3]

Kane ka ri jong ki syntiew ki skud, ka ri jong u slap bad ka lyer, ka la ring ia ki nongshong pyrthei na kylleng. Kam ju kham duh koit man ka snem ia ki nongwan jngoh ia ka. Kino-kino kiba la wan poi hi ha Shillong, kin nym lah khlem da leit peit ia ka. Ha ka jingshisha ka Shillong khlem ka Sohra kan nym jin da la long ka jaka jong ki nongshang pyrthei. Napdeng ki riewkhraw kiba la wan jngoh ia ka, ngi lah ban kdew ia u Vice-Roy and Governor General of India, u Lord Willingdon bad ka Countess Willingdon kiba la wan jngoh ha ka 4 tarik u Risaw, 1933. Uwei pat u Vice-Roy uba la wan jngoh ia ka Sohra u long u Lord Linlithgow uba la wan ha ka 28 tarik u Naitung, 1937.[4]

Ban iapoi noh shaphang u myllung. Na ki kot ki sla ba lah ban ioh na Government High School, Shillong, la lap ba u myllung u buh ia ka snem 1876 kum ka snem ha kaba la kha ia u. Hynrei kane imat kam long ka snem ka bashisha jong u namar haba u Dr. S.K. Bhuyan bad u khun jong u, u Primrose Gatphoh, ki buh ia ka snem 1873, u myllung uba dang im ha kata ka por, um shym pynbeit da kumwei pat. La

2. W. R. Laitflang, *Mondon Bareh Birth Centenary Souvenir.* P. 109
3. "Ki Sngi ba la leit noh". *Duitara Ksiar.*
4. H. Lyngdoh, *Ki Syiem Khasi bad Synteng* p. 146-147

ngeit namar kata, ba kane ka dei ka snem bashisha ba la kha ia u. La nang pynskhem shuh-shuh ia kane haba i bah Lamphrang Tham, u pyrsa trai u myllung, i iathuh ba ia ka kmie jong i, ka Annamon Tham, kaba long ka para khatduh u myllung, la kha ha ka snem 1876. Kumta ngim artatien shuh ba la kha ia u myllung ha ka snem 1873. Ka la long ha ka por ba u Syiem Hajon Manik u synshar ia ka hima Sohra.[5]

Ngim tip shibun shaphang ka ïng ka sem, ki kmie ki kpa bad ki longshuwa manshuwa u Soso Tham. Hynrei ka paw ba ka ïng jong u ka la pdiang la slem ia ka niam Khristan, bad kumta kaba la ioh ia ka jingshai jong ka thoh ka tar bad ka pule. Ha "U Nongialam Khristan" jong u bnai Kyllalyngkot, 1907, la iathuh ba, "Haba la wan u Rev. W. Lewis* u Missionary shaphang kane ka ri Khasi, dei u kpa u Philip bad kiwei kum ki jong u Tirasingh, u Luh, u Dorji, u Jarkha, u Miri *u Jom Tham* bad kiwei kiba la ia sydang pule kot ha kata por, te ynda ki la ioh hikai katto-katne bad ynda ki la sngewthuh ia ka jingshisha ka Ktien U Blei ki sa kylla Khristan".

U myllung u don kawei ka jinglong ka bapher-ban pynsah nam ia ka kyrteng ki knï ki kpa tymmen. Kumta ban pynsah jingkynmaw ia la u knï tymmen, u pynkyrteng ia uwei u ksiew jong u da u Jomrai. Ia une pat, u bthah ba un da ioh ksiew ba un pynkyrteng da u Soso!

Kum u Jom Tham, ka Lyngkien Tham ruh, ka kmie u myllung ka la pdiang ia ka niam Khristan. Shaphang jong ka pat la iathuh ba ka long ka briew ka bariewblei shibun. Ka long ka nongtrei ka bashit rhem na ka bynta la ka jingngeit. La ju iathuh khana ba ka ju ieng harud surok ban ialap ia ka Gospel ha ki War kiba leit bad wan ïew Sohra.

---

5. H. Lyngdoh, *Ki Syiem Khasi bad Synteng* p. 145.

* U Rev. William Lewis u wan poi sha kane ka ri jong ngi ha ka snem 1843 hadien u Rev. Thomas Jones.

U kpa jong u pat, u Hat Tongper, dei uba na Sohkha, na shaphang Dawki. U ruh u la long Khristan. Ha Sohra u ju trei ju ktah bad ki sahep Mishoneri bad lyngba jong ki u la ioh lad ban nang katto-katne ia ka ktien Phareng. La ong ba u ju hikai Phareng ia ki ba ha-ïng ha-sem jong u ruh.

U Soso Tham u dei u khun u balai bad u shynrang ba tang marwei hapdeng ki saw ngut shipara. Kiwei pat kiba shipara bad u ki long: ka Lymphuin Tham, ka lok u Rev. Morkha Joseph, u nongthoh jong ka kot Poittri, "Ka Ryngkap", Ka Jylluin Tham bad ka Annamon Tham. Ka para khatduh jong u ka la pyndonnam ia lade bad ia ka ri da kaba ka la long ka kynthei Khasi kaba nyngkong eh ban pas ia ka Entrance (Ka Matrik lane ka H.S.L.C. Examination kumba la khot mynta) jong ka Calcutta University ha ka snem 1902. Ka la ieng nyngkong eh ruh ha ka jylla Assam baroh kawei ha ka eksamin First Arts (Intermediate Arts lane Pre-University kumba la khot mynta) ha ka snem 1904. Ka la ioh ia ki Scolarship na ka Sorkar Assam bad na ka Sorkar Bengal ruh na ka bynta ka jingjop jong ka. Ka la ialeh ia ka B.A. ha ka snem 1906 hynrei ka long kaba sniew bok shibun eh namar ba kam shym la lah ban pyndep na ka daw ka jingbym koit bym khiah. Ka la khlad noh ha ka 14 tarik u Nailur, 1929.

Wat lada la kha ia u Soso Tham ha ka ïng ka baduk pynban u la ioh lad ban leit skul. Um da donkam ruh ban iaid jngai ban ioh ia ka jingshongskul namar ha Nongsawlia, kaba hajan ka kyntoit jong u hi. ka la don lpa ka skul rit jong ka Misnon Presbyterian. Wat ka skul niam (Theological College) jong ka Balang Presbyterian ka la lah don lpa hangne naduh ka suem 1887. U donbok shibun eh ruh ban kha bad ban san ha ïng bad ka shnong ha kaba ka lyer jong ka niam bad ka pule ka thoh ka beh manla ka sngi.

Kum u khynnah u Soso Tham u la im bad u la san ha ka ïng ka basngewtynnat. Ka long ka ïng ha kaba u myllen ban ialehkai shipara. Ka long ka ïng ha kaba u hikai bad u nang ban rwai. Lehse shipara lane bad la ki kmie ki kpa, kin iashong sawdong ka sharak rit ban iarwai lang ia ki jing-

rwai niam kiba ki ju rwai ha ingmane. Ka long ruh ka ïng ha kaba u ioh ia ka jinghikai ban tip shaphang U Blei. Ym don lehse, lait na ka kmie jong u hi, kaba kham ai ha u ia kane ka jinghikai bakordor. Ynda u la tymmen um lah khlem da kynmaw ia la ka ïng ha kaba u im dang khynnah.

"San ka Kong 'Ri' pat ka Kong 'A'
Kumne ngi leh kai shipara:
Hangne ka lung ka Sngi u Bnai,
Hangne nyngkong nga nang ban rwai:
Shwa ban pra iwei shawei
Nangne ngi tip shaphang U Blei"[6]

Kum u khynnah u don ruh la ki kam ram ha la ïng. Kawei na kita ka long ban leit tong um sha wah. La ong ba ka kmie ka pynkmen pat ia u da kaba ai da ka ja jah ba un bam.

Ha ïng ka kmie u pynlut ruh ia ka jinglong khynnah ka bakmen bad ka basngewtynnat tam. U myllen bad lapmiet ban leit riam sim bad ban kem lymbit sha khlaw, sha ki lum bad ki them.

"Hangta nga riam sim dang khynnah
Mynmiet ka Dkhoh hangta ka pah:
Shano ki sim ba kiew na riat!
Shano ki Skong ki Lapohiat![7]

Kane ka dei ban long ka por kaba pynsngewbha bad pynsngewtynnat eh ia u namar ka la bat sah ia ka jinmut jong u wat hadien ba u la rangbah. U kynmaw ieit ia ki sngi ka jinglong khynnah:

"Te ki sngi ba la leit noh, ki shlei bad ki shlei
Ngam tip ia ka jingsdang kin kut ruh haei;
Tang kane nga tip, ba bunsien nga kwah—
Sa shisien, sa shisien ban long u khynnah."[8]

---

6. "Ka Iing I Mei", *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep.*
7. Hajuh.
8. "Ki sngi ba leit noh", *Dultara Ksiar*

3. U NONGHIKAI SKUL

Hapdeng ka jingkmen bad ka j ingsngewbha jong ka jinglong khynnah, u Soso Tham u la dei ban mad ia ka jingsngewsih ka banyngkong jong ka jingim jong u haba u kpa jong u u la khlad noh. Kane ka la buh ia ka ïng ha ka khim kaba kham khraw shuh-shuh, Wat la katta u Soso Tham um shym sangeh na ka jingleit pule. Hadien ba u la pyndep ia ka klas ka bahynriew na Sohra, u la wan pule pat sha Shillong, sha kaba ka ïng jong u ruh ka kynriah noh shen hadien.

Hadien ba ka ïng ka la kynriah sha Shillong la die noh ia ka ïng ha Saitsohpen.Bun snem hadien ba u Soso Tham u la khlad noh bad ba u la pynsah nam ia lade kum u myllung bakhraw ka ri, ka la don ka jingpyrshang da ki ba-ha-ïng jong u ban thied pat ia ka ïng ha Saitsohpen, hynrei ki jingpynwit ki babun ki la khang lad ia kane ka jingthmu.

Kat kumba ngi lah ban tip na ki longdien jong u, u Soso Tham um shym lah ban jam palat ia ka klas ka baphra. Ka duk ka shitom ha la ïng ka pynduh lad ia u ban bteng ia ka jingpule. Shipor hadien kata, la ong, la thaw lad ia u ban leit pule noh ia ka Theology bad ban long u nongialap. Hynrei kane ruh kam shym long kam satia. U la iehnoh ia ka jingpule Theology ban sdang ia kawei pat ka jingim- u nonghikai ha ki skul rit nongkyndong. Katto-katne por u la hikai ha Mawsynram bad khyndiat por u la hikai ruh ha Aglican School ha Jowai. Hynrei ka kam hikai kaba u la kham neh slem eh ka la long ha Shangpung, ha ka Upper Primary School jong ka Presbyterian Mishon. U la hikai hangne kumba hynriew snem eiei. Shipor la phah ruh ia u ban hikai ha Mawkaiaw ka shnong kaba don kumba hynriew mer eiei na Shangpung. Na Mawkaiaw u la wan phai biang sha Shangpung ha kaba u la long ruh artat u Headmaster jong ka skul hangto.

Ym lah ban tip tikna ia ki snem kiba u Soso Tham u la neh kum u nonghikai ha Shangpung. La kumno - kumno un don hangne ha ki snem 1890 haduh 1904.

Ka Shangpung ka dei ka shnong kaba u Soso Tham u ieit eh. Ka la bsa ka la pjiah ia u bad khamtam eh, ka la ai ha u ia ka jingkoit jingkhiah. Dei hangne ba u ioh ia ka jingkoit na ka suhot kaba ju pynshitom ia u borabor. Bun snem hadien haba u la wan shong sha Shillong, u la ju kwah eh ban leit shong biang sha Shangpung, hynrei un shym la ioh lad satia.

Wat la u ieit ia kane ka shnong, hynrei u hap ban iehnoh ia ka. La ngeit ba ka jingbym iasngewthuh jingmut jong u bad ki nongpyniaid jong ka skul, ka la pynlong ia u ban iehnoh ia ka jinghikai ha Shangpung.

Hadien ba u la iehnoh ia ka kam hikai ha Shangpung u la wan trei pat kum u muktiar ha Jowai. U la trei ia kane ka kam tang khyndiat por. U Rev. L. Gatphoh u iathuh shaphang kawei ka jingjia ha ka jingtrei u Soso Tham kum u muktiar. Kawei ka briew na Nongbah katba ka dang trei bylla ha kawei ka jaka jong uwei u briew, ka la lap kynsan ia ki tyngka pliah ba la buhrieh bad la btep ha khyndew. U trai jaka ubym tip shaphang ka jingdon jong kita ki tyngka, u la kam ei ia ki. U Soso Tham u la ieng ha ka liang jong kane ka nongbylla. Hynrei kane ka keis, kat kum ka jingiathuh jong i Syiem Jormanik, Advocate, ka la shu kut noh kumto khlem jingpynksan ne pynrem ia kano-kano ka liang ruh haba u nongbishar u rai ban buh ia ka tyngka sha ka Sorkar hapoh ka ain Treasures Trove Act.

U Soso Tham u la hap ban iehnoh shen ia kane ka kam ruh. La iathuh ba u hap ban trei wat ha ka sngi U Blei ruh. Kane ka ktah ia ka jingsngew jong u kum u Kristan. Kumta u iehnoh ia ka bad u leit hikai pat ha Anglican School kaba ha Jowai hi.

Ha kane ka por ka la don ruh ka jingpyrkhat ban thung nonghikai shuh na ka bynta ka Khasi ha Shillong Govern-

ment High School. Ha kito ki snem, kata shwa ka snem 1905, ki nonghikai na ka bynta ka Khasi ki dang duna shibun ha kane ka skul heh, kaba long tang ma ka hi ka High School ha kata ka por. U Sir Joseph Bamfylde Fuller, u Chief Commissioner jong ka Assam u la iohi ia kane ka jingduna bad u la ai jingmut ban thung nonghikai shuh na ka bynta ka Khasi. Ka leit jia ruh ba ha kane ka skul la ju buh ia u nongikai na ka bynta ka ktien Urdu ne Persian. U Fuller u shem ba ka jinghikai ia kane ka ktien kam long kaba idonkam na ka bynta ki khynnah ha Shillong. Kumta ha ka shithi jong u kaba 8 tarik u Iaiong, 1905, u la bthah ia u Director of Public Instruction, (D. P .I.) u H. L. Hallward, ban pynduh noh ia ka jinghikai ia kane ka sobjek bad ha ka jaka u nonghikai jong ka, ban buh noh da u nonghikai na ka bynta ka Khasi. Kumta la pynduh noh ia ka jinghikai ia kane ka ktien bad ia u nonghikai jong ka, la pynkynriah noh sha Sibsagar ha ka Sibsagar Government High Scool. Ha kajuh ka por la bthah ruh ia u headmaster ka Shillong Government High School ban ai kyrteng ia uno-uno u briew uban hikai ia ka Khasi. U Headmaster, u Rev. John Ceredig Evans u la phah ia ka kyrteng u Soso Tham. Ha kane ka por uwei pat u sahep, u B.C. Allen, u la shim ia ka kam kum u Director of Public Instruction Une u shem ba u Soso Tham u la palat ia ka 25 snem karta bad kat kum ki ain thung kam Sorkar, ym lah shuh ban thung kam ia uba kum uta u briew. Kumta ha ka shithi jong u kaba 11 tarik u Naitung, 1905, u la bthah ia u Headmaster ban phah noh da ka kyrteng jong uwei pat u briew uba lah ban pynbiang ia ka jingkwah jong ki ain Sorkar. Hadien baju Headmaster u la phah ia la kajong ka jingai jingmut jong u, la buh ia kane ka kam baroh kawei ha khmat u Chief Commissioner. Ka rai jong u ka long kaba markhongpong: ha ka shithi jong u kaba 12 tarik u Naitung, 1905, u la ai ia ka jingbit ia u Director of Public Instruction ban thung ia u Soso Tham kum u nonghikai na ka bynta ka Khasi ha katei ka skul. Kumta ha ka bakhatduh, la pdiang ia u Soso Tham kum u nonghikai bad u Director of Pubblic Instruction u la pynmih ia ka shithi thung kam ia u ha ka 25 tarik u Nailur, 1905 ha ka tulop kaba 35 tyngka shibnai. U Soso Tham u la shimti ia ka kam ha ka 16 tarik

u Risaw, 1905 bad naduh kata ka por u la neh haduh ba un da shongthait noh syndon ha ka 30 tarik u Jylliew, 1931.

Ka dei ban don ka daw kaba kham kyrpang kaba pynlong ia u Chief Commissioner ban pdiang ia u Soso Tham kum u nonghikai wat haba ka snem jong u kam shah shuh. Hynrei ngim da tip shai eh ha kaei ka nongrim ba la shim ia u kumne namar ia ka shithi u Rev. J.C Evans No. 122 kaba 19 tarik u Jylliew, 1905 ha kaba u la kubur ia ka kyrteng u Soso Tham ym shym la lah shuh ban ioh. Wat la katta, na ki jingtip ba lah ban lum ngi lah ban ioh katto-katne ka jingshai. U Rev. L, Gatphoh u iathuh ba u Rev. J.C. Evans u ithuh bha ia u Soso Tham bad ba u da ieit ruh ia u. Kumta u la dei ban tip ruh ia ka jingtbit u Soso Tham kum u nonghikai. Kane ka long lehse kawei ka daw balei u la kubur ia u Soso Tham kum u nongikai Khasi ha katei ka skul. La nang pynskhem ia kane ka jingtharai shaphang ka jingtbit u Soso Tham da ka jingiathuh i bah W.R. Laitphlang—ban buh ha ki ktien jong i hi— "Dei ha ka por ba u Babu Soso Tham u dang hikai skul ha Shangpung ba u Sir Bamfyl Fuller u la leit poi sha Shangpung bad haba u la iashem ia u Babu Soso Tham u la ong kumne : "This is the man who would be the vernacular teacher in the Govt. High School.", [1]

Na kine ki jingiathuh, mynta ngi lah ban iakut nia ba la jied ia u Soso Tham kum u nonghikai hadien ba la iohi ia ka sap bad ka iingtbit jong u, ym namar kano kano kawei pat ka daw. Ia kane u Soso Tham hi u la pynshisha ha ka jinghikai jong u hadien. U la pynmyntoi ym tang ia ki khyn nah skul, hynrei ia ka ri bad ka jaitbynriew hi baroh kawei. Kaei kaba u Sir Bamfylde Fuller u la leh kam shym la long kaba lehnoei.

Kum u nonghikai Khasi, u Soso Tham u la long ruh u nongeksamin ia ki kot Khasi. Hynrei, ym slem hadien u la pynpaw ia ka jingnang, bad ka jingtbit ha ka English bad

---

1. Mondon Bareh Birth Centenary Celebration Souvenir, P 109

Kramar ruh, namar u Headmaster, u Rev. Oliver Thomas ha ka snem 1920, u la kubur ia u kum u nongeksamin ha kitei ki sobject ruh. Shuh-shuh ha kaba kubur ia u kumne, u pyni ruh ba u Soso Tham u la pyndep ia ka training kum u nonghikai, kaba ki khot ka M. E. Teachership Examination. Kane ka la dei ban iarap ia u ban long u nonghikai uba kham tbit shuh-shuh.

Ha ka por ba u Soso Tham u rung kum u nonghikai, ka skul ka la don lpa kawei ka Hostel. Katba ki khynnah skul ki nang bun, hadien la thaw sa kawei pat ka hostel ba la khot Earle Hostel. La buh da kane ka kyrteng lehse na ka kyrteng u Chief Commissioner ha kata ka por, u Archdale Earle, uba la long Chief Comissioner jong ka Assam naduh u snem 1912 haduh u Naitung, 1918 bad uba ju long ruh u briew uba ju ialeh shitom shibun eh na ka bynta ka jingpynroi ia ka jingnang jingstad ha ka jylla Assam baroh kawei. [2] La buh ia u Soso Tham kum u rangbah nongpeit ne u Superintendent jong kane ka Hostel thymmai.

Shen hadien ba u Soso Tham u la shimti ia kane kam, u David Thomson uba ha kata ka por u trei shipor (officiate) kum u Inspector of School, Surma Valley and Hill Districts, u la wan peit ia ka skul. Ha ka jingwan peit jong u ia ka skul, u la peit ruh ia ka Earle Hostel. U shem ba "ki kamra kim da long kiba ryntih eh." Kane ka la long ha u Nailar, 1918. Shisnem hadien haba u wan jngoh biang ia ka Hostel, u shem ba ka la khapngiah namar ki kynnah ki la don 53 ngut ha ka jaka jong ka 48 ngut kumba la mang. Hapdeng ka jingkhapngiah u shem ba "baroh ki Register etc. ki long kiba ryntih bad ki kamra kiba itynnat (tidy)" Hynrei ha kane ka sien, kaba la kham ring ia ka khmat jong u ka long kawei pat ka bynta jong ka Hostel— ka kper. U Soso Tham u la pynlut ia ka por ka babun jong u ruh ha kaba sumar ia ka kper jong ka Hostel bad ha kaba thung ia ki syntiew ki skud bad ki jingthung jingtep ha ka. Shen ka kper ka phuh

2. S.K. Bhuyan, Men I have met p. 52

itynnat da ki syntiew ki skud bad ki jingthung jingtep. Kumta ha ka Inspection Note kaba 8 tarik u Nailar,, 1919, u David Thomson u thoh: "Kumba ju long baroh shikatta, ka kper sawdong kane ka Hostel ka long ka burom ia u Superintendent uba ieit ban thung jingthung (keen gardener). U ong ba um ioh symbai na ka ophis jong nga. U dei ban ioh. Ka jingthung jingthung ka la long ka bashitom namar ba ka ïng Hostel kam pat don ka liewnur. Ia ka liewnur dei ban thaw."

Ka Hostel hapoh ka jingpyniaid u Soso Tham ka la nang heh nang heh. Ki khynnah Hostel ki la roi ar shah ban ia kiba don ha kawei pat ka Hostel kaba don tang 30 ngut hapoh ka jingpeit jong uwei pat u nonghikai, u Babu Edrenel Chyne. Hynrei namar ba u Babu Edrenel Chyne u long uba la pas ia ka B.A., u ioh ruh ia ka kam hikai kaba kham heh kaba la ju khot ka **Graded Service**, bad namar kata ka daw, kum u Superintendent ka Hostel, u ioh ruh ia ka jingsiew kaba kham heh, kata 25 tyngka shibnai. U Soso Tham pat wat la u trei ia ka kam kaba kham khia kum u Superintendent ka Hostel, u ioh ia ka jingsiew kaba rit, tang 20 tyngka shibnai namar ba u don ha ka kam hikai kaba kham poh ba la ju khot ka **Ungraded Service**. Hynrei ka jingtrei shitom jong u ka la pynlong ia u Headmaster u Rev. Oliver Thomas * ban kubur ban pynkiew ia ka jinnsiew ia u. Ha ka report kutsnem jong ka skul kaba u la phah sha u Director of Public Instruction ha u bnai Jymmang, 1920, u thoh: "Ka long ka bashisha ba u Babu Soso Tham u don hapoh ka **Ungraded Service** hynrei ka kam ka bakhraw shibun (excellent) kaba u la leh kum u Superintent ka long kaba dei ban ithuh da kaba kyntiew ia ka jingsiew jong u."

Ban pynkut ia ka jinstrei u Soso Tham kum u Superintendent jong ka Hostel, ka don kane ka jingjia ka barit. U

---

* U Rev. Oliver Thomas u long u Headmaster jong ka Government High School, Shillong ha ki snem 1919-1932. U la long u nonghikai uba la pyntbit bha ha ka kam hikai. U la thoh ruh ia ka kot kaba jadei bad ka jinghikai skul. Dei ba ka por jong u ba ki khynnah skul ki roi bha, bad ki ju pas bha ruh ha ki eksamin ka Calcutta University.

Soso Tham u ju buh nongshet da ka kynthei ha ka Hostel jong u. U Headmaster u la kylli shisien balei ba u leh kumta. U Soso Tham u iathuh ia u Headmaster ba lada u iohsngew ia ki ktien jakhlia ba ki khynnah ki kren, u ruh un leh kumjuh. Ka jingdon ka riew rangbah hapdeng jong ki ka iada na kiba kum kita ki jingsniew. Kumta u Headmaster u sngap noh, bad ka nongshet kumba u Soso Tham u buh, ka neh kumba ju long.

---

4. KI SNGI BADUM LYOH.

U Soso Tham u la pynlut ia ka jinglong khynnah jong u ha Sohra bad ha Shillong, bad ia ka jinglong samla pat ha Shangpung. Ha Sohra u la im hapdeng ki lum bad ki them, ki dieng ki siej bajyrngam. Hynrei ynda u la poi ha Shangpung, um shym iohi shuh tang ia ka jingitynnat ka mariang; u la iohi ruh ia ka jingitynnat ka samla babhabriew na Jowai kaba la ring bad shoh shibun eh ia ka jingmut jong u Ka long ka samla kaba la pynbor ia u ban shim ia u khulom bad ban thoh shaphang jong ka. Kumta ha "Ka Lyer Ba Dang Sieng" u rwai:

"Kum na rngai nga kyndit,
Tang shu iohi nyngkong:
Na ka sngi kaba shit
Tang marwei ba ka shong:
La ngam ithuh eiei,
Ne, kaei ka kyrteng;
Dei ha ka ha pyrthei
Ba nga wad ia ka bneng."

Ym don eiei kaba khang ha ka lynti jong u. U la iohi ia ka, u la jop ia ka dohnud jong ka bad ha ka, u la shem ia ka 'bneng' kaba u wad. U ong biang ha kajuh ka *jingrwai myllung*:

"Nga ieit ban ia i mei
Bad ka thiang ka kyrteng;
Dei bad ka ha pyrthei,
Ba nga mad ia ka bneng."

Kumba ka long bad uno-uno u samla, ha sor ne ha nongkyndong, kane ka long kawei pat ka por jong ka jingim ka bakmen bad ka basngewtynnat tam jong u. Ka dei kumba u ong ka 'bneng'. U Soso Tham imat um shym mad ia kano-kano kaba pynkthang katba u dang jngi ia lade ha kane ka pung jong ka jingieit. Kiei-kiei imat ki iaid beit

iaid ryntih bad kata ka la pyndap miar bad pynshlei ia ka dohnud jong u da ka jingkmen bym lah ong. Um shym buhrieh na ngi kumno u la mad ia ki sngi bathiang jong kine ki por. Kumta u bteng ha kawei pat ka dkhot jong katei ka *jingrwai myllung*:

"Ha ki sngi kiba rang,
Bad ka lyer ba pyngngad;
Haba jyrngam u phlang,
Bad ki syntiew ki shad;
Sha rngi sha dymmiew
Ngi ia iaid kai kylleng;
Kham sha jngai na ki briew
Dei hangta kein ka bneng."

Shisien uwei u paralok jong u u la kynthoh ba ki *jingrwai myllung* jong u ki dei tang "ki poittri ibha khynraw." "Kum me heit," u Soso Tham u jubab pynstet, "uba ibha khynraw khlem poittri?"

Ka dei ka samla kaba buhrieh ia la ka jingbhabriew kum u rose uba phuh "ha ki sla la u dieng." Ka dei ka samla kaba don ka kyrteng ka bathiang tam ha pyrthei. Ka dei ka samla kaba la ring bad shoh eh ia ka jingmut jong u. Hooid, ka dei ka samla kaba la ai ha u ia ka 'bneng'! Um lah ban ialeh pyrshah ia ka jingkyntu ban thoh shaphang jong ka kum ha kitei ki lain ki babang.

Ka samla ia kaba u myllung u rwai ieit ka dei ka Kerila Dora Gatphoh, ka khun ka Lidia Gatphoh. Ka wan na ka ïng ka bariewblei. U kpa-rad jong ka, u Ksanbin, u long u Pastor ba paw khmat jong ka Balang Presbyterian. Dei bad kane ka samla u Soso Tham u la iapoi kha ha ka snem kumba 1895 eiei.

Katto-katne snem u Soso Tham bad ka ïng ki la iashong suk shong sain ha Shangpung. Hadien ba u la ioh ia ka kam hikai ha Shillong Government High School, ma u bad ka ïng ki sa iawan sah noh sha Shillong. Shipor ka jingim ha Shillong ka long ka basngewtynnat bad ka basuk.

Hynrei um poi pyrkhat ba ka khuri bakthang ka ap ia u ba un dih. Ar snem tam hadien ba u la shimti ia ka kam hikai ha kane ka skul, ka briew kaba la ai ha u ia ka 'bneng' - ka jingsuk bad ka jingkmen, ka khlad noh kyndit ha ka 9 tarik u Naitung 1908. Ka la long ka jingduh ka bakhraw ia u shimet kaba um lah ban khyllie pat. Nalor ka jingduh ka bakhraw ia u shimet, ka la buh ruh ia u ha ka jingeh bad ka khim ka bakhraw, namar u la hap ban shim ha lade ia ka jingkit ka bakhia ban ri ban sumar bad pynheh pynsan ia ki san ngut ki khun kiba dang rit suda ba la iehnoh shadien ha ki kti jong u. U khun u banyngkong jong u u dang don ha kata ka por dang tang khatar snem bad u bakhatduh eh, u dang tang ar snem.

La ka long ka sngi ka basngewsih jong ka jingim jong u, hynrei um shym la iehnoh ia ka kumto khlem da buh jingkynmaw. Kumta u la buh jingthoh ia kane ka sngi bad ryngkat bad kata, u trud ruh ia kine ki lain ha ka Phareng:

"She heard a voice I could'nt hear
She saw a hand I could'nt see
It beckoned her away
Ah me!"

Ha ka Khasi—

"Ka iohsngew ia ka sur ba ngam lah ban sngew
Ka iohi ia ka kti ba ngam lah ban iohi
Ka khot noh ia ka
Ah ia nga!"

Ka Kerila ka la khlad noh na u Hynrei ka long ka briew kaba um lah ba . klet. Lada ha ka u la shem bad u la mad ia ka 'bneng', kumno te un shu klet ia ka? Ka, ka la long kum ka jingkynshew barieh jong ka dohnud jong u ia kaba u ju kynmaw da ka jingsngewieit. Ha kawei ka dkhot jong kajuh ka *jingrwa*

Mylhung u rwai :

"U rose u dang rieh
Ha ki sla la u dieng;
U dang dem la ka khlieh
Bad ka lyer ka dang sieng;
La ka la leit noh shawei,
Ryngkat bad ka kyrteng;
Sha kawei ka pyrthei
Bad kawei pat ka bneng"

U Soso Tham u la ioh san ngut ki khun: u Greenhill Gatphoh, ka Anne Silla Gatphoh, u Primrose Garfield Gatphoh, u Francis Whitefield Gatphoh bad u Albert Burrow Gatphoh. Napdeng kine, u Primrose Gatphoh u la bud ia ki dienjat u kpa ban long u myllung bad u nongthoh kot. U la thoh bun tylli ki kot na ka bynta ki khynnah rit bad kiba la san kumjuh. Ki ar tylli ki kot jingiathuhkhana puriskam jong u, *Ki Umjer Ksiar* bad *Sawdong Ka Lyngwiar Dpei* ki long napdeng ki kot ki bapawnam jong u. U Greenhill pat u long u badkoh bad uba thlun ban kren. Hynrei u ruh u la pynpaw ia ka sap thoh poittri bad u la thoh ar tylli ki *jingrwai myllung*: "Kawei ka minit" bad "Ieng ha la ki kjat" ia kiba u kpa jong u u la pynmih lang ha *Ka Duitara Ksiar*.

Ka long shisha ka jingdiaw ban ioh ia u khun u baduna kum u Greenhill; bad ka long shisha ka jingsngewsih ka bakhraw ban duh noh ia ka lok; hynrei, katno ka long ka jingsngewsih kthang ban duh noh nalor kata, ia ka khun bamarwei kaba u da ieit thep mynsiem. Hadien ka jingkhlad noh ka Kerila lehse, dei tang ka Anne Silla, ka khun kynthei bamarwei jong u, kaba don borobor hajan jong u bad kaba dang ai ia ka jingtngen mynsiem ia u. Hynrei kumba ka khuri ka bakthang kam pat lut, ka ruh ka khlad noh ha ka snem 1926. Ka jingkhlad noh jong ka ka la long ka khuri kaba kham kthang shuh-shuh kaba u myllung u la dei ban dih. Ka dohnud jong u ka la pait bad u la iam pait dohnud kum u khunlung kat haduh ba kiba peit bad iohi ia u kim lah ban shu peit khlem da jaw ummat

lang. Ka long kawei pat ka jingjia ha ka jingim jong u kaba um lah ban klet. Ha "U Sim Ba La Lait" u kren shaphang ka jingkynmaw ia la ka khun:

"Hamar ba nga iohthiah, na ka ri ba sha jngai
Shisien nga iohsngew ia kawei ka jingrwai;
Ka shai baroh - dei ka ryndang ba thiang
Jong ka khun ba marwei ba la leit sha shiliang."

Hapdeng ka jingsngewsih bad ka jingjaw ummat, bad haba um don shuh mano-mano ruh ban pyntngen ia u, u lap ia kawei pat ka tynrai jong ka jingpyntngen--ka mariang. U phla ia kane ha kawei pat ka dkhot ka babud jong kajuh ka *jingrwai myllung*:

"Bunsien nga la iaid ia ki sngi ba dum lyoh,
Na pneh ka mariang ruh hadien nga la ioh
Ki sngi ba pyngngad ba ka suin ka shai pat,
Ynda nga la thait bad ki jaw ki ummat".

Ka mariang ka la long ha khmat jong u kum u nonghikai u bakhraw. Na ka u ioh ia ka jingshai bad ka jinghikai haba ka jingdum ka wan ban tap ia u. Ha khmat jong ka u iohi ia ka pyrthei ka baiar, ia ka lynti ka bajngai ba u dang dei ban iaid, ia ki kam ki babun ba u dang dei ban trei. Kata ka la pynshlur bad ka hikai ia u ban peit borobor sha khmat, sha ka thong ka jingim; bad ba kan long tang ka jinglut sngi lut ia ban shu im bad pynlut por ha kaba khuslai bad pyrkhat ia kiei-kiei kiba la dep. Kane ka jinghikai ka la long ka jingkmen bad ka jingpyntngen pat ia u. Kumta ha ka dkhot ka bakhatduh jong kajuh ka *jingrwai myllung* u ong pat:

"U sim u la lait bad u rwai na u shiah:
Balei ngan iam briew ia ki sngi ba la lah ;
Ngan wad man ka por ia ki jingrwai ba thiang
Ba shem man ka sngi tang ha pneh ka mariang"

Ha shwa ba kan khlad noh, ka khun ka la kyrpad ia la u kpa ba un nym iehnoh ia ki khun ki kti jong ka, hynrei ba un shong un sah bad ba un peit un i ia ki. Kumta ruh u ai ia ka jingkular bad u pyndep ruh ia ka. U la shong la sah bad ki ksiew bad u la pynheh pynsan ruh ia ki. Bun snem hadien haba u la sdang noh ka met, u la leit Ing-briew sa shisien. Hynrei tang khyndiat por u wan phai biang sha la ki ksiew bad u sa shong sa sah ryngkat bad ki haduh ka sngi ka jingiap jong u.

---

5. KA DAWAI BA PYNJAH THAIT

U Soso Tham u la thoh ia ka *jingrwai myllung*, "Ka Biria u Bieij". U la dei ban thoh shuh ia ki biria ban pynpyngad jabieng ia ki nongpule namar u hi ia lade, u long u riew biria, u riew shynroin ktien la ka long bad ki khun ki ksiew ha ing ha sem ne bad ki khynnah skul ha skul ne ha hostel, lane wat bad la ki para-briew ha shnong ha thaw. U la ong ha *Ki Phawer U Aesop*, "Ha u briew uba stad ka biria dei por ka long ka dawai bah dawai san."

Shisien ha Shangpung, u la biria kai ia ki briew da kaba sin ia ki, "Ki Shangpung khlem pet kho." Ki briew ki sngewthuh bakla bad ki pyrkhat ba u Soso u la bein bad kynnoh ia ki ba kim ju dung khaw bad ba ki shu shong. La don na ki kiba leit mudui sha u sahep William Morgan Jenkins uba trei kum u mishoneri ha kata ka por ha Shangpung. U sahep Jenkins u la kylli ia u Soso lada u la ong shisha ne em kumta. "Hooid," la iathuh u Soso Tham bad u batai: "mynno ki nongShangpung ki ju pet khaw haba ki don u khaw lajong?" U Sahep Jenkins kumta u sngap noh.

Na Shangpung ngi ioh ruh ia kane kawei pat ka biria. U Soso Tham "u la long uba ieit ban leit khwai dohkha, siat mrad bad leit khmih kai ia ka jingiasiat thong hapdeng ki Shangpung bad ki Raliang ha trai u Lum Lamare, hajan ka madan Ialip. Te shisien ki rangbah Balang ki la leit ban sneng ia u. Ki iadon lai ngut katba sngewthuh. La iathuh ba u Soso Tham u la jubab kumne:

"Tang lai: phin lah ia nga?
So bad so long phra,
Sa bad ka Tham lei lei
La long ha nga khyndei."

Kumta ka la don ka por ha kaba ki briew ki ju sin ia u "u babu 9"[1]

---

1. H. W. Sten, *Ki Sur Na Ka Duitara Ksiar*, p. 83.

Ha Earle Hostel ba kaba u long Superintendent u ju don u mali thung syntiew. Une u la long u paralok jong u. Namar ia lade u long uba bam kwai bha, u ju phah dung kwai borobor ha une u mali. Hynrei haba u phah ban leh ia kane ka kam u shu kynnoh beit "shuk shuk". U tang shu ong hi "shuk shuk" u mali u la sngewthuh ban leh ia la ka kam.

Ha kawei pat ka por, uwei u paralok u la wan sha u ban phah thoh shithi khynraw. U Soso ruh um shym kyrngah bad u shim ia ka kot sada bad u khulom ban thoh. Ynda u la dep thoh ia ka shithi, uta u briew pat u sa shu bud hi noh da ki dak lajong, bad u sa phah sha ka briew kaba u mut Hadien katto-katne sngi, u Soso u leit kai sha ïng kata ka briew. U pynkyndit ia ka da kaba u pule lyndet ia ka shithi kaba ka la lah ioh na uta u briew Ka la saw kyrang lain bad ka la bitar haduh katta-katta ia uta u briew. Ynda u wan kai sha ïng jong ka ha kawei ka sngi, da ka jingbitar ka la beh ia u. Naduh kata ka por artat, kata ka briew ka sah bad ka im syndon marwei haduh ka jingiap jong ka.

Ka dei ka jinglong ba biria jong u kaba pynlong ia u ban thoh pharshi shisien ha i kot sada: "*Kiba nang ban synshar khun*" bad u thoh ia ki kyrteng jong ki san ngut ki rangkiba kynthup ruh ia ka kyrteng jong i Syiem Jormanik, u pyrsa-kynum jong u. Ia ine i jingthoh u phah ha u ksiew jong u ban leit pyni ha uwei-pa-uwei na kito kiba u la jerkyrteng, u da bthah ruh ba iwei-pa-iwei na ki ki dei ban da pule ia kaba u la thoh bad hadien kata ba kin da soi. Ki dei ban da thoh *seen*! Kane ka jingleh jong u baroh ka mut ban siat ia i Syiem Jormanik iba don khun shynrang tang uwei ia uba i kham ieit bad kham ai mon ruh teng-teng. Namar kata ka daw ruh ia ka kyrteng jong i u buh ha trai eh.

Ha kawei pat ka por haba u thoh shithi sha i Syiem Jormanik, u thoh, "*Tu* pyrsa kynum." Peit bha um shym thoh "To", hynrei u spel Khasi beit "*Tu*".

U long u riew khie step. Um ju shah ruh ia ki khun ki kti ba kin thiah sngi. Namar ba u la khie dang step, u don por ban iaid kai bad ban rung sha ki ing ki paralok parajor, ki ba-ha-ing ha-sem ban iakren bad iathuhkhana, iabiria iabirai bad ki. Haba kum kine ki por, u la leit rung shisien ha kawei ka ing ki para - marjan. "Ym pat don ba wan leh ieit ksew hangne?" u kylli ia i trai ing. I trai ing i la baiong ngit ban iohsngew ia kaba kum kata ka jingkylli kaba im peiphang satia. Ka mut aiu ban kylli kumta? U Soso Tham un pynshai pat da kaba ong: "*Love me; love my dog*," lane "Ieit ia nga. ieit ia u ksew jong nga." Baroh ka siat sha u nongwan kai khynraw uba bunsien hi phin lap, ba u ju leh ieit ia u ksew jong ka briew kaba u la shoh ka khmat.

Ha ki jingiakren biria kumne u ju kynmaw ia kito ki khynnah samla kiba lapmiet tang ha ki kam kai bad kibym ju larkam pat ha ki kam shisha. U ju iohi bun ki samla kiba kum kine. Ia kiba kum kine u ju sin, "Ki tiew eit pathaw kiba bit ban sdieh tang bad ka 'leng pyut!" U tiew eit pathaw u long u syntiew uba phuh bad uba tlor noh khlem long soh eiei.

Ha kawei pat ka sngi, Soso u iohsngew na la ing ia ka jingiania jong ki ar ngut ki kynthei ha surok. Hapdeng jong ka jingiania bad ka jingiahylla kaba shit lain, u sngap jar-jar, man-man ha la ing bad um shym mih satia ban pynjem ne pyniasuk ia ki. Hadien haba la kylli ia u balei um shym mih haba u la iohsngew ia kata ka jingiania, u phai ktien da kaba iathuh ba kawei na ki ka la kren ia kaba dei; namarkata, ai kan ther haduh ba kan da hun, kan da lut bad kan da kut!

U long u briew uba don ka jingpyrkhat kaba laitluid bad tynrai na lade hi. Un nym kynriah satia na kaei kaba u sngew ba ka long kaba dei. Kane ka jinglong jong u ka ju pyniatyngkhuh ia u bunsien bad ki Mishoneri bad kiba, u ju iatrei kam trei jam. Ha kiba kum kine ki por, ynda u la thait ka iania bad ki, u wan sha ing ban pynjah thait bad pynyngnad jabieng ia lade da ki biria. "Khie khun," un

ong ia ki khun ki ksiew, "leit pan Wiski noh na u Oliver Thomas!"

U la iabiria bad ki briew kiba bun bad ka shu kut noh hadien kata Hynrei don u briew uba u iabiria manla ka por ia uba u la pynsah nam sah kyrteng artat ha ka jingthoh. Une u briew um shym long u briew uba nang ba stad, uba don ba em. U long u briew u baduk batoi, uba khlem kur khlem jait, bad uwei napdeng kito kiba sniew bok tam ha ka pyrthei, namar, ym kum kiwei pat, u la long uba matlah. U don ka rynieng bad ka dur ka dar ka baitynnat. Hynrei kaba la pynmyntoi shibun ia ka jingim jong u ka long ka jingdon jong u ia ka ryndang ka basngewtynnat bad ka jingnang jong u ban rwai bad phawar. U dei u Pnar bad u la wan poi sha sor Shillong ban im kum u nongkhrong. Hynrei u long u nongkhrong uba pher, uba bat la ka burom ka ijot. Um iaid khrong da kaba pynpaw ia ka khmat kaba i sngewsih lane i shym pap Hynrei, ha ka jinglong sniew bok kum ma u, u pynpaw ia ka jingkmen jingsngewbha da kaba u phawar, u rwai bad u biria kat sha ba u leit. Da ki jingrwai bad phawar jong u, u pynrkhie, u pynsngewbha bad u pynsngewtynnat ia ki briew kiba ialum sawdong jong u. Namar ba u im ban pynsngewtynnat ia kiwei, u ioh ia ka bainong da kaba ki briew ki pynnoh pisa ha ki kti jong u.

U nang bad u kloi ban kem ia ki jingrwai kiba kiwei ki rwai bad kawei na kiba kum kita ka long ka jingrwai Phareng bapawnam jong ka Thma Bah Banyngkong:

"It's a long way to Tipperary
It's a long way to go;
It's a long way to Tipperarv
To the sweetest girl I know.
It's a long way to Tipperary
It's a long way to go."

Ki jinglong une u briew ki la ring ia u Soso Tham. U sngewtynnat ban iabiria rai bad u man ka por. Haba u wan sha u, u Soso Tham um ju pyllait ia u lymda u rwai shwa

bad u ju rwai bun ki jingrwai bad ki phawar. U la nang ruh ia ka jingrwai "Sah beit ia u Prek, hep", ia kaba u Soso Tham u la pynmih ha ka snem 1931 ha ka jingthoh sur Tonic Solfa. Dei une u nongkhrong bamatlah uba la pynphriang ia kane ka jingrwai da kaba u rwai ia ka ha ki lynti syngkien, ha ki iew ki hat.

Ha u khulom u Soso Tham, u Sib matlah u la sah ka nam ka kyrteng kum u briew u basuk bad u bakmen, bad kum u nongpynkmen pynsngewbha ia kiwei pat.

"Nga dei u Sib Matlah ba pli
Ki jain ba jot nga phong;
Nga phawar te phi rkhie ma phi
Nangta phi ai bainong.

"Ki umpohliew ba thiang nga dih
Nga ioh thiah suk kynjai;
Ha nga kim beh ki lyer sngewsih,
Te balei ngan khuslai !

"Nga dei u Sib Matlah ba pli,
Kylleng nga iaid ban khrong;
Kyrhai nga im pat man ka sngi,
Hapdeng u paid ka shnong."

---

5. U NONGSAIN DUR

Ngim tip eiei shaphang u Soso Tham kum u nonghikai ha ki snem jong ka jinghikai jong u ha Mawsynram, Jowai bad Shangpung. Kaba ngi tip bha shaphang jong u kum u nonghikai ka dei ynda u la wan hikai ha Shillong Government High School. Ia kane ruh ngi ioh jingtip kaba kham bniah na ka jingiathuh jong ki khynnah skul jong u hi kiba, ha ka jingim jong ki hadien, ki la kylla long ki riewnang riewtip, bad ki riewdonburom. Napdeng kine, kiba kham paw khmat ki long: bah S. J. Duncan, bah Ajra Singh Khongphai bad bah R. Tokin Roy Rymbai. Ia ki jingthoh jong ki ngin shem bun ha ka *Soso Tham Birth Centenary Souvenir*. Ia ka jingthoh i bah R. Tokin Roy Rymbai ha ka Khasi ngin shem ha ka kot ba dang mih jong i, *Ban Pynieng La Ka Rasong bad Kiwei de ki ese.*

Ynda u la wan hikai ha Shillong, ngi iohi ia u Soso Tham kum u riew rangbah uba ka jingjrong jong u ka long 5 phut 6 inshi. La kane ka jingthew ka long kat kum ki jingthoh ba lah ban ioh, hynrei kiba iohi ia u ki ong ba ka rynieng jong u kan nym palat ia ka 5 phut 5 inshi. La ka long kumno - kumno ruh, ka rynieng jong u ka long kaba shu biang briew hi kum u rangbah Khasi.

U don ka snieh doh kaba lam iong byrngum; ki khmat kiba ishai bad u shu biang kum ki Khasi ha ka jingmih khmut mih khmat. U buh tmain khyndiat ba la ot pynitynnat bha. U da sngew sarong ia la u tmain namar kata u da sumar bad pynitynnat bha ia u. Ka sut jong u ka long borabor ka babeit bad ka baryntih. Kumjuh ruh ka long ka jainspong kaba um ju pyllait na ka khlieh jong u.

Kum u nonghikai, u long uba lah ban ring ia ka jingieit bad ka jingsngew jan ki khynnah. Um long u lum Himalaya uba ki khynnah skul kin hap ban khmied lane uban kin sngew ba u la jrong than. Um long ruh u khla

uba ki rit mynsiem bad sha uba ki tieng ban tur hajan. Hynrei u long u paralok, u nongai buit bad u nongialam uba jan jong ki.

Tang shu mar iarung hapoh kamra klas, un pynpaw ia ka khmat kaba phuh samrkhie bad un pdiang sngewbha ia ki sha ka jinghikai jong u da kaba ong: "kumno khynraw!" Katno kan long ka jingsngew shngain, ka jingsngewtynnat bad ka jingsngew ieit haba ki khynnah skul ki iohsngew ia ki ktien pdiang sngewbha kiba kum kine. Shisyndon ki pyllait ia ki khynnah na ka jingsngew nongwei bad ka jingsngew jngai.

La ju ong shaphang u President Roosevelt jong ka America ba u ju ialeh shitom ban bat jingkynmaw ia ki kyrteng jong ki briew klba u iakynduh bad iadei kam, bad un khot ia ki borabor da ka kyrteng jong ki. Da kane ka rukom u ioh ia ka jingsngew ieit jong ki briew. U Soso Tham u lap ia kane kajuh ka buit bad u pyndonkam ia ka ha ka jingiadei jong u bad la ki khynnah skul. Ha kaba sdang jong ka snem ki don ki khynnah kiba dang wan thymmai na nongkyndong bad na sor kumjuh. Ka jingsngew nongwei bad ka jingsngew tmang ka dang ban khia ia ki baroh. Ha ka por kaba kum kane, i bah Tokin Rymbai i iathuh ba u Soso Tham um ju hikai eiei. U pynlut bun la ka por ha kaba kylli kyrteng ia ki khynnah skul, bad un kyli kai ruh shaphang ki kam ki jam ba ki ju trei ha ïng ha sem bad shaphang aiu ki kwah bad ki thmu ban leh ha ka jingim ynda ki la lait na skul. Ki khynnah skul ki lyngngoh ia kane ka jingleh jong u namar ki pyrkhat ba u shu kylli kai ia kiei-kiei kibym sngew larkam satia. Hynrei shen ki shem ba u la kynmaw lut ia ki kyrteng jong uwei-pa-uwei na ki bad ba u khot ia ki thik-thik da ka kyrteng jong ki la kumba la iakynduh la kham slem. Ynda ki la iohsngew ba u la khot ia ki da ki kyrteng kumne, ki sngew jan pat ia u. Hangta ki sa sngewthuh ba um shym kylli kai ia ki.

U Soso Tham u la pynjan shuh-shuh ia lade bad ki khynnah skul da ki katto-katne ki rukom leh biria jong u. U leh ia kane da kaba u ai ia ki kyrteng sin ia kiba bun ki

khynnah skul. Ia uwei un sin u Lurmiet, ia uwei pat u Tiewlieh ia uwei pat u Tiewsaw bad kumta ter-ter. Sngap ia ka jingiathuh i bah Tokin shaphang kane ka bynta. "U don uwei u paralok jong ngi uba kham anna hynrei uba kham nang pat ban pule bad uba biria artat. Ka snieh doh jong u kaba iong phyrnai kum u khiew ranei ba la shut bha, ki khmat jong u pat kiba i kum kiba samrkhie sah. Haba phi peit ia u phi i kumba iohi tang ia ki khmat suda ym ia ka khmat. U Soso Tham u khot ia u u Mangkara. Ki bym ju iohi ia u kin ym lah ban sngewthuh haduh katno kane ka jingsin ka kup, hynrei ngi pat kiba iohi ngi shem ka long kumba la buh. Ngi tip ia u tang da kane ka kyrteng Mangkara bad um ju thie shuh lait na kane. Man kaba ngim lah ban kylla Khasi bha ia kano kano ka sentens ne dkhot ba u phah ia ngi u Soso Tham um ju pep ban ong: 'Mangkara, me don haei?' U Mangkara um ju shong sha khmat; u shong borabor shadien bad u kynriah jaka la jan man ka sngi. Tang ia u hi ruh ba ki shah kumne, para khynnah bad nonghikai de kumjuh. Haba kumta u Mangkara u jubab na shadien, "Kumno, phi it ia nga mynsngi nga dei u jong ka miet, ha ka por bym don klas."

Ka klas ka risa haba u nonghikai u iabiria bad ki. Hynrei kan kham risa jam lada ka iohi ba ki nonghikai para ma ki kin ialeh biria. I bah Ajra Singh Khongphai i iathuh shaphang kawei ka jingleh biria hapdeng u Soso Tham bad uwei pat u nonghikai, u Babu Harrison Roy, u nonghikai uba kham rim ban ia u Soso Tham, bad uba hikai ia ka ktien Latin. Ha ki kynta ba wan hikai u Babu Harrison u jn ong ba u Soso Tham u dei u biej bad ba dei ban phah ia u sha Tezpur. Kumta u thoh ha ka Black Board "Sha Tezpur." Ynda la wan shim klas pat sa u Soso Tham, u ong ba u Babu Harrison Roy u dei u bym larkam bad uba tap tang da ka tupia pyllon ka balali. Sa ma u pat un thoh ha ka Black Board, "Pynkhuid ia ka tupia lali." "Kumta," ong i bah Ajra, "Ngi dap da ka jingbiria bad ka jingminot ban long briew man briew."

Ha ka jinghikai jong u, kawei kaba sngewtynnat bad kaba u khein ba kaba donkam bha ruh ka long ka jingpule

jam. Haba u phah ia ki khynnah ban pule jam, ia lade pat un khaprip ngain kum uba la leit sha ka ri jong ka jingphohsniew. Um pynwit eiei ia ka jingpule u khynnah. Ki khynnah ki nang pyrkhat ba u la iohthiah hynrei kim tip ba u sngap bad shahshkor dngong. Katba ki dang tharai iohthiah ia u, kynsan kynsan un ong ba kim nang satia ban pule, bad kin kyndit artat thret. Nangta un hikai pat ia ki kumno ba kin pule. Ynda ki la sngap ba u pule, ki iohsngew ia ka jingbang bad ka jingshai jong ki ktien. U hi u la ong: "U Nonghikai *ubym nang pule* (*jam*), u long uba *dkoh*, bad un pyndkoh ia ka jabieng ki khynnah. U nonghikai *uba nang ban pule* um da donkam ban batai than. Ka jingsawa ba sngewtynnad ka sur pule jong u ka batai hi. Ka sam bad ngam ha kiba sngap bad ki bud ia ka. Ha ka Poetry khamtam ka long kumta. Dei ban *nang* pule (jam) ia ka. Ka jingsawa ba sngewtynnad ka Poetry ka pynproh ia ka jabieng, ka suit ki rong ki bym shym rung ha ka jingphohsniew u nongthoh bad ka hikai ia ki ban '*ieit ia la ka Ktien bad la ka Ri*'. Bun ki nonghikai ki ong ia nga ban da thoh ki jingbatai de, hynrei, lada kin bat ia kane, ki la lap ia u shabi." [1]

Ha ka jingpyrshang thoh jong u, u la pyndonkam ia une u 'shabi' ban plie ia ki khyrdop sha ka jingpynjanai ia ki *jingrwai myllung* jong u. Ha ki khynnah skul jong u hi, un pule ia ki jingrwai myllung kiba u la thaw bad un shim ia ki jingai jingmut jong ki. Ym tang ha ki khynnah skul, hynrei un pule ia ki ha ki lok ki jor bad wat ha ki nongbylla ruh! Nangta un sngap pat ia ka jingkdew jong ki ia ki jingduna ki jingthoh jong u.

Kane ka rukom leb jong u shisyndon ka pynpaw ha ngi ia ka jingkhraw bad ka jingiar mynsiem jong u. Um khein poh ia kiwei wat lada ki kham duna ka jingtip ban ia u, bad um sngew ba stad eh tang ia lade wat la u kham tip kham nang ban ia ki.

---

1. Ka tien khmat, *Duitara Ksiar*.

Kawei pat ka bynta jong ka jinghikai jong u ka long ka jingpynkylla Khasi na ka ktien Phareng. Kane ka long kawei na kiba donkam tam. U hi u la pynshitom ia lade ha kane. U la roi bad u la long u nongpynkylla Khasi uba tbit tam haduh mynta. Kumta ruh u hikai ia ki khynnah skul jong u kumno ba kin nang ban pyndonkam ia ka ktien lajong haba ki pynkylla na ka ktien jong kiwei. "U niew bein ia ki jingkylla Khasi tuta (literal translation)", iathuh i Bah Tokin. "U ban ia ngi ba ngi dei ban sngewthuh shai ia ki jingmut bad jingkit jingmut jong kawei pa kawei ka *idiom* ka *phrase*, ka *simile* ne ka *metaphor* bad nangta sa pynwan ia ka ha ka Khasi ha ka dur bad ka sur ba ia kup bad ka rukom ktien rukom khana la jong." Ka Miss Jones kaba shim English artat ha klas X ha Mission Girls' High School shisien ka la kynthoh ha ki khynnah skul jong ka ba "U John Gilpin" ha ka Khasi ka kham bang ban ia u "John Gilpin" ha ka Phareng.

Haba u hikai ia ka kot jingiathuh khana puriskam u Rabon Singh, u Soso Tham um shym iathuh khana tang marwei. U shim bad u pynlong ia ki khynnah ruh ban iashim bynta lang ha kaba iathuh khana: "U ieit ban phah iathuh khana ha ki kynta Vernacular," iathuh pat i bah Ajra, 'bad lai snem lynter naduh klass VII, VIII bad IX nga la iathuh khana puriskam jan man la ki kynta jong ka Vernacular."

Ngi la kdew ia ka jingleh biria u Soso Tham bad la ki khynnah skul. La sngew kumba u la ai mon bad leh sting ia ka kam pule ne ka jinglong jingim ki khynnah skul. Hynrei um long kumta. Um shym klet ia la kajong ka kamram. U long uba sngew synei bad uba eh kat kum ki jingjia. U pyntrei ruh la kajong ka buit ban sneng ban kraw ia ki khynnah. I Bah Tokin i iathuh ia kawei ka jingjia kaba la jia haba u dang lum ia ki bai skul na ki khynnah. U *Classmaster* u lum man kaba kut bnai ia ki bai skul shisien-shibnai lem bad ki kuna (fine). Ha uwei u bnai haba dang lum ia kine ki bai skul la lap pynban ba la jah ka *Register*. Baroh ki khynnah ki la lyngngoh bad ym don uban kham lyngngoh ban ia u *Classmaster* jong ki hi, u Soso

Tham. U la wad, u la khroh bad u la byrngem ia uwei-pa-uwei u khynnah hynrei kam shym long kam satia. Ym don ba iathuh shano kata ka *register* ka jah. Ki khynnah baroh ki la suba ia uwei u khynnah uba la shah shain kuna khia ha uta bnai ba u dei ban siew. Hynrei uta u khynnah u dei pynban uba ha khmat ha khmat eh uba len ia ka jingiadon kti iong u ha ka jingjah kata ka *register*. Ha ka shaiong, u Soso Tham u shu peit ia ki, hynrei u peit da ki khmat ki bakhia, bad u kren ruh da ki ktien ki bakhia kiba kren bad kiba ktah beit ia ka jingiatiplem ki khynnah. U apil sha ki ba kin iathuh hok ia ki kuna ba ki dei ban siew. Ki ktien jong u ki trei kum ka majik. "Baroh," ong i bah Tokin, "ngi iathuh la ki kuna bad wat kito ki paralok ba kham runar ne shutia kumba ngi ju ia ong ki ia phla wo. Kaba phylla shuh shuh ka long ba wat une u paralok ba ngi suba namar ba la kiew palat ka kuna jong u, u iathuh biang biang... Ngim lah khlem da lorni ban tip na kito kiba kham shutia balei ba ki iathuh hok la ki kuna. Ki ong kim mut ban iathuh, hynrei ynda u Soso Tham u peit ia ki bad ki phai la ki khmat sha u kim lah kyrda : don eiei ha ka main jong u ka bym shah ia ki ban thok ia u."

Ha kawei pat ka por u Soso Tham u la dei ban ai jingsneng ia ki lai ngut ki khynnah skul. U shim ia u dieng sympat hynrei um shym pyndonkam hi ia u. U ai ha kita ki khynnah bad u ong ia ki ba kin sympat hi uwei-ia-uwei pat para ma ki !

Ha kawei pat ka por ka Miss Jones kaba long ka Head-mistress jong ka Mission Girls' High School, ka la ujor ia u Soso Tham ba ki khynnah skul jong u ki iakren khlemakor ia ka. U Soso u pynieng lut ia kita ki khynnah skul baroh habar bad u ong ia ka Miss Jones ba kan kdew ia u ne ki khynnah kiba la kren khlemakor ia ka. Hynrei shano ka Miss Jones ka bapli kan leit ithuh shuh haba la iakhleh bun ki khynnah.

U Soso Tham, nalor ka thung ka tep ha ka kper jong ka Hostel, u long ruh uba smat bha ban ialehkai Carrom Board bad la ki khynnah skul. Bad dei pynban ha ka por

kaba kum kata ba u shim ia ka lad ban iakren iasyllok bad ban sneng ban kraw ia ki.

Kawei kaei - kaei kaba kham pher kaba u Soso Tham u don kum u nonghikai ka long ka jingsngew khia na ka bynta ka jingtei ia ki khynnah skul ha ka jinglong jong ki. U kham pyr*k*hat ia ka jingpynlong briew man briew ia ki, ym dei eh tang ba kin shu pas ia ki eksamin. I Bah Tokin i phla ia kane haba i ong: "Haba bishar da ka rukom hikai ki nonghikai kaba ngi ju mlien, ka rukom jong u Soso Tham ka long kaba pynlyngngoh ia ngi. Ha kito ki sngi ba dang lung dang khie jong ngi ngim lah satia ban pei haduh katno u mut ia ngi. Dei tang hadien ba ngi la lait noh na skul bad kolej ba ngi sdang ban sngewthuh haduh katno u la pyrshang ban pynlong briew ia ngi." Bad i bah Ajra i pynskhem ia kane haba i ong : "Ka shai ba ki khynnah skul ha ka section jong u kham bun kiba nep bad long briew."

Ngi dei ruh ban kynmaw ba ha ki jingthoh jong u u thmu borabor ban saindur ia ka longbriew manbriew. Lada u kren shaphang ki syntiew ki skud, ki dieng ki siej ne ki lum ki wah ngin shem bunsien ia ka jinghikai kaba iadei bad ka jingim u briew. Wat "Ka Biria u Biej" hi ka don ka "aidia" ha lyndet jong ka. Kumba ong i Bah Bajubon R. Kharlukhi, "Um shym la klet ruh ban kyrsiew thiah ia ki khun samla jong ka ri ba kin thwet la ka thong sha kiei kiei kiba kham sha jrong kiba lah ban saindur ia ka jingim kaba sah donburom ha ka pyrthei." [2]

Ryngkat bad ka jingsain bur ia ka long-briew man-briew ki khynnah skul, u Soso Tham u bsuh ruh ha ki ia kawei pat ka mynsiem kaba kham khraw— ban ieit ia la ka ri. U long u briew uba dap da ka mynsiem ieit ri bad um lah ban sngap haba u iohi ia ka ri hapdeng ka jingbiej bad ka jingsah dien. Ha ki snem ki banyngkong jong ka jinghikai jong u, u la iohi ia ka jingduk jong ka ri ha ka liang ka thoh ka tar bad ka pule ka thoh. Katno u diaw haba u

---

2. Soso Tham Birth Centenary Souvenir, (P. 21).

iohi ia kane bad um lah ruh ban shu kun tang ha lade marwei. Ka long kaba sngew myllung shibun eh ban iohi ba u leit ban theh ia ka jingsngew jong u baroh ha la kijong ki khynnah skul. "Nga la ngiah ban iai hikai, phi ruh ban iai pule, ia kajuh-pa-kajuh naduh Class VII artet," u ong. U iakren bad ki, u iasyllok bad ki bad u kyntu ia ki ba kin pyrshang ban leh eiei ha kane ka liang. "To khynraw," u ong ia ki. "Ngin ia ieng noh da ka thoh kot!" bad, kumba iathuh i bah S. J. Duncan, un iai-kyntu ia ki, "Thoh, paralok khynraw jong nga, thoh iai thoh, khnang ba ngin ioh shibun la kijong, la kijong hi."

U Soso Tham u la ioh ia ka jingieit bad ka jingburom ki khynnah skul jong u. Ka jinglong babiria jong u, ka jingsngew iaryngkat bad ki bad ka jingsngew khia kaba u don na ka bynta ka longbriew manbriew jong ki, ki la pynjan ia u sha ki, bad ki sha u. U la ieit ia ki, bad ki ruh ki la ieit bad burom ia u. Kane ka jingiadei jong u bad ki kam shym la kut noh hadien ba ki khynnah skul ki la lait na ki kti jong u. Ka bteng wat hadien ba ki khynnah skul ki la lait na ka jinghikai jong u. I Bah S.J. Duncan i iathuh ba "kawei ka jinglong ba khraw u Soso Tham ka long ka jingsngewtynnat bad ka jingpynjan jong u bad ki khynnah skul barim. Wat ia kito kiba la leit trei sha ki jaka ba jngai, u pyniakynduh ia ki lyngba ki shithi."[3] I iathuh ruh ba u la thoh sha ki khynnah skul jong u kiba don ha Calcutta ha ki snem 1915-1917 bad u iathuh ha ki kumno ba u iakynduh ia ki jingeh bad kumno ba u kutjingmut ban jop ia ki.

Hadien ka jingpule jong i, i Bah Duncan i la long u Ophisar ha ka kam sorkar. Ha ka snem 1927 i la shah leit trei sha kawei ka jaka bakynjah ba la khot Tamenglong ha Manipur. Ha ka jingkynjah i la kynmaw ia u nonghikai barim jong i bad kumta i thoh sha u ban iathuh ia kata ka jingsngew kynjah jong i. U Soso Tham u phah ia ka jubab bad ryngkat bad kata, u phah ruh ia ki ktien

---

3. Soso Tham Birth Centenary Souvenir, (P. 66).

jong ka jingpynshlur bad jingpyntngen jong "Ki Maw-lynnai":

"Ki umjer ha u phlang
Dang step ki phyrnai;
Nga ruh na iing jlang
Ngan leit wad mawlynnai.

"Na u phlang ba jyrngam
Ka rong noh ka sngi;
Kum ki kein ngan ngam
Sha kawei pat ka ri.

"Ki shiah la ki thar
Ha ka lynti kaba jngai;
Ngan jah na iing jar
Bad slem ngan wan phai.

"Ka dohnud ruh kan pang
Haba marwei ha jngai;
Ki ummat kiba lang
Ki long mawlynnai."

Lada u Soso Tham u ieit bad u kynmaw ia ki khynnah skul barim jong u katno tam ki khynnah skul kin sngew kynmaw ia u. Kim lah ban klet bad ban lyndet noh ia u wat haba um shym hikai shuh ia ki, bad wat hadien ba u la shong thait noh na ka kam hikai. Ki khynnah skul jong u, iathuh i Bah Tokin, ki leit sha ïng jong u ban iakynduh bad ban iakren iakhana biang bad u. Ha kane ka por, ngi dei ban kynmaw ba u Soso Tham u la wan phai na ka jingleit rung jong u sha ki sngi barim u Hynniew Trep. U la iohi ia kata ka pyrthei barim ba ka phyrnai da ka hok, ka burom bad ka jingshisha. Katno ka pynkmen ia ka mynsiem jong u bad un nym kren eiei lait na ka 'Ri um snam u Kni u Kpa'. Un pynkynmaw ia ki khynnah skul jong u da kum kine ki ktien:

"U Paid hyndai- Khasi bad Pnar—
U dei ka Pad pyrthei baiar;
Jingshai barieh ba ngin dang lum,
Ka don kylleng ki Trep ki Skum.
Nangta ngin ioh jingtip ban shai
Shaphang ki Sngi ba rim Hyndai."

....

"Lamler kim nang kim tip ka Thok:
Ha ki ka ieng rangbah ka Hok,
Mynba ka bneng ka dang khuid kdiar,
Kumne ka iaid ka Aiom Ksiar,
Mynba baroh shisnieh pyrthei
Sawdong jong ki u ker U Blei."

Haba u kynmaw ia ki sngi ba la dep, um lah ruh khlem da peit bad bishar ia ki sngi bamynta. Hynrei ka mynta ka pyndiaw, pynpangnud bad pynjaw ummat ia u. U iohi ia la ka ri ha ka jingiohthiah bad ka jingma, bad "ba ngi khein sting lut ia kiei-kiei; ngi shah ia ki mynder ban ialam ia ngi kum ia ki muid ba la sam khmut, ne ban niah kum ia ki masi ki blang. Bad u sngew triem kaei ka ban kut ia ngi lymda ngi kyndit kloi na kane ka jing-long." Ha ki ktien u Milton, u myllung bakhraw ka ri Bilat, un kyntu ia ki knynnah skul: "Khie joit, lane jot noh thiaw."[4]

Ka syrngiew u Soso Tham ka bud ia ki khynnah skul wat hadien ba um don shuh ha ka pyrthei. Uwei u khyn-nah skul jong u, bun snem hadien ba u Soso Tham um don shuh, u la wan kai ha Ing ki ksiew jong u. "Nga wan rung hangne," u ong, "ba nga kynmaw ieit ia i Babu Soso."

4. R. T. Rymbai, *Ban pynieng la ka Rasong P. 169*

....

6. U KOIDI KA JINGNGEIT

La kha ia u Soso Tham ha ka ïng Kristan bad u la heh la san ha ka shadem ka kmie ka bariewblei. Kumta u la ioh ia ka jinghikai shaphang ka niam Kristan naduh ba u dang rit. U la ngam ha kane ka jingngeit bad u la bat ia ka ruh haduh kaba kut ka jingim.

Hynrei ngim iohi ia u kum u Kristan uba paw khmat kumba long ki paralok jong u, kum ki jong u Dr. Homiwell Lyngdoh, Babu Wilson Reade bad kiwei kiwei pat. Ngim iohi shibun ia ki jingtrei jong u kum u u riewniam. Kaba ngi lah ban tip ia ka jingtrei jong u ha kane ka bynta ka long ba u la iadon kti lang bad ki jong u Babu Wilson Reade, Oberline Barry, Sherinson Roy, Oleander Laitflang bad De William Lyngdoh ha kaba seng ia ka seng niam kaba ki khot ka Christian Volunteer Movement ha u bnai Risaw, 1907 bad ha kaba pynmih ia ka kotkhubor jong ka, "U Lurshai" ha u Iaiong jong ka snem 1910. Ngim shem satia ba u long u Editor ia kane ka kotkhubor niam kumba la iathuh da u Dr. S. K. Bhuyan bad kiwei pat ki nongthoh. Dei u Babu Wilson Reade uba trei shit rhem bha ha kane ka Seng uba la long u Editor. Naduh u Kyllalyngkot 1932 la shim pat ia ka kam Editor da u Babu D. Nihon Singh Wahlang.

Kawei pat ka kam kaba u la leh ha kane ka lyngkha ka long ka jingiarap jong u ia ka Pastoral Fund jong ka Balang. [1] La iathuh ia ngi da u Rev. Oliver Thomas ba u la kut jingmut ban ai sha kane ka Fund ar ar ana na ka jingmih ha kaba die ia ka kot jong u, *Ki Phawer u Aesop* ia kaba u la pynmih nyngkong ha ka snem 1920.

Hynrei wat la um shym long u Kristian uba paw khmat, pynban ha ka jingjar-jar, ka mynsiem jong ka jinglong Kristan ka im hapoh jong u. Kumta ngi iohi ia u ba u ieit bad bang ban rwai ia ki jingrwai niam. U don ruh ka sur ka ba-

---

1. F. M. Pugh, Ka jingiarap ia ki kot B. A. Khasi, Bynta III P. IV

jam bha. Imat u la nang ia ka Tonic Solfa naduh ba u dang kham khynnah bad haba u poi ha Shangpung, u la long ym tang u nonghikai skul, hynrei ruh kum u nonghikai jingrwai. I bah Emthieg Chen, iba long u Headmaster ka Shangpung M.E. School i ioh jingtip ba ki nongShangpung ha kata ka por ki la nang bha ban rwai bad ba ka nam jong ka jingnang jong ki ka la poi shaduh ri Wales!

U la bat ia kane ka jingsngewtynnat bad ka jingieit ban rwai haduh ba un da wan hikai skul sha Shillong. Ha Earle Hostel dang step u la khie bad un kyrsiew thiah ia ia ki khynnah da ki sur jingrwai jong u. Sngap ia ka jingiathuh i Bah Tokin Rymbai haba i iakynduh nyngkong ia u ha ka snem 1925. "La ialam nyngkong eh ia nga sha Shillong ha ka snem 1925. Ha kata ka por ym pat don surok kali na Shillong sha Jowai. Thop ngi dei ban iaid kjat baroh shi sngi ...... Ngi mih na Jowai dang riew ka tyngab bad ngi poi ha Shillong ynda kem iong rein. U hynmen jong nga, U Kistobin u dang long khynnah skul ha Government High School, Shillong, bad u long ruh u khynnah hostel ha Earle Hostel ha kaba u Soso Tham u long Superintendent. I mei bad i pa ki ialam beit ia nga sha i Bah ha hostel bad nangta ki leit sah noh bad kiba ha iing ha Qualapatty. Ha kata ka miet nga thiah kumba iap. Nga kyndit dang step ngir ngir bad nga lyngngoh ngain ban iohsngew ym ia ka jingkynih u syiar kumba ka long ha Jowai hynrei ia ka ryndang kaba jam bad um ba rwai ka jingrwai ba shoh ia nga haduh katta katta: "Joy Commeth In The Morning." Wat la ki khohwah ki dang pang bad eh pnen pnen ym sngew lah pynkhih shuh, ngam lah khlem da khie joit ban peit nangno ka wan kane ka sur ba kynjai. Nga iaid kynjing haduh jingkhang, nga plie bad khongngoid sha koridor. Nga iohi ia u tymmen ba u wan sha ka phang ba nga ieng, u rwai artat ka jingrwai kaba la tan ia nga na jingthiah. U kyllain la ka khlieh da ka kalabon kaba u spain ia ka ryndang ruh; namarkata ngam lah iohi lut ia ka khmat jong u. Nga ieng kynthop ha jingkhang khlem khih bad nga khmied iap ang ia une u nongrwai ba phylla. Ngam ju iap ha la shnong ia u tymmen ba rwai kumne."

Saw snem hadien i Bah Tokin i la wan biang sha Shillong; bad ha kane ka sien, ban long artat ruh u khynnah skul bad khynnah hostel u Soso Tham. Sngap biang ia i: "......La ialam ia nga sha ka kamra jong nga kaba nga ia sah lang bad sa lai ngut kiwei pat ki para khynnah. I pa nangta i leit noh. Kum lashai mynstep nga iohsngew biang ia ka ryndang ba nga ioh sngew saw snem mynshuwa ba ka rwai ia kajuh ka jingrwai bad ka jingrwai bad ka jingtheh sei kaba kumjuh hi. Shen nga shem ba man ka step ngi kyndit ban ioh sngew ia kane ka jingrwai ne ia kawei pat ha ka jaka jong ka kaba shoh kumjuh hi ia ki nongsngap, 'The Lily of the Valley."

Hynrei ka jingrwai kaba u da bang eh ban rwai ka long, "Lead Me Gently Home." Harum ka long ka dkhot ka banyngkong jong kane ka jingrwai:

"Lead me gentlv home, Father,
Lead me gently home;
'Mid life's darkest hours, Father
When sad trials come.
Keep my heart from wandering
Lest my feet should roam
Lest I fall upon the wayside
Lead me gently home." [2]

La rwai ia kane ka jingrwai ruh ha ka por ba la plie ia u mot jingtep jong u.

Ha Earle Hostel u Soso Tham u ju pynlong jingduwai manla ka step. Hadien ba ki khynnah baroh ki la khie, kin iawan sha kamra heh bad hangta, u Soso Tham u ieng na ka miej jong u. "To ngin iaduai," un ong ia ki. I Bah Tokin i iathuh ba um da khaprip haba u duwai. Hynrei i ong ba "ki jingduwai jong u kim long kiba jlan; ki long kiba lyngkot bad kiba beit ia kaba u pan bad kyrpad. Bad kumta ruh ngim ju btai ia ki; ngi sngap kyndiang ia ki.

2. Sacred Songs and Solos No. 1198

Ki dei shaphang jong ngi. U duai ba ngin long kiba iaid-beit iaid-hok, ban im da ka akor ka burom ban tip la ka kam-ram ba ngin long-briew man-briew ban ioh long paila jong ki kmie ki kpa bad ki khlur jong ka ri. U nguh ia U Blei ba un ialam ia ngi. Kane ka dei ka rutin man ka step, hynrei man ka por pat u pynphyrnai ia ka kum ka step hi, kaba ngim lah ngiah." Nalor ka jingduwai, u ju ai ruh ia ki jingkren lyngkot kum ki tien sneng tien kraw. Ban buh biang ha ki ktien i Bah Tokin: "U ban ia ka jingkordor ban syndong ialade, ban burom ia la ka kam, kano kano ruh, ban long kiba shlur ha ka hok—met bad mynsiem bad ban bat skhem ia ka jingshisha. U pynlong ia ngi ban sngew ba ka shong ha ngi hi ban long-briew bad ym don kaei-kaei kaba lah ban khanglad ia kiba kutjingmut bad shynrang ka dohnud."

Hadien ba u la shong thait na ka kam hikai, u Soso Tham u iairwai kumjuh. Ha la ïng, dang step u la khie bad un kynud ia ki sur jingrwai kiba u bang bad sngewtyn-nat. U la dei ban shem ia ka jingtngen bad ka jingkmen na kine ki jingrwai jong u.

Ha kawei ka sngi katto-katne ki khynnah ki la wan ban phah thaw jingrwai ha u. Ka la long haba ki khynnah Jaiaw ki dang pynkhreh ia ka Social Gathering jong ki. Na ka bynta jong ki u Soso Tham u la shim ia ka jingrwai Phareng u P.P. Bliss: "There's a Friend for Little Children" bad u pynkylla Khasi ia ka. Kane ka long ka dkhot ka banyngkong jong kane ka jingrwai kumba la pynkylla Khasi ia ka:

"Don u Lok ia ki khynnah rit
 Haneng ki khlur phyrnai;
U Lok U bym lah kylla,
 La jingieit ba janai.
Ym kum ki lok ha pyrthei
 Ba lah ban kylla pat,
Une dei u Lok bad phi,
 Ban im ban iap ryngkat." [3]

---

3. *Ka Kot Jingrwai Khasi* No. 438 jong ka Presbyterian Synod Khasi Jaintia.

Kane ka jingrwai ka la rung ha ka kot jingrwai jong ka Balang Presbyterian bad ka la long kawei na ki jingrwai ki babang jong ki khynnah.

U Soso Tham u la pynkylla Khasi ia kawei pat ka jingrwai niam: "Only an Armour-Bearer" kaba u la ai kyrteng pat, "Tang kum u nongrah atiar". Kane ruh ka la long kawei na ki jingrwai kiba pawnam jong ka Balang Presbyterian haduh kine ki sngi.

Nalor ki jingrwai niam, u ieit ruh ban pule ia ki kot niam, wat la shisha, ngim tip ia kiwei pat ki kot niam kiba u la pule. Hynrei kawei ka kot niam, *Imago Christi: The Example of Jesus Christ* da u Rev. James Stalker ka long ka kot kaba u la pule bniah bha namar ha ki 332 sla jong ka, la dap da ki jingruid lain let bad khulom jong u ia ki ktien bad ki lain kiba, khlem artatien, ki la shoh ia ka jingmut jong u. Ha kane ka kot, u Soso Tham u la ioh ban pule ia ka jingim u Jisu Krist ha ki bynta bapher ka jingim. Ka don ki lynnong kiba kum kine: "U Krist ha ka ïng", "U Krist ha ka hima", "U Krist ha ka Balang", "U Krist kum u paralok", "U Krist ha ka shnong ka thaw", "U Krist kum u riew duwai", "U Khrist kum u riew wad (student) ia ki Jingthoh Bakhuid", "U Krist kum u nongtrei (worker)", "U Krist kum u nongshah shitom", "U Krist kum u nongleh bha (Philanthropist)", "U Krist kum u nongjop ia ki mynsiem", "U Krist kum u nongialap", "U Krist kum u nonghikai", "U Krist kum u nongiakren iakhana (conversationalist), "U Krist kum u briew jong ka jingsngewlem", "U Krist kum u briew jong ka jingring ia ka jingmut jingpyrkhat (an influence)".

Kawei pat ka kot niam kaba u la ioh ban pule ka long *The Life of Our Lord* jong u Charles Dickens, u nongthoh nobel u bakhraw jong ka ri Bilat. U la pule ia kane ka kot haba la pynmih lyngkhot lyngkhot ia ki lynnong jong ka ha ka kotkhubor Phareng kaba u ju pule bha, *The Statesman*. Ka kot hi ka la ring bad shoh shibun ia ki jingmut jong u bad kumta u la khap ia ki lynnong kiba mih kawei hadien kawei pat. Hadien ba u la lum lang ia ki, u pynkylla Khasi

ia ka kot baroh kawei bad da ka jingshah jong ka *Statesman*, u la pynmih ia ka ha ka snem 1936, ha ka kyrteng, *Ka Jingim U Trai Jong Ngi*. Kane ka long ka kot ka bakhatduh eh kaba u Soso Tham u la pynmih.

U Soso Tham u iathuh ba u Charles Dickens u la thoh ia kane ka kot ka barit ym na ka bynta u paidbah, hynrei na ka bynta ki khun jong u hi— ban hikai ban pynlong briew ia ki naduh ba ki dang rit. U la bthah ia ki ba kim dei ban iathuh hano-hano ruh, hynrei ba kin iapule kylliang, ne lang tang shipara hi. Hadien ba kim don shuh, yn sa pynmih ia ka sha ka pyrthei. Dei namar kane ka daw ba kane ka kot, wat lada la thoh ia ka naduh ka snem 1849, hynrei dang pynmih pyrthei ia ka ha ka snem 1934.

Kane ka kot ka iathuh ha ki ktien ki balyngkot bad ki bashai shaphang ka jingim U Jisu Krist. Ka sdang da kine ki ktien: "Ko Khun Kynrad" bad ka kut ha ki kyntien jong ka jingsneng jingpyni kumno ban im kum u Kristan. Kine ki kyntien ki la dei ban shoh shibun ia ka jingmut u Soso Tham kum u Kristan namar ha ka ktien khmat jong kane ka kot u la ban biang ia kine kijuh ki kyntien kiba ong: "Kynmaw ban long Kristan ka long ban leh bha borobor— wat ia kiba leh sniew la ka met. Ban long Kristan ka long ban ieit ia kiwei pat kum ia lade, bad ban leh ia ki kumba ngi kwah ba kin leh ia ngi. Ban long Kristan ka long ban jemnud, ban isynei, ban map, bad ban ri khop ia kane ka mynsiem ha la ka dohnud, bad ban nym kob shaphang jong ka, ne shaphang la ki jingduwai, ne shaphang la ka jingieit ia U Blei; hynrei ba ngin pynpaw ba ngi ieit ia U da kaba pyrshang ban leh jar-jar ia ka Hok ha ki kam jong ngi baroh. Lada ngi leh kumne, bad ngi kynmaw artat ia ka Jingim bad ka Jinghikai U Trai Jisu Krist, bad ngin pyrshang de ban im kumta, ngi lah ban kyrmen skhem ba U Blei Un map ia ki pop bad ki lot ki lait jong ngi, bad un iarap ia ngi ban im bad ban iap ha ka Jingsuk."

Kumba ka la long bad kiwei ki jingpynkylla Khasi jong u, kane ka kot ruh ka la kylla long ka kot Khasi paka.

Lada ngim kynmaw peit bha, ngi lah ban pyrkhat bakla ba ka dei ka kot Khasi tynrai, ym kaba la shu pynkylla Khasi na ka Phareng. Shisien ba phi la pule ia ka phin nym iehnoh tat ynda phi la dep haduh kaba kut.

Nalor ki kot niam, hooid um lah ruh ban ieh ia ka Kotbah— "ka Kmie ki Kitab" kumba u khot ia ka. Naduh dang rit u la tip bad u la pule ia ka, bad u la nang pule ruh katba u nangsan. Ynda u la rangbah bad iar ka jingsngewthuh, u la pule ia kane ka Kitab da ka jingsngewthuh bad jingshemphang. Kumba u ju leh, u da ruid lain ia ki kyntien bad ki dkhot kiba shoh ia ka jingmut jong u. Kumta ngi shem ba la sain dur shibun ia ka rukom pyrkhat pyrdain bad ka rukom thoh jong u hi da kane ka Kitab. Ka long ka jingdiaw ba ngim lah shuh ban lap ia ka Kotbah u Soso Tham, kaba lah ban ai jingshai shuh-shuh ia ngi shaphang ka rukom pyrkhat pyrdain jong u.

Wat la u Soso Tham u la neh ha ka jingngeit, hynrei um shym la neh ha ka Balang Presbyterian ha kaba u la san la rangbah. Haba u la don kumba 60 snem eiei, u leit rung Balang noh ha ka Balang *Church of England*. Ngin nym sngewphylla eh ia kane lada ngi tip shapang ka jingiadei kaba u don bad ki briew na kane ka Balang. Kiba bun na kiba ha ïng ha sem jong ka lok jong u ki wan na kane ka Balang, bad na ka ïng jong ka u la mih u Rev. L. Gatphoh ban long u Phadri jong kane ka Balang. Kumta u don ka jingiadei bad ka jingsngew jan ia kane ka Balang, bad ki paralok jong u na kane ka Balang ruh ki ju wan kai sha ïng jong u, khamtam hadien ba u la shong thait na ka kam. Uwei na kine u long u Phadri, u George Clay Hubbuck uba ju wan iasyllok bha bad u. Hynrei la ong ba ka jingleit rung jong u ha ka Balang *Church of England* kam shym long na kano kano ka daw jong ka jingiapher jingmut bad ki rangbah jong ka Balang Presbyterian, hynrei, ka la long da la ka mon sngewbha jong u hi.

La ka long kumno kumno ruh, ka jingngeit jong u ka long ka baskhem. Ka la nang khlain bad nang jylliew katba u nang noh sha ka jinglong tymmen. Ha kawei ka shithi

kaba u la thoh sha i pyrsa kurim khatduh jong u shisnem shiteng shwa ba un khlad noh, u kyntu ia i ba im dei ban klet ia u Blei bad ba in pule minot ia ka Ktien jong U. Ka long ka shithi kaba i pyrsa kurim jong u i sngew ieit bad khein kor shibun eh, kaba i da buh bad sumar khop kum ka jingkynmaw burom ia u nongthoh jong ka.

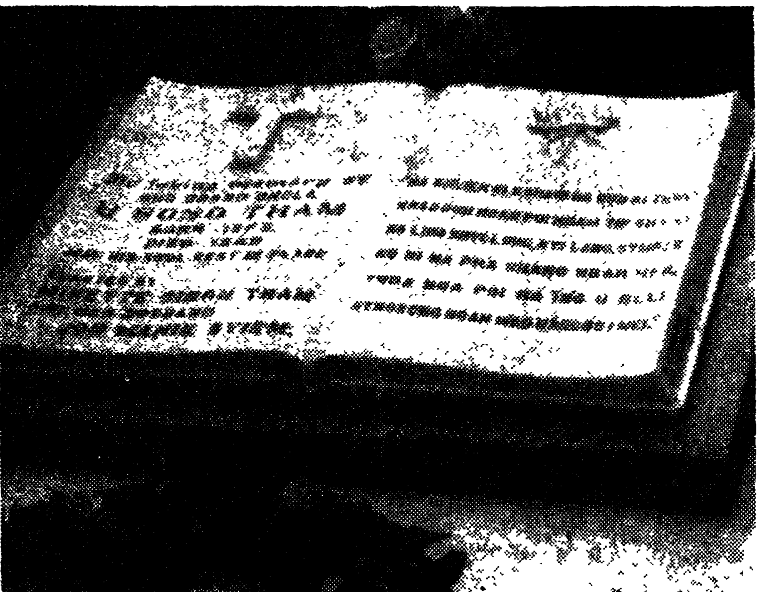
U Rev. Oliver Thomas u phla shaphang ka jinglong u Soso Tham kum u Kristan ha kine ki ktien: "U long ruh u briew jong ka jingngeit bajylliew bad uba la mad bha ia ka jingim. Bunsien ngi ju iakren shaphang ki kam ba kynja mynsiem, bad wat la ngim ju kham iakynduh mar khmat, nga don borobor ka jingsngew burom ka basngur ia u kum u Kristan. Ka jingngeit jong u kam shym long ka basuk kumba ka la long ia kiwei khlem ka jingialeh. Ka jingngeit jong u ka la dawa shibun na u bad ka la kylla long kaba kham kordor namar kata" [4]

Kumta u Primrose u khot ia la u kpa: "U koidi ka jingngeit bad u la iap u koidi ka jingkyrmen bad ka jingieit."

---

4. Ka shithi ba la pynmih ha *Ki Phawer u Aesop*.

Ka jingplie ia u dur mot ha State Central Library

U Maw Jingtep

7. "U SYMBAI TYRSO"

Hadien ba ngi la iohi bad ithuh katto-katne ia u Soso Tham kum u briew, mynta ngi lah ban poi sha kawei pat ka bynta jong ka jingim jong u, ka jingim ha kaba u la aiti lut ia ka por, ka bor bad ka pisa. Kane ka long ka jingtrei jong u kum u nongthoh. Ka long ka bynta kaba donkam tam ha ka jingim jong u, kaba khlem kane, ngin nym da la kynmaw ia ka kyrteng jong u mynta. Hynrei shwa ba ngin jam sha kane ka bynta to ngin peit shwa katto-katne ia ka jinglong ka pyrthei thoh kot thoh sla Khasi ha shwa ba u Soso Tham un wan mih kum u nongthoh.

La sdang nyngkong ia ka thoh ka tar Khasi * ha ka snem 1824 haba u Krishna Chandra Paul, u mishoneri jong ka Baptist Mission na Serampore, u la pynkylla Khasi ia ka Kitab Bathymmai ha ki dak Bengali. Um shym lah ban bteng ia ka jingtrei jong u bad ha ka snem 1833 pat, u Rev. Alexander B. Lish, uba la wan sha Sohra ha ka snem 1832, u la pynkylla Khasi ia ka Gospel u Mathaios ha ka ktien Bengali hi. U ruh um shym lah ban bteng ia ka kam jong u. Hynniew snem hadien, ha ka 22 tarik u Jylliew, 1841, la wan poi u Rev. Thomas Jones jong ka Balang Presbyterian na ri Wales U um shym la pyndonkam shuh da ki dak Bengali kumba leh ki Mishoneri kiba ha shwa jong u; hynrei u la pyndonkam da ki dak Roman ban thoh ia ki kot Khasi. Da kine ki dak u la thoh ia ki kot pule Khasi nyngkong ha ka snem 1842. Naduh kata ka por ruh ki dak Roman ki la neh ha ka thoh ka tar u Hynniew Trep haduh mynta. Kumta ngi lah ban ong ba la sdang ia ka thoh ka tar jong ngi naduh ka snem 1842.

Naduh katei ka snem haduh ka snem 1895, ka jingthoh bad ka jingpynmih kot Khasi ka don ha ki kti ki mishoneri.

---

*Pule: History ka Balang da u Rev. Angel Jones.
A Short History of Khasi Literature da i Dr. H. Bareh,
Ka Centenary History ka Balang Presbyterian ha
Ri Khasi — Jaintia.

Kiba kham bun na ki kot kiba ki pynmih nyngkong ki kham iadei bad ka niam Kristan kum ka jingpynkylla Khasi ia ka *Mother's Gift* (1842), ka Gospel u Mathaios (1846), *Scripture History* (1859), Ki Kitab u Joshua haduh u Job (1885), *Ka Kot Pilgrim* (1867), *Ka Jutang ka Bathymmai ka jong U Ilsous Khristos* haduh ka shithi sha u Philemon (1868) (1879), bad ka *Kotbah* baroh kawei (1891) Kiwei pat ki kot ki bym iadei bad ka niam ki kynthup ia ka *Kot Pule Khasi Nyngkong* ba la kdew haneng, *Khasi Grammar* u William Pryse (1859), *Anglo-Khasi Dictionary* (1870) bad *Khasi Grammar* (1891) u Hugh Roberts. Lah ruh ban kdew hangne ia ka kotkhubor Khasi ka banyngkong eh "U Nongkit Khubor" ba la pynmih da u Rev William Williams (1889) na Shella. Ki kot u Dr. John Roberts, ka *Khasi First Reader*, *Khasi Second Reader*, bad *Khasi Third Reader* ki la mih lang ha ka snem 1891. Ha ka Fourth Reader ngi shem ruh ia ka jingrwai la-ka-ri bapawnam, "Ri Khasi, Ri Khasi" ba la pynkylla Khasi da u Dr. Roberts na ka jingrwai Welsh, "Land of my Fathers" [1]

Ym dei tang ka thoh ka tar kaba la bat da ki mishoneri hynrei wat ia ka jingpyniaid ia ki skul ruh ka hap ha ki kti jong ki. Ki skul ki babun ha kito ki por ki dei ki jong ka Mishon, bad ki mishoneri ki long ki nongpyniaid jong ki. Wat ka skul Sorkar ha Shillong ruh ka hap hapoh ka jingpyniaid ki mishoneri. Ka da don da ka jingiakut hapdeng ka Mishon bad ka Sorkar ba ka Mishon kan ai briew ban pyniaid ia ka skul. Dei namar kata ka daw ba ngi shem ba ia ka kam Headmaster ha Shillong Government High School, shwa ka jinglaitluid, la bat tang da ki mishoneri na kawei ka por sha kawei pat, bad dei ma ki ruh kiba pyniaid ia ka skul baroh kawei.

Ki mishoneri ki la bat slem ia ka jingpyniaid skul; hynrei kim shym la lah ban bat slem ia ka jingthoh bad jingpynmih kot Khasi. Hadien U Dr John Roberts, ki iangbah Khasi ruh ki sdang ban bah ia ka 'wait lyngngun' ban prat ia ka

1. "U Lurshai," January, 1914

lyngkha ba sah shrah jong ka thoh ka tar Khasi. Na ka jingthoh u Dr. R. S. Lyngdoh shaphang u Rabon Singh Kharsuka,[2] ngi shem ba u Rabon Singh u long u Khasi uba nyngkong eh ban bah ia ka 'wait lyngngun'. Ki jingthoh jong u shaphang ki dustur, ka niam bad ka pyrkhat Khasi ki la paw nyngkong eh ha u bnai Kyllalyngkot bad u bnai Risaw jong ka snem 1893 ha "U Nongkit Khubor". Kine ki jingthoh jong u ki la mih pat ha ka dur ki kot. Kawei ka long *Ka Kitab Niam Khein Ki Khasi* kaba la tharai ba ka mih pyrthei hapdeng ki snem 1897-1900. Hadien kane u Rabon Singh u la pynmih pat ia *Ka Kitab Jingphawar* ia kaba la tharai ba ka la mih ha ka snem 1905. Kawei pat ka kot kaba u Rabon Singh u la pynmih ka long *Ka Jingiathuhkhana Puriskam* kaba la mih ha u Rymphang jong ka snem 1908. Mar bud bad u Rabon Singh, u Jeebon Roy ruh u la pynmih 11 tylli ki kot kiba kynthup ia *Ka Niam Khasi* ha ka snem 1897, *Ka Kitab Shaphang Uwei U Blei* bad *Ka History of India in Khasi* ha ka snem 1900. Ha ki snem 1902-03 pat, u Radhon Singh Berry u la pynmih ia ka kot ba donnam jong u *Ki Jingsneng Tymmen.* Uwei pat u nongthoh jong kine ki snem u long u Sib Charan Roy uba la pynmih ia *Ka Jingiakyrsieu ia ki Khasi* ha ka snem 1903, ia *Ka Jingiapyni Ka Kmie bad Ki Khun* ha ka snem 1911 bad ia *Ka Niam ki Khasi* ha ka snem 1919.

Na kaei ba la pyni haneng, ngi iohi ia ka jingpyrshang jong ki rangbah jong ngi ban tei bad pynroi ia ka thoh ka tar bad ban pynphriang ia ka jingtip shaphang la ka niam ka dustur. Hynrei kawei kaba ngi iohi ka long ka jingduna ka bajur ha kawei pat ka liang ka thoh ka tar kaba "pynkhraw ia ka jingpyrkhat" bad kaba "pynkhlain ia ka dohnud" — ka Poittri. Katto-katne ka la don ka jingpyrshang ban prat ia kane ka lyngkha ruh. Uba nyngkong eh uba la thom ia kane ka khlaw barben u dei u S.M. Amjad Ali uba la pynmih ha ka snem 1888 ia ka kot poittri Khasi ka banyngkong eh kaba u khot, *Ka Myntoi lane Ka Kot Boit.* La ia thuh ruh ba u Rev. Morkha Joseph u la thoh 51 dkhot ki *jingrwai myllung* shaphang u Sier Lapalang naduh ka snem

---

2. Soso Tham Birth Centenary Souvenir (1973).

1891. Ha kajuh ka snem u Dr. John Roberts kumba la kdew ruh sha khmat, u la pynmih ia ki *Khasi Readers* jong u ha kiba ngi shem ia ki *Jingrwai myllung* kum, "U Kasabianka", "Kaba Tep ia u Moses", "Ri Khasi, Ri Khasi" bad kiwei kiwei pat. U Rabon Singh ruh u la thoh kattokatne *Ki jingrwai myllung* Phawar bad u Radhon Singh Berry pat u la thoh ia *Ki Jingsneng Tymmen* ha ka rukom phawar ha ka snem 1902-03.

Hapdeng ki jingpyrshang jong ki nongthoh kot jong kitei ki snem, ki kot Khasi hi kim pat ioh ia ka jingithuh kat haduh ba kin da long ki kot pule skul (Text Book). Ha ka snem 1905 haba u Soso Tham u rung kum u nonghikai ha Shillong Government High School, la buh ia *Ka Kitab u Joshuwa, Ka Kitab ki Nongbishar* bad *Ka Kitab u Job* kum ki kot na ka bynta ka eksamin Entrance.[3] Wat ka Fourth Reader u Dr. John Robberts ruh kam pat shym ioh rung ha kane ka por kum ka kot pule skul. Ha ki snem kiba hadien ngi shem ba la pynrung ia *Ka Kot Jingiathuh khana Puriskam* jong u Rabon Singh bad *Ka Kitab ki Proverb* kum ki kot pule skul.

Kumba ki long ki kot Khasi ha skul, kumta ruh ki la long ha ka Library jong ka skul heh ha Shillong. U David Thomson haba u wan peit ia ka skul ha u bnai Jylliew 1919 u kynthoh ruh: "Ka Library ka duna ha ki kot Khasi bad u Headmaster* u la rai ia kaba dei eh ban weng noh ia ki jingduna kloi katba lah."

Kane ka long ka dur jong ka thoh ka tar jong ngi haduh ka snem 1919. Ha kine ki snem, kumba la pyni sha khmat, u Soso Tham u la don ha Shillong Government High School, Shillong, kum u nonghikai ha ka Khasi. Dei ka jingrung jong u kum u nonghikai Khasi kaba la pyniakynduh ia u bad ka jinglong ka thoh ka tar Khasi ha kito ki sngi. U la kdew katto-katne shaphang kane ba ka ktien khmat jong

* Rev. Oliver Thomas.

3. The Assam Gazette, August, 29, 1903.

Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep kaba u khot, "Ka Jingpynshai." U shem ba ka thoh ka tar jong ngi ha kito ki sngi ba ka dang lung bad dang duk khamtam eh ha ka Poittri. Nalor kane, ka don ruh ka jingkynjah kynsan jong ka jingpynmih kot thymmai kiba lah ban pynrung ha skul. U Soso Tham u la phla ba u hikai sa hikai ia kijuh-shi-kijuh ki kot da ki snem haduh ba u la ngiah. Wat ki khynnah skul ruh, u iathuh, ki la jlep thiaw ban pule ia "kajuh-pa-kajuh."

Um shym la hun ban iohi ia ka thoh ka tar la jong ha kane ka dur bad ka kyrdan. Ha kane ka por, um pat tip ba ka jingkhot ka ap ia u ban pynkhih im thymmai pat ia ka thoh ka tar Khasi. Um pat tip ba u don ia ka jingnang bad ka bor ban leh ia kata. Hooid, um pat tip ba u bat ha lade hi ia u "Khulom Nar" bad um pat phohsniew hi ruh ban pyndonkam ia u. Kumta ka jingpyrkhat kaba la wan ha u ka long ban phai ia la ki khmat sha ki riewthoh riewtar bad ki riewnang riewtip jong kito ki sngi. U leit sha ki ban "iai ia dait ba kin ia pynmih noh sa da kiwei pat ki kitab." U la kyrpad u la kyntu ia ki bunsien hynrei um shym ioh jubab satia. "La kyllut ki shkor kiba stad (ki Mishonery bad Khasi," u ong shaphang kane Katno kan long ka jingpyndiaw ia u ha kata ka por.

Ynda la bthi ka jabieng bad "la kyllut ki shkor ki bastad" u poi ha ka dum buit bad ka kut-lad. Lada ma ki kim lah ban leh, mano te ban leh? Hynrei dei ha ka por kaba kum kane ba ka wan ka mynsiem ialeh. "Leh hi noh!" ka wan ka jingpasiaw ha ki shkor jong u. Ka long ka jingpasiaw ka bathymmai kaba um pat ju iohsngew mynshuwa. Ka la iai-ktik, iai-kren bad iai-kyntu ia u kat haduh ba um lah khlem da pyrkhat shaphang jong ka. Katba u dang pyrkhat, u iohi tang ia u lyoh suda uba tap ia ka lynti ha khmat jong u. Um iohi satia ia kano-kano ka jingshai kaban ai jingshai ia u kumno ban sdang ia ka kam. U la pisa bad khuslai jingmut marwei marwei.

Bun sngi bun taiew u la pyrkhat shaphang kane ka jingpasiaw. Ynda u la kham thanda bad sngew phngain ka jingmut jingpyrkhat, u wan sha skul ha kawei ka step bad

ha la ki jong ki khynnah skul u phla ia kaei kaba la don ha ka jingmut jong u. Ynda u la iathuh ba u la ngiah ban hikai ia kajuh-pa-kajuh, u ong ia ki "ban ia bah wait lyngngun ban iatrei noh ia kaba kham iap wai kyntien ka bam shym phah ka University." "Kaei kata Babu?" uwei u khynnah u kylli ha jinglyngngoh U Soso Tham u pynshai ia kaei kaba u mut: "To khynraw," u ong, "ngin ia ieng noh da ka thoh kot!" Thoh kot! Ka Kam bah ka kam san! Kim pat ju pyrkhat ia kaba kum kane. Ym pat ju don ruh ba la ong ia ki ban iathoh kot. Ki pyrkhat ba u nonghikai babiria jong ki u la shu kren biria. Kumta iathuh u Soso Tham, "shaw! baroh ki iarkhie."

Hynrei u nonghikai um shym mut ban biria. U la iohsngew ia ka jingkhot bad u la kutjingmut ruh ban ai ia ka jubab. Ha kata hi ka step u la pyrshang. U plied ia ka kot poittri Phareng bad ka *jingrwai myllung* rit u W. E. Hickson, "Drive the nail aright, boys" ka mih ha khmat jong u. U phah ia ki khynnah ban kylla Khasi ia ka. Ki pyrshang bad ki shem ba ka long ka kam kaba da eh than. "Kiwei ki peit ia ka bad ki ia trud la ki khlieh," u Soso Tham u iathuh,. "kiwei ki ia rkhie kum ki shakyllia bad kiwei pat ki ia shong kli kti jylliep kum ki maw byrsiew". Haba u iohi ba kim lah, um shym la iehnoh ia ki hangta. "Ngam shym phah ia ki khynnah," u ong, "ban kiew ia ka riat khlem pynhiar jyrmi ban ring ia ki. Ngam shym phah kyndit ia ka rai-eh khlem lam da lade hi ha khmat." Kumta u ong: "nga shim ia u khulom bad ka kot sada. Nga khan shiphang jlang." Ha kane ka por katba u dang khan bad duriap, ka la dei ban long ka khyllipmat kaba jar-jar. Ki khynnah lehse ki sngap bad ki peit ia u nonghikai jong ki halor ka miej ba u dang dem thlip ban pyrkhat jylliew bad ba u dang ialeh ban sei ia ki kyntien kiban iadei. San shiphew minit u khan. Hadien kata kine ki kyntien ki shat phlak: "Sah beit ia u prek, hep." U la sngewthuh ba u la siat ia u khnam ha u skum sbak. "Uta u la dei u Tluh," u pyita. "Ka phngain ka bneng kdar," bad "Shaw!" u iathuh "baroh ka Class ka ia rkhie sngewbha." Ha kane ka sien ka paw ba ka jingrkhie kam dei shuh ka jingrkhie biria, hynrei ka jing-

rkhie jong ka jingjop! "La lap ia u ksai, ka dieng kan sa pait suki," u ong.

"Sah beit ia u prek, hep" ka long kumba u Soso Tham hi u khot, "u symbai tymo." Na ka u la ioh ia ka jingai mynsiem bad ka jingpynshlur. Naduh kata ka por hi u ong: "Jlang ruh nga jah na pyrthei ban sngap ia ki wah ka Ri Khasi ba ki tih ia ki Thwei" bad "nga beh sha khmat kum sha ka thong. La lwait nga iai ia beh Ha ka koit ne ka khrew— ha ki thiep ne ki jur ka jingim, ka bein ne ka kjor ne ka pynroh."

"Ki umjer ha u phlang
Dang step ki phyrnai,
Nga ruh na iing jlang
Ngan leit wad mawlynnai.

"Ki shiah la ki thar
Ha ka lynti kaba jngai,
Ngan jah na iing jar
Bad slem ngan wan phai"

"Marwei nga long ka khlaw
La tang marwei nga mih:
Ki jingpyrkhat ba khraw
Hapoh jong nga ki khih "[4]

———

4. "U Dieng Bilat", Ka Duitara Ksiar.

8. KA JUK KA BATHYMMAI

Kum u khynnah skul. ngim tip eiei lada u Soso Tham u long u khynnah skul uba paw ha ka jingstad. Ym don jingiathuh eiei kaba kum kata. Lehse u long kumba la pynkyrteng ia u, "Soso"— ba shu pdeng.

Hynrei ynda u la rangbah u la pynpaw ia ki jinglong jong u riew pyrkhat bad u riewstad U la long u riew peitthuh, u riew mutdur bad u riew pyrkhat ia kiei-kiei kiba don sawdong jong u. "Don kiba sin ia u," ong i Bah W. R. Laitflang, "u siej-boh, kaba long haba la pynkylla ktien u sohbiej, namar ha Sohra ha kata ka juk ki ju sin kumta ia u kynja briew uba jylliew jingmut jingpyrkhat eh."[1] Uwei pat u khynnah skul u ju iathuh khana ba teng-teng haba u Soso Tham u wan hikai u ju ong ia ki khynnah ba kin iapule hi bad ia lade pat un shong khaprib ha shuki. U iohthiah? Ne u ngam sha ki thwei jong ki jingpyrkhat babun?

La iathuh ruh ba u ju ieit ban pule bad ban thoh *jingrwai mvllung*. U Rev. L. Gatphoh u iathuh ba wat ha shwa ba u Soso Tham un thoh kot, u ju pule lyndet ia ki *jingrwai mvllung* ki myllung Phareng I Bah W.R. Laitflang ruh i iathuh 'a kajuh: "Shisien ha kawei ka jingialang u la spel lyndet na ki jingthoh u Milton haduh kumba shiteng kynta."[2]

Nalor kine kiei-kiei, u ieit ia ka mariang—ia ki lum ki wah, ia ki dieng ki siej bad ki syntiew ki skud. U la ong shisien:

"Shirta nga ju ieit ia ki lum ba kynjah
Bunsien bunsien ruh nga ju khmih ha ka wah—
Ia ki thwei ba ka tih bad ki maw ba ka lam,
Te nga phai sha la ïng ban sdang la ka kam."[3]

---

1. *Mondon Bareh Birth Centenary Souvenir* p. 109.
2. Soso Tham Birth centenery Souvenir
3. "U Sim ba la lait", *Duitara Ksiar*

La ong ruh ba u tip kyrteng ia ki babun ki jait syntiew bad ia ki kyrteng jong ki u da thoh ha ka *Register* ka bakyrpang.

U Rev. Oliver Thomas haba u kren shaphang ki jinglong u Soso Tham u ong: "U long u briew jong ki jingai bakhraw. Lada ka long kaba lah ia u, kum u samla, ban ioh ia ka jingmyntoi jong ka jinghikai skul, da shisha un jin da la kiew sha ki kyrdan ki bajrong eh kum u riewstad."[4]

Hynrei wat khlem kane ka jinghikai, u Soso Tham u la pyndonkam lut ia ki "jingai bakhraw." U la minot bad trei shitom ban hikai da lade ia lade bad kumba ngin sa iohi, u la jop ban pynioh ia lade ia ka jaka hapdeng ki riewstad.

Mynta ba u la lap ia u ksai, u la kut jingmut ruh ban beh sha khmat kum sha ka thong. Hynrei ka lynti jong u kam shym long te ka basuk bad ka bajliah. Bun ki jingeh bad ki jingpynwit ki ieng ha ka lynti jong u. Kawei na ki jingeh jong u ka long ba um shym la ioh ia ka jingpule kaba kham sha jrong bad kaba kham bit kham biang. Ka jingduk ka la pynlong ia u ban iehnoh ia ka jingpule bad ban leit hikai noh ha ki skul rit jong ka ri. Kane ka la pynduh lad ia u ban pyniar ia la ka jong ka jingtip na ka jingpule ha ki kyrdan kiba kham sha jrong. Ha kane ka bynta ngi dei ruh ban kynmaw ba u Soso Tham um shym la ioh lad ban pyniar ia ka jingtip bad ka pyrkhat pyrdain jong u na kawei pat ka lad-- ka shang pyrthei. Um shym la ioh lad ban mih shabar ka ri. Naduh ba sdang haduh ba kut ka jingim jong u, u la long u koidi jong ki lum ka ri la jong.

Nalor ba um ioh ia ka jingshong skul ka babiang ialade, ka la buh ia u ha ka jingeh kaba kham khraw shuh-shuh namar um shym ioh jingiarap shibun na la kajong ka thoh ka tar. Kumba la pyni sha khmat, ka thoh ka tar jong ngi

---

4. Ka shithi ba la pynmih ha *Ki Phawer u Aesop*.

ha kito ki por ka long kaba dang lung bad dang duk khamtam eh ha ka Poittri. Ym shym la buh ia ka nuksa bad ka nongrim thoh poittri kaba kham itynnat ha ka dur ka dar bad ha ka ktien ka thyllied. Ka jingbym don jong kum kine ki kot ka la pynduh lad ia u, kum u longdien, ban ioh nuksa bad jinghikai. "Ban thoh *Poetry* ha ka ktien Khasi," ong u Babu Edrenel Chyne,[5] uwei na ki nonghikai skul uba kham paw bad kham nang kham stad ha kito ki sngi, "ka dei ban long kaba eh shibun namar (i) ka ktien hi ka long kaba khim eh (ii) ym don lypa ki model (iii) ka donkam ia u nongthoh ban da seng hi ia ki ain ka Khasi Prosody." Dei namar kine ki daw ba u Soso Tham ruh u phla: "Ngam pat ju tip kaei ka Art—ka Poetry. Ka foot, ka metre, ka rhyme, ka rhythm, ka idea—ka lynrum ka lynruh—ki shyieng masi ha lum bym don ba hikai ia nga."

Ka jingduk ka long sa kawei pat ka jingeh kaba u iakynduh U la wan na ka ïng ka baduk bad u la im ka jingim ka baduk. U long tang u nonghikai skul ha ka tulop ka barit bad u don san ngut ki khun ban pynheh pynsan bad pynshong skul ia ki. Nalor kine u don ki ksiew na ka khun bamarwei kaba la khlad noh. Ia ki ruh u dei ban peit bad pyndap pynbiang. U la pyrshang ban thied la kajong ka ïng ha ka por ba un shong thait noh artat na ka kam, hynrei ka jingthmu jong u kam shym la long kam satia. Kumta u la im ha ka ïng shong wai bad u la iap ruh ha ka ïng shong wai. Dei ka jingduk ruh kaba la ialam ia u sha ka khim khait kat haduh ba u la jan die noh tang 200 Tyngka ia ka hok long trai halor ka kot jong u *Ka Duitara Ksiar.* U la lah iakut ia kane, hynrei shwa ban ia pynbeit iakut noh artat, u lap noh ia kawei pat ka lad. Da ka jingbym banse u la dei ban leit pynsangeh noh ia kane ka jingiakut.

Nalor ka jingduk na lade, "Ha ki sngi ki jong u Babu Soso" iathuh i Bah Tokin Rymbai, "ban thoh kot Khasi bad ban phah shon ia ki ka long ka jinglut ksan ka bakhraw shibun. Kam pat don ka jingai iarap ei ka Sorkar kum

---

5. F. M. Pugh, *Ka Jingiarap ia ki kot B. A. Khasi* (*Bynta III*) P. vi

mynta ban ia kyrshan bad kynpham lem. Hynrei wat bad kane ka jingiarap ruh, ka jinglut kam long kaba kai."[6] Wat mynta hi ruh kane ka dang long hi ka jingeh ia ki nongthoh kot jong ngi.

Kawei pat ka jingeh kaba kham khraw ban ia kito kiba la kdew sha khmat ka long ka jingduna eh bad ka jingbym don jong ka jingai mynsiem bad ka jingpynshlur na ka liang u paid Khasi. Kane ka long kaba kham ma namar ka ktah beit beit ia ka mynsiem bad ka bor pyrkhat u briew. Ki nongpule ki dang duna namar kim pat lah ban khein kor bad ban ieit ia la kajong ka thoh ka tar. Ong u Dr. S. K. Bhuyan: "Ym pat la pynmlien ia ki paradoh parasnam jong u ban nang ban iohi ia ka jingitynnat jong ki *jingrwai myllung* jong u, hooid ia kiwei kiwei ki jingrwai ruh. Ha ka lyer kaba kum kata," u Dr. Bhuyan u ban, "wat u briew uba la kha ban long u myllung ruh un duh mynsiem thiaw namar ba duna eh ka jingai mynsiem bad ka jingkyntu ba un pynmih ia ki jingpyrkhat jong u."[7] Namar kata ka daw ruh u Rev. Oliver Thomas u ong ha ka snem 1920: "Kam long kaba suk ban pynmih kot ha kane ka ri. Kham bun na kiba la pynmih mynshuwa ki la duh bun tyngka bad namar kata ki brew ki sheptieng ban thoh."[8] U Soso Tham hi ruh u la kren shaphang kane hadien haba u ong: "Hynrei u Khasi mynta um treh pule lymda phnian ha u ha skul bad ha ingmane. Bad ki khynnah kim pule ia ka kot Khasi la ka blia katno-katno, lymda ka dei ka Text Book. Don jingmatlah kaba kham thlip nalor kane?"[9] Kane ka pynkynmaw ia ngi ia ka jingiathuh i Bubu Frank M. Pugh kumno ba u Soso Tham u hap ban iaid na kawei ka ing sha kawei pat ban die hi ia *Ki Phawar U Aesop* mynba u dang pynmih nyngkong ia ka ha ka snem 1920.

---

6. *Dr. H. Lyngdoh Birth Centenary Souvenir p. 77*
7. Introduction, *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep*
8. F. M. Pguh, *Ka Jingiarap ia ki kot B. A. Khasi (Bynta III) p. iv*
9. Ka Tien Khmat, *Ka Duitara Ksiar.*

Ha khmat jong kine ki jingeh bad ki jingpynwit, u Soso Tham um shym duh mynsiem bad um shym kynran dien. U la bein bad khein dew thaia ia ki jingeh baroh, bad u la kutjingmut ban tur sha phrang ban jop ia ka thong kaba don ha khmat jong u.

Ka kam ka banyngkong jong u ha kane ka jingialeh ka long ban hikai shwa ia lade kumno ban sngewthuh shaphang ka Poittri bad kumno ban nang ban thoh ia ka. Tang khyndiat eh un ioh jinghikai na la ka ktien bad kiba don ruh kim biang kat ban ai ia u ia ka jingsngewthuh shaphang ka Poittri. Ka lynti kaba sah ia u ka long satang ban leit ngam sha ki thwei bajylliew jong ka thoh ka tar Phareng. Na ki jingthoh jong u hi ngi lah ban iohi ba u la ngam sha ki jaka bajylliew jong kane ka thwei bah bad u la iakynduh ia ki myllung ki bakhraw jong ki Phareng kum kijong u Wordsworth, Byron. Thomas Moore, Shakespeare, Shelley bad kiwei kiwei de ki myllung Phareng. U la shong ha ki kjat jong ki kum u khynnah skul uba thrang ia ka jingstad bad ka jingnang jingtip. Na ka jingiathuh jong i Bah W. R. Laitflang, Rev. L. Gatphoh bad i Babu Frank M. Pugh ngi lah ruh ban sngewthuh ba u la pule bha ia ka *Paradise Lost* u John Milton, ka kot Poittri ka bakhraw tam jong ki Phareng.

Namar ba u la pule bha ia ki jingthoh jong kitei ki myllung, ngim sngewphylla namarkata, ba ki la saindur bha ruh ia ka rukom thoh bad rukom pyrkhat pyrdain jong u.

Nalor ka Poittri, u la pule ruh ia kiwei pat ki kot kiba ai jingmut shaphang ka rukom ban thoh bad ban pyndonkam ia ki ktien. Ka paw na kawei ka artikil* jong u, "Ka Jingky'an ka Ktien Khasi" kaba la mih ha "U Lurshai" ha u Naitung, 1913, ba u la pule bha ia ka kot *On the Study of Words* da u Archbishop Trench. Na kane kajuh ka artikil ka paw ruh ba u la pule ia kiwei pat ki kot da kiwei pat ki nongthoh.

---

* La buh ia kane ka artikil ha bakut ka kot ba ki nongpule kin ioh ban iapule bad bishar lem.

Haba ngi kynmaw ba um shym la ioh lad ban ioh ia ka jingshong skul ka babit babiang, ka jingwad jingtip jong u na ka par jong ka thoh ka tar Phareng ka la dei ban long ka ba-eh, ka bashitom bad kaba da jwat hi tiang. Ka *Chambers Dictionary* lehse ka la jakhlia da ka jingiai plied jong u ia ki sla jong ka bun bun sien, bun bun kylla ban wad ia ki jingmut jong ki ktien ki babun "Da ki snem te nga dem-," u ong, "kaei ka Poetry." U la dei ban dem da ki snem bun sngewthuh shaphang ka Poittri; bad dei namarkata ka daw ruh ba u la dei ban ap ia ka "Sah beit ia u Prek, hep" jin haduh lai snem ban peit bad sngewthuh ba ka "la iaid". U Babu Edrennel Chyne ruh u iathuh: "U la pynlut da ki snem ha kaba ia talon bad ki *Titan* jong kitei ki jingeh baroh."[10]

Hadien ka jingiatalon bad ki jingeh na ki snem, u la nang ioh jingshai bad jingsngewthuh. Ynda u la sngewthuh shaphang kane ka sobjek ka bamaian, u batai pat ia ngi hadien: "Ka Poetry ba shisha baroh ka pynkhraw ia ka pyrkhat bad ka pynkhlain ia ka dohnud Ka Poetry ka pynpaw ia ka *maia* (life): ha ka jylli ba iai iar jong ka ngi *im*, ngi *khih* bad ngi *long*. Dei ia kata ba ka Poetry ka pynpaw."[11]

Ryngkat bad ka pynroi ia kade da kaba iai-wad bad iai-pule, u la nang hikai kylla Khasi ruh ia ki *jingrwai myllung* jong ki myllung Phareng. Kine ki jingpyrshang ki la iarap pat ia u kumno ban thaw hi ia ki jingrwai lajong Kattokatne na kine ki jingrwai jong u ki la nang mih ha "U Lurshai" na kawei ka por sha kawei pat U la lum lang ia kine baroh bad ki la mih pyrthei ha ka kot Poittri banyngkong jong u, *Ki Poetry Khasi*.

Hynrei kam long ka basuk ia u ban pynmih pyrthei ia kane ka kot Poitri ka banyngkong jong u. Ka jingduk jingkyrduh ka khanglad ia u. Kiwei pat kiba sngewlem bad kiba khein kor ia ka jingtrei jong u ki la shim ia ka jingkit

---

10. F. M Pugh, *Ka Jingiarap ia ki hot B. A. Khasi (Bynta III) p. vi.*
11. Ka Tien Khmat *Ka Duitara Ksiar*

ban pynmih ia kane ka kot. Ha kato ka por, ha Mission Compound, ka la don kawei ka Ing Shon Kot ia kaba la seng da u Dewilliam Lyngdoh, u para trai u Dr. Homiwell Lyngdoh, ha kaba u Babu will ruh u iadon bynta lang. La pyniaid ia kane ka Press da u bah Sherison Laitphlang uba long ha kata ka por u Section Holder ha Pakhana. U Soso Tham u iadei lok bha bad u Dewilliam Lyngdoh bad u ju iasyllok borobor bad u shaphang ki *jingrwai myllung* kiba u la thoh. Dei ki paralok na kane ka Press kiba la iarap ia u Soso Tham ban pynmih ia ka kot Poittri banyngkong jong u. Kumta la shon ia *Ki Poetry Khasi* ha kane ka Press bad la pynmih ia ka ruh da i lok u Dewilliam Lyngdoh (Mrs. D. Lyngdoh) ha ka snem 1925.

Ka jingmih jong *Ki Poetry Khasi* ka la long kumba buh ia uwei u maw mer bathymmai ha ka thoh ka tar Khasi. Ka la don ka jingpdiang sngewbha ia ka da ki katto-katne ki riew pule bad ki riew pyrkhat jong kato ka por, ia kaba u Soso Tham hi um shym la poi pyrkhat. Shen la shim ruh ia ka kum ka kot pule ha ki skul. "Haba nga pyllait la u Nam thang," u ong ha ka snem 1931 shaphang kane ka kot Poittri banyngkong jong u, "namar ba nga sngewthuh hi ba uba peh, nga la khein ba nga la pda khar ei ia u. Ynda nga iohsngew pat na ka hamsaia narum na neng ba kynrei kiba sngap kyndiang haba pule ia '*Ki Poetry Khasi*' kiba phah thied, kiba sdang pule kot ban nang pule hi ia ki, kiba thaw sur, kiba spel ha ki jingialang nga sa lap la "*u khnam ha u sning bad la ka jingruai ha sdang ha kut ka dohnud u Lok.*"[12]

Kane ka la long ka jingai mynsiem bad ka jingpynshlur ka bakhraw ia u. Kumta um shym la shong thait tang hangne; u la nang trei shitom shuh ban "*tai* pliah ia kiba rim" bad "sad bniah ia kiba thymmai." Hadien ba u la pynpliah ia kiba rim bad hadien ba u la thoh shuh sa kumba 10 tylli kiba thymmai u sa pynmih biang ia ki baroh ha ka

12. "Ka Tien Khmat," *Ki Poetry Khasi 1931*

snem 1931 da kaba aitı ia ka kot ha ka jingkynmaw ieit ia u Rev. J.C. Evans* uba la treı shıtom "ban plie ia ka Jıngmut bad ka Dohnud ki Hynniew Umpohliew sha ka jingim kaba kham jrong bad kham don burom lyngba ka jinghikai ha ka ktien jong kı hi."

Shen hadien ba u la pynmıh ia ka kot, u la ai sngewbha shi kopi ha u Babu Ondromonı Dkhar. Ha kaba leh kumta u thoh ruh ıa kine kı kyntıen'. "Men kynshew ıa ki Moin bad ki Paıla Symboh baroh kiba u Kpanah *u la tih na ki Par jong ka Khındaı Pateng.*" Na kane ngi lah ban sngewthuh katno u Soso Tham u la treı shitom ha kaba kham pynbha ia kıba la don bad ha kaba thoh shuh shuh ia kiwei pat kiba thymmai. Kumta ngı shem ba ha kane ka sien mih, ka kot ka la kham heh ban ıa kato kaba mih nyngkong ha ka snem 1925. Ha ka snem ba ka mih nyngkong i Babu Frank M. Pugh i iathuh ba ka kot ka don tang 19 tylli kı *jingrwai myllung* kynthup ruh ıa kıto kiba la pynkylla Khasi. Hynrei ha kane ka sıen, ngı shem ba ka kot ka don 11 tylli kiba shu pynkylla Khasi bad haduh 30 tylli kıba u thaw hi.

Ia ka jingmih pyrtheı jong ka la peıt kum kawei na ki jıngjıa kıba khraw ha ka Hıstorı ka thoh ka tar u Hynnıew Trep Shaphang kane ka kot U Rev. Oliver Thomas u ong, "U Soso Tham u la pynmıh ıa ka Kot Peotry Khasi kaba bha tam ıa kaba la kubur kum ka kot pule skul (Text Book) ha ki Eksamin University." U Rev. Khnong pat haba u kren shaphang kane ka kot u shım beit da kı ktien na ka Kitab Salm kaba 102 kaba ong : "Ia kane yn thoh na ka bynta ka pateng ka ban sa wan: bad u paidbah ia uban sa pynlong un

---

* U Rev. John Ceredıg Evans u long u Headmaster banyngkong eh jong ka Shillong Government High School, naduh ba la seng ia ka ha ka snem 1891. U la neh ha kane ka kam haduh ka snem 1914 haba u la leit shuti noh sha Bılat. U la leit jynduh sha la ka ri ha u snem 1928. Hynreı san snem hadien u la wan jngoh bıang ıa kane ka ri kaba u la ieıt ban iakynduh biang bad ki khynnah skul, ki nonghikai bad ki lok ki jor. Hadien ka jingsah jong u lai snem hangne, u la leit phaı biang sha la ka ri ha kaba u la iap ha ka 22 tarık u Jymmang, 1936.

iaroh ia U Trai." U Dr. S.K. Bhuyan ha ka jingthoh lam phrang ha kane ka kot (ia kaba la shon hadien ha *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep*) u ong shaphang kine ki *jingrwai myllung* ba "ki don ka jingring kaba uba pule ne uba ioh-sngew un shitom ban ialeh pyrshah."

Hadien ba u la pynmih biang ha ka snem 1931, u Soso Tham u la nang iai trei bad dem thop ban nang pynbha bad pynjanai shuh-shuh ia kane ka kot. Don ki *jingrwai myllung* kiba u la pynkylla hangne hangtai. Ban shu pyni nuksa: ia ka *jingrwai myllung* "Ka Ballad u Bieit Donshkor" u ai kyrteng noh, "Ka Biria u Bieit", "U Dieng Eucalyptus High School." u ai kyrteng noh tang, "U Dieng Bilat"; "Ka kie ka Dohnud" u ai kyrteng pat, "U Tiew Pathaw", "Sha jngai na ki briew" u ai kyrteng pat, "U Sim ba la lait", bad ia "U nongrep" la bah pat da "U khun u Adam". Ka *jingrwai myllung*, "Sah beit ia u prek, hep" ka don bad ka sur Tonic Solfa hynrei, la weng noh ia kane ka jingthoh sur hadien. Nalor kine ki don ruh katto-katne ki ktien bad ki kyntien kiba u la weng noh bad pynrung thymmai da kiwei pat. Don ruh ki *jingrwai myllung* thymmai kiba u la pynrung kum "U Khlur", "Ka Duitara Ksiar", "U Sandy", "Ka Nam" bad shiphew tylli ki jingrwai khynnah. Hadien ba u la rebais ia kane ka kot kumba la pyni, u pynmih biang ia ka ha ka snem 1936 ha ka kyrteng thymmai, *Ka Duitara Ksiar.*

Ha kane ka kot poittri ka banyngkong jong u, u Soso Tham u la thoh bun ki *jingrwai myllung* ki babang kiba kren shaphang ki lum ki them, ki kshaid bad ki wah, ki syntiew ki kud, ka aiom bad ka jinglong u briew. Ka don ruh ka biria a ban pynpyngngad jabieng bad pynsngewbha ia ki nongpule. Lada ha ka poittri Phareng ki don kita ki *lyrics*, ki *ballads* bad ki *elegy*, ngi ruh ngi lah ban ong da kaba sngewsarong ba ngi la lah don ha la ka ktien namar u Soso Tham u la thoh ia ki ha *Ka Duitara Ksiar*. Kumta *Ka Duitara Ksiar* ka la mait ia ka lynti bad ka seng ia ka nongrim ka baskhem jong ka poittri u Hynniew Trep. Dei hangne lehse, ba ka shong ka dor bad ka jingkhraw ka jingtrei u Soso Tham. Kumba kynthoh u Dr. S.K. Bhuyan: "Ynda nga la pule ia ki jingrwai jong u ha ka Khasi, nga la sdang ban iohi ia ka

jingtrei ka bakhraw jong u ha ka lyngkha jong ka poittri Khasi."[13] bad ha kato kajuh ka ktien lam-phrang u bteng: "Ka long ka jingshisha kaba la iatip baroh ba ym shym la don Poittri Khasi ka bapaka ha shwa u Soso Tham. Ka jingshakri jong u ha kaba seng ia ka nongrim jong ka ka long kaba kham suhsat palat ban ia kaba uno-uno u lah ban pyrkhat." Ha kawei pat ka bynta jong katei ka 'tien-khmat u ong: "Katba ka por ka nang iaid, yn nangthoh ia ka histori jong ka poittri Khasi, bad hangta ka kyrteng u Soso Tham kan paw kum u nongmait lynti jong ka juk ka bathymmai..." Ha kaba pynkut ia ka jinglamphrang jong u u Dr. Bhuyan u ong: "U Soso Tham u la bet ia u symbai uban san sha u dieng bah uba ki sla jong u kin long ka jaka rieh hadien habud ia kiba bun kiwei pat kiba kum ma u." Hato um shym la long "ka jaka rieh" ia kiwei pat ki myllung kiba bud nadien jong u?

"La phi rit bor la phi tlot
Jar-jar la phi dei ban iam;
Ei ba ong ba phim lah kot,
Sha ka kyrteng bad ka nam.

"Wat tieng te la dei ban tur
Na ka ding ne na ka snam;
Kin poi tang ki briew ba shlur
Sha ki kliar lum jong ka nam."

———

13. *Men I Have Met* P. 97

9. KI PHAWER U AESOP

Ioh ngi sngewthuh bakla, **Ka Duitara Ksiar** kam shym long ka **kot ka** banyngkong u Soso Tham: ka dei ka ba-ar. Ka banyngkong eh ka dei **Ki Phawer u Aesop** kaba u pynkylla Khasi na ka kot Phareng, **Aesop's Fables.**

Na kane ngi sngewthuh ba naduh kata ka por ba u la kutjingmut ban 'bah wait lyngngun' u la shim ia kane ka kam ka bakhraw ryngkat ruh bad ka jingthoh poittri. U la trei shitom ha kane ka kam haduh ba un da lah ban pyndep ia ka. Da ka jingiaran pisa u paralok jong u, u la lah ban pynmih pyrthei ia ka kot ha ka snem 1920

Dei ka jingduna kot Khasi ha kito ki por kaba la ialam ia u ban pynkylla Khasi ia katei ka kot. I Babu Frank M. Pugh i iathuh ba namar ba duna kot Khasi, kumta la shu pyndonkam ia ka **Aesop's Fables** ha kaba phah pynkylla Khasi ia ki khynnah skul. Kane ka la pynkhih jingmut ia u Soso Tham ban pynkylla Khasi noh syndon ia ka kot khnang ban pyndap ia ka jingduna ha ki kot Khasi. Shisha ka la pyn dap namar shen la shim ia ka kum kawei na ki kot pule skul.

Ka **Aesop's Fables** ka long ka kot jingiathuh khana lyngkot lyngkot kham bun eh shaphang ki mrad ki mreng bad tang khyndiat eh shaphang kiwei pat kum shaphang ki lum ki them, ki dieng ki siej lane shaphang u briew. Hynrei kine ki khana phawer ki siat bad ki phawer pat shaphang ka jingim u briew. Ki ai ki jinghikai kiba kordor shibun eh kumno u briew u dei ban leh bad ban im ha ka jingiadei jong u shimet ne para-briew bad wat bad la u Nongthaw hi. Dei namarkata ka daw ba u Soso Tham u ong ba u pynkylla Khasi ia kane ka kot "ban pynroi ia ka jingtip briew bad ka buit ka akor".

Kine ki jingiathuh khana phawer ki la ring bad ki la shoh shibun ia ki nongpule kylleng ka pyrthei bad ki la pynlong ia ka Aesop's Fables ka kot ba pawnam haduh katta-katta. "Ka la iaid ar hajar snem shiteng ha ka pyrthei bad kam shym rim," iathuh u Soso Tham, bad u bteng: "Ki riewstad ba

hyndai baroh — bad u Luther u long uwei na kita — ki la pule ia ka ne ryngkat bad la ka Baible." Kumta la pynkylla ia ka sha ki jait ktien kiba pher jong ka pyrthei. Ngi donbok eh ba u Soso Tham u la ai ha ngi ha la ka ktien.

La ngeit ba kine ki jingiathuh khana ki mih na ka jabieng jong uta u Aesop, u Negro uba im ha ka spah snem ka bahynriew shuwa u Krist, ha ka por u Syiem Pharoah Amasis jong ka ri Igypt. Hynrei ym lah ban tip thikna lada u Aesop u la thoh hi da lade ia ki phawer jong u ne la pynthoh da kiwei pat kiba la ia-im ryngkat bad u.

Ka jingiathuh khana pateng ka ong ba u Aesop u dei u nongshong shnong jong ka dewlynnong Samos kaba don ha Asia Minor. U long u briew uba sniew dur haduh katta-katta namar u don ka dur khmat kaba kynriang. Nalor ka jingsniew dur jong u, u long ruh tang u mraw. Hynrei pynban la ai ha u ia ka jingstad kaba la pynsah nam ia u satlak ka pyrthei. U nang bad u pnah bha ban iathuh khana bad da ki khana jong u, u ju pynmyllen bad u pynrkhie ia ki para-mraw bad ki briew sawdong jong u.

U Aesop u la iap da ka jingshah leh bein. La ong ba ki nong Delphi ki la kynnoh ia u ba u tuh ia ka khuri na ka temple jong ki bad kumta ki la pyniap ia u da kaba ki bret na jiong u mawsiang.

U Soso Tham u la lah ban pynkylla Khasi ia kane ka kot ha ki ktien kiba shai, ki babang, ki basngewtynnat bad kiba shoh jingmut. Haba ong 'pynkylla Khasi' u da pynkylla Khasi shisha ia ka namar kum **Ka Jingim U Trai Jong Ngi**, kane ka kot ruh ka la kylla long ka kot Khasi tynrai. Teng-teng ngi kum pyrkhat ruh ba ka dei ka kot kaba la thoh da u Soso Tham hi. **Kumta Ki Phawer U Aesop**, wat la ym shym la khein kor ia ka haba ka dang mih nyngkong, suki suki ka la nang par bad ka la nang phriang sha kylleng ka ri haduh ba kan da long kawei na ki kot badonnam kumba ka **Aesop's Fables** ka la long ha ka pyrthei kren Phareng.

Ka jingiaid jong ka kot hapdeng ki paidbah, ka la ai mynsiem bad ka la pynshlur shibun eh ia u Soso Tham. Kumta u la pynmih biang ia ka ha ka snem 1927 hadien ba u la rebais bha. Ha kane ka sien u la pynlong ia ka kot kaba kham bang, kham sngewtynnat bad kham kordor shuh shuh. Da ka buit thymmai jong u u la trei shitom ban buh ha kjat jong lajan baroh na ki khana ia ki nia lane ki ktien jingstad kiba pynshai shuh-shuh ia ka jingmut kaba don ha kawei-pa-kawei ka khana khgang ba, kumba u ong, "Uba bieit un nym bakla ha ka," bad ba "kin shai kum ka mationg ha uwei pa uwei na ki nongpule ha ka jingkmen ne jingshaiong ka jingim." Shisha ka kot ka la ai ka jingshai bad ka jingsngewtynnat ia ki nongpule khasi baroh.

Ia kine ki 'tien sneng 'tien kraw kumba ki paw, u Soso Tham u la lum bun na ka par jong ka thoh ka tar Phareng; bad katto-katne ki la mih ruh na ka jingstad bad ka jingshemphang jong u hi. Harum ki long katto-katne na kine ki ktien riewstad kiba u Soso Tham u la bsuh ha kane ka kot.

"Don ka ma haba la than eh ka suk."

"Ka kulmar baroh ka mih na kaba ngi bieit ia ki ain ba buh U Blei."

"Don ki bym suk ban ngat tang malade khlem da pynngat ia kiwei ruh ha kajuh ka jingsniew."

"Ynda la kyrni ka jingmlien, la eh ban bthat ia ki kynjri jong ka."

"U trai u lah ban leh katba u ibit ia la ka jong."

"Tang uba ngi la pynmong uba lah ban map pat ia ngi."

"Ki khun ioh mon kim ju long ei-ei."

"U bieit u tur iap sha ka leh rain."

"Ka ain ka shong ha ka jingbatai."

"U bym ai ia kaba ngi kwah ia uta ngi khein uba sniew."

"Haba ka tien bha kam sei soh, dei kaba ai jingsneng kaba pyntip briew pat."

"U paitbhur ba un lei ia kata ka nam ka burom!"

"Ngi sngew shngain shibun lada baroh baroh ngi liat lem ha kajuh ka thliew."

"Ynda la sliah ia ka iktiar wat u Syiem hi u kylla riew madan."

"Ka iktiar ka pynkhlain wat ia uba tlot."

"Rat ia kaba sniew naduh dyngkhong."

"U briew uba sian u pynkhyndiat ia ki nongshun."

"Ngi bein ha lyndet ia uba ngi suh jer mar khmat."

"Haba poi kyndit ha ka khim, dei ban bat la ka jingtip briew."

"U riew sniew u dei u riew wad dong."

" Uba khroh ia phi u don ka wait ban phah shut."

"U thap myntoi u die la ka burom bad u khwan na kiwei."

"Dei ha ki dkhot kiba ngi i tlot eh ba u Blei u la pynkup ka burom ba kynjai."

"Ka jingkhih u phlang ka kdew shano ka beh ka lyer."

"Uba shakri shuwa dei uta kein u long san uba shisha."

"Dei kiwei pat kiba tip ia ka dor ba shisha jongngi."

"Ka jingiaishah ka rat ia ki lum bad ka pyndap ia ki lyhuh."

"Bun sien ka jingsniew ka wan na ka liang ba ngi shngain eh."

"Ka jingdonakor khyllah ka pynshan khmat pynban."

"Uba leh isnei ia kiwei un nym duh la ka nong."

"Ki khmat uba bieit ki don ha kiba kut ka pyrthei; hynrei uba stad u peit ia ka phang."

"Ngi shemphang ia ka shitom kiwei ynda ka la ktah ha la ka met."

"Ka kut lad dei ka tyllong ka shem buit."

"Ban lei ia u kur ja kur doh ha ka pang ka shitom."

"Ka banse ka thom ia ka sang."

"Kiba thiang bad khlein palat ki ktien ki dei ki riew-arsap."

"Ka jabieng kaba bha ka lehnohei haba duna ka mon."

"U Blei u ia khring lem bad kito kiba sei bor da lade hi."

"U thap myntoi um khein la ka rain; u kylla tdong tdong khlieh-khlieh katba u sngewbit."

"Ka dujok bad ka kput kim ju kdang mynno mynno ruh."

"Ngi tharai ha kiwei ia kaba ngi long ha lade."

"U trai u don ki khmat kiba pher bad u kitkhia da lade hi."

"Nang heh ki khun nang heh ka khuslai."

"Ha u riewstad, ka biria dei por ka long ka dawai bah-dawai san."

Kine ki kyntien riewstad, ki lalong ki babang, ki basngew tynnat bad kiba ai jinghikai shibun ia ngi'ha ki khep ki khep ka jingim. Kumta ki long ruh kiba iaid kam bha bad ngi ju ioh sngew ba ki briew ki kynnoh ia ki ha ka kren ka khana, ha ki jingiatai nia bad ha ki jingialang ruh. Lyngba kine ki kyntien, u Soso Tham u la nang pynriewspah ia ka ktien bad ka thoh ka tar jong ngi bad u la nang pyndap ia ka pung jong ki Proverbs ha ka Khasi.

---

10. KI SNGI BARIM U HYNNIEW TREP

Ha kano-kano ka por jong ka jingim jong u, u Soso Tham um shym la iadon kti ei-ei ha ki kam sain pyrthei. Kaba ngi lah ban pyrkhat ka long ba kum u briew uba dang wad ja kpoh ia lade, um don por satia ban iatur sha kine ki kam. Kawei pat, ka jingtrei kam Sorkar kam shah ia u ban shim bynta ha kine ki kam. Kawei pat kaba ngi lah ban pyrkhat ka long ba um don por shuh namar u la aiti ia lade sha ka thoh ka tar. Hynrei kane— ka jingbymdon jong u ha ka sain pyrthei u Hynniew Trep kam mut ban iathuh ia ngi ba um ieit ne duna ka jingieit ri. Ha ka jingshisha u long uwei napdeng kito kiba rhem da ka mynsiem ieit ri ka basngur bad ka bajylliew.

Ki symboh jingpyrkhat kiba kham ioh jaka ha ki jingthoh jong u ki dei shaphang ka ri. Bunsien bunsien u buh ia kane ka jingpyrkhat ha ki jingthoh jong u. U ju ieit ban kynnoh kum ia kine ki ktien, "**ban ieit ia la ka Ktien bad ia la ka Ri**". Ha ka ktien khmat jong **Ki Poetry Khasi (1931)** u buh ia ka jingkyrpad ia kito kiba la shai ba kin nym iasei nia eh ia ki jingthoh jong u hynrei "ban peit ia ka **Jinglanot ka Ri.**" Dei ha kajuh ka kot u la lah ai ruh ia ka jingkhot ia u paid ka ri:

"Ngi im ha kiwei pat ki sngi
Aiu ngih leh namar ka ri?"

kaba pynkynmaw ia ngi ia kijuh ki rukom kren kiba u President John F. Kenedy u la kren hadien ha u paid America : "Wat kylli aiu ka ri kan leh namar jong phi, hynrei aiu phin leh namar ka ri." Bad ka kot ka bakhraw tam jong u, **Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep** ngi lah ban ong, ba ka long hi ka jingrwai la-ka-ri. Dei namar ba u ieit kumne ia la ka ri ba ka mynsiem jong u ka meh ding ban iohi ia kiwei pat ba ki leh bym salia shaphang la ka ri. Napoh kata ka ding kaba meh ka mih ka kyntien bad ka jingrwai myllung bapawnam, "U Ingkhong Shyllangmat"— ka kyntien kaban iaisah junom ha ka thoh ka tar u Hynniew Trep bad kaban iaikdew borobor ia la ka kti sha kata ka jaka ka bapoh tam ha kaba ki "Ingkhong Shyllangmat" ki dei ban don:

"U 'kain-iong ai un put shawiang,
U pukni-bhur un kylla thang :
Ki snaiap bad u ksuid ba jlew
Kin rong shapoh nurok ka ksew;
Un thngan japha halor mawshyieng,
Kin boi tyngab kin sop ki khlieng;
U kyndang kwah khyrwait kadiang
Hapdeng ki thwei rupa un sliang"

Hynrei ka jingieit ri kaba u u don, kam shym kut tang ha sla jong ka 'ieit ri'. Ban ieit ia la ka ri, ka mut ruh ban ieit ia la ka ktien, ki riti ki dustur bad ia kiei-kiei baroh kiba dei la ki jong. U ieit ia la ka ktien bad u la jaleh shitom ban pynroi bad pyniar ia ka Ha ka 2 tarik u Rymphang, 1902 haba u dang long u Headmaster ka Shangpung L.P. School, ma u, bad arngut kiwei pat, U Hajom Kissor Singh, Manager, Unitarian Free School bad u Samuel Shalam, Headmaster, Jowai Middle English School, ki la thoh sha u Director of Public Instruction, Assam ha ka jingiadei bad ki jingeh jong ki khynnah skul Khasi ban thoh eksamin ha ka Phareng. "Ki khynnah skul jong ngi," ki ong, "Ki shem shitom shibun eh (suffered much dissadvantages) na kawei ka snem sha kawei pat namar ba la set jingkylli ha ka Phareng bad ba ki hap ban jubab ia ki ruh ha ka Phareng ha ka jaka jong ka ktien lajong kumba ka long ia ki Bengali bad ki Assamese. Kumta ngi kyrpad ia phi ba phin sngewbha ban pynrung ia kine ki jingkylla harum haba set jingkylli hadien habud:-

(1) Ba ki jingkylli ha ka khein khlieh (Mental Arithmetic), ka suh jingsuh (Needle work) bad ka histori kin long noh ha ka Khasi.

(2) Ba ka jinbatai ia ki jingsot bad ki mining (Passages and meanings) jong ka kot pule Phareng (English Text) lah ban buh ha ka Phareng bad Khasi bad ban ai mark mar shiteng ia ki jubab ha kawei kawei ka ktien.

(3) Ban set ia ki jingkylli kiba kham jem ha ka khein khlieh hadien habud namar ha kane bad ha ki snem kiba

mynshuwa la shem ba ki long kiba jwat shibun eh ia ki khyn-nah skul riewlum jong ngi."

Ha ka jubab jong u kaba 21 tarik u Risaw, 1902 u W. Booth uba long u Director of Public Instruction, u thoh sha u Sub-Inspector of School ka Jaintia Hills bad u ong, "Nga mynjur bad ki nongkyrpad halor baroh ki mat jong ka shi-thi jong ki. Ia ki khynnah dei ban hikai ha ka ktien jong ki hi haduh kaba kut jong ka kyrdan Upper Primary."[1]

Ha ka jingthoh jong u ruh shaphang "Ka jingk'yan ka ktien Khasi" u la ban jur ia ka jingdonkam ban wad bad pyndonkam shwa da ki ktien la jong bad ban sain ktien thymmai napdeng ki jait ktien ki bapher jong ka ri. Wat la u hi um pat lah ban kiar na ka ktien Phareng, hynrei u bein ia ka jingpyndonkam eh ia ki ktien Phareng ha ki jingthoh Khasi.

U long ruh uba ieit ia la ki riti ki dustur barim kiba u longshuwa manshuwa u la buh. U bang bad u sngewtynnat ban kren bad pynkynmaw shaphang jong ki, bad u la ialeh katba lah la ka bor ban wanlam biang ia ki ha khmat jong ngi. "Ngim kwah ban duh ka Riti uba rim,"[2] u ong Kumta ngi shem ba u sngewtynnat ban buh borobor ia u dak 'U' na khmat ka kyrteng jong u- ka dak jong ka jingieit ia la ka ktien bad ka riti ka dustur. Ngi iohi ruh ba u ieit ban bat ia ka jinglong Khasi da kaba phong borobor ia ka jainspong ia kaba um ju pyllait thala na ka khlieh jong u. Dei kane lehse kaba la pynlong ia u Dr. Bhuyan ban ong : "Ha ka rukom leh bad ka rukom riam jong u, u pynpaw ia u rangbah Khasi u barim."[3] Bad ha ka snem 1911 ngi shem ia u ba u bat ha la ka kti ia ka ryntieh bad u khnam ha ka lympung iasiat ha Madan Polo. Ka la long ha ka 22 tarik u Jylliew 1911. Ha kane ka sngi ka la don ka jingleh pyn-donburom ia ka jingkiew khet jong u Syiem George uba 5

---

1. "Ka Jingim bad Jingtiei jong u Babu Hajom Kissor Sing" (P. 26—27.)
2. "Ka jingpynshai", *Ki Sngi Barim U Hynniew Trep*
3. *Men I Have Met* P. 97.

jong ka ri Bilat. Hangne ha Shillong ruh ka Sorkar ka la pynlong ia ka jingleh pyndonburom. Ka Sorkar ka la pynlong jingialeh kai ha Kyrkit Laban na ka bynta ki Dkhar bad ha Madan Polo pat na ka bynta ki Khasi. Ha Polo la pynlong ia ka jingshad Khasi da u Syiem Nongkrem bad u Syiem Mylliem, bad ka jingiasiat hapdeng ki Mawkhar bad ki Laban. Ha "U Nongap Phira" jong u bnai Jylliew 1911 la iathuh ruh ba ki Methodist lane ki Presbyterian ki pynlong la ka jong ka jingleh burom ha Madan Mission ha katei ka sngi. Kaba ring ia ka jingpyrkhat jong ngi ha kane ka jingjia ka long ba u Soso Tham u leit sha Madan Polo ban ia shim bynta kum uwei na ki nongiasiat na Mawkhar kaba la jop ruh ha katei ka sngi.

Ia ka jingieit jong u ia la ka ktien, la ki riti ki dustur bad la ri, la phla ruh da kiwei pat ki rangbah kiba iajan bha bad u. U Dr. S K. Bhuyan u ong: "Wat la u la pdiang, ia ka Jingshai kaba mih na ka Diengphna Kalbari ka jingieit ri jong u ka la ialam ia u ban ieit eh ia ki riti ki dustur jong ka ri jong u."[4] U Rev. Oliver Thomas pat u phla: "Ka jingieit jong u ia la ka ktien bad ka jingieit jong u ia baroh kaba iadei bad la ki briew lajong ka long ka bajylliew bad ka basngur."[5] Ha ka ktien lamphrang jong u ha *Ki Phawer u Aesop* (I 20) u Rev. Oliver Thomas u phla ruh: "U Babu Soso Tham u long uba nang bastad katta katta ha ka ktien Khasi. U la trei minot bun snem ban lum lang ia ki ktien bad ki phrase Khasi baroh: u la wad shane shatai ia kiba nang bad kiba tip ia ka ktien barim; bad u la pynshitrhem ia ki khynnah skul ruh ban wad bad ban pyndonkam ia ki ktien Khasi ka ban pyndonburom bad pynroi ia ka. U la leh ia kane," pynkut u Rev. Oliver Thomas, "*ym namar ba u khmihlynti ban ioh burom hynrei namar ba u ieit ia la ka ri.*[6]

Kum u briew uba ieit la ka ri bad uba don ka jingpyrkhat na ka bynta jong ka, um lah khlem peitthuh ia ka

4. Introduction: *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep*
5. Ka shithi ba la pynmih ha *Ki Phawer u Aesop*
6. F. M. Pugh, *Ka Jingiarap ia ki kot B.A. Khasi* (Byntta III.)

jinglong ka ri bad ia ki jingjia kiba la wan jia ha ka. Kawei kaba u iohi ka long ba ka ri ka don ha ka jingioh thiah, bad ba ha kata ka jingioh thiah jong ka, ka sdang ban syntuid noh suki-suki na ka nongrim ka bakhraw kaba u longshuwa manshuwa u la ai ha ka. Ki briew, hooid, ki la kham nang kham stad, hynrei kata kam shym la pynlong satia ia ki ban ieit ia kiei-kiei kiba dei la ki jong hi. Ki i kumba kin klet noh ia la kajong ka histori bad ia la ki jong ki riti ki dustur kiba u longshuwa manshuwa jong ngi u la buh u la seng; bad ki i kumba kim khein eiei ruh ia la ka ktien bad ka thoh ka tar. Ha ka jaka jong kiei-kiei kiba dei la ki jong, ka don pynban ka jingiabeh jong ki briew sha ki rukom bad ki dustur jong kiwei pat ki jaitbynriew. U Dr. Bhuyan u la kynthoh ia ia kane ruh haba u ong: 'Hynrei ki ar tylli ki jinglong kiba pynpaw ia kano-kano ka jaitbynriew kaba la shai, ka jingieit ia la ka thoh ka tar bad ia ka mynnor, ym da kham shem hapdeng ki Khasi kiba la nang la stad. Ki la shah ring noh ha ki jingpynthame jong ki dustur kiba ki, ki iakynduh bad kim ju iohi ba ka don kaei-kaei ka babha ha la ka jong"[7] Ka long kaba pynpyrkhat shuh-shuh ia ngi haba u Soso Tham u plied ia ka kitab u Hynniew Trep da kine ki ktien:

"Jingshai ngi wad sawdong pyrthei
Jingshai ka Ri ngim tip eiei-
Kumno hyndai ki Kni ki Kpa
Ki sain pyrthei, ki seng hima-"[8]

Kawei pat kaba u Soso Tham u iohi ka long ba ka ri hi ka la sdang ban syntuid bad ban iehnoh ia ka hok bad ka jingshisha. Ka la sdang ban ngam sha ki ahor jong ka khwan-myntoi, ka thok ka shukor bad ka pap ka sang Namar kata u pynkynmaw ia ngi ba lada ka "Hok ka kyntiew ia kano kano ka jaidbynriew lehse dei kane ka Kmie ki Jingshisha pynban kaba la tyngshain khrok ha ka shaiong baroh, bad ka la ri ia ngi kiba tang shitroh ha ka jing-

---

7. Introduction, *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep*
8. "Ki Symboh Ksiar", *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep*

iaid wir hyndai kum 'ka jaidbynriew kaba kyrpang.'[9] Kane ka long kawei pat ka nongrim ha kaba ngin tei bad ngin ri pynim ia la ka ri bad ka jaitbynriew. Kumta u kyntu: "Nangshai namar kata ngin kham leh hok bad kham tieng ia U Blei."[10]

. Hynrei kawei pat kaba u iohi ka long ba ka ri ka don "ha tmier ka riat ba shyrkhei" bad ia ka "um saw" kaba byrngem ban tyllep ia ka ri baroh kawei. Kum u riew pule ngi ngeit, u tip bha ia ka histori jong ka ri lajong, ia kiei-kiei kiba la jia bad kiba dang jia ha la ka ri. Ka shnong ha kaba la kha ia u ka la long shisien ka nongbah jong ka synshar khadar u Phareng; bad hadien la rah noh ia ka nongbah sha Shillong. Naduh kata ka por suki suki ki ophis ki la nang bun, ki skul ruh ki la nang mih, ka khaï ka pateng ka la nang heh bad ki briew ruh ki la nang bun ha kane ka nongbah bathymmai. Ki briew na kylleng ka ri India baiar ki la nang wan iaboi ha kane ka sor bapyngngad bad ki la nang ioh jaka puta ban shong ban sah, ban khaï pateng bad ban ri muid ri masi. Ka Shillong kaba long tang ka nongkyndong ha ka snem 1864—ka snem ha kaba la pynlong ia ka ka nongbah ka District—suki suki bad mian-pa-mian ka la kylla long kawei na ki sor ki baheh bad ki babun briew jong ka thain lam mihngi ka ri India. Ha ka jingshisha ha Shillong, wat shwa ka Jinglaitluid, ma ngi ki trai muluk trai jaka, ngi la kylla long ki rit paid. U Soso Tham uba ju peitthuh borobor u la iohi ia kane. La iathuh ia ngi ba u la ia-ieng kai bad uwei u paralok ha kawei ka bynta jong ka Iewduh. Katba ki dang iakren kai hangta, u Soso Tham u la kylli ia u paralok lada u iohi jingphylla eiei ne em. "Em" u paralok u iathuh. Hynrei u Soso Tham u iathuh ba u iohi ia kawei ka jingphylla. U ong ba ka surok syngkien ka la dap bad khapngiah da ki briew suda kiba ia-iaid shaneng sharum. Hynrei kaba iphylla ka long ba hapdeng katta u paid, u Khasi-Pnar un don tang uwei bad ar ngut! Ka jing-

---

9. "*Ka Jingpynshai*", *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep*.
10. Hajuh.

phylla! Khlem poi pyrkhat lyngba ki snem ngi la kylla long ki rit paid ha ka nongbah jong ngi hi!

Kam long kum kano-kano kawei pat ka jingiathuhkhana phylla kaba ju pynsngewtynnat, hynrei, kane ka jingiathuhkhana phylla ka long kaba pyndiaw bad kaba pynduh jingkyrmen. Hooid, ka long ka jingiathuhkhana kaba pyntriem bad pynpar met ia uno-uno uba ai por ban pyrkhat bad puson shaphang la ka ri; bad u Soso Tham hi um lah khlem da pyrkhat bad duriap; bad haba u duriap kumta, u kynmaw ia ka apot ki nong Gebion ia kiba la iathuh ha ka lynnong kaba 9 jong ka Kitab u Joshuwa. Ki nong Gebion, ki long ki briew kiba shong ha ka nongbah Gebion, shatei na Jerusalem. Ka long ka nongbah "kaba khraw kum kawei ka nongbah shong Syiem." Haba ki nong Gebion ki la iohsngew ia ka jingjop thma u Joshuwa ia ka Jerikho bad ka Ai, ki la sheptieng shibun eh. Ki la kwah ia ka jingiasuk bad u, hynrei ki la leh ia kane da ka buit sianti bad shukor jong ki. Ki la leh mynleh kum ki nonglam ktien kiba wan na ka ri ka bajngai bah, bad ban pynpaw ia kata, ki da rah bad ki ia ki byrni rim, ki lwa snieh rim, ki juti rim, ki jain rim bad ki jingbam ba la tyrkhong. Da kane ka buit ki la leit sha u Joshuwa ban ioh na u ia ka jutang iasuk. U Joshuwa u la ngeit ia ka jingong jong ki ba ki la wan shisha na ka ri ka bajngai, bad kumta u la iateh ia ka jutang iasuk bad ki da kaba kular ruh ba un nym leh eiei ia ki. Hynrei lai sngi hadien kane ka jingiateh jutang, la lap ba kine ki nonglam ktien ki dei pynban na Gebion, ka nongbah ka ba marjan ki Isreal hi. U Joshuwa bad ki rangbah Isreal ki la bitar ia kane ka jingshukor ki nongGebion. Hynrei kim lah shuh ban pyniap ia ki namar ki la kular ha khmat U Blei ban nym leh eiei ia ki. Kumta u Joshuwa bad ki rangbah Isreal baroh ki la shu rai noh ban pynshitom ia ki nong Gebion da kaba pynlong mraw ia ki. Ha kata ka rukom ki nong Gebion ki la kylla long ki mraw ki Isreal bad la buh ia ki ban long tang ki "nongthoh dieng bad ki nongtong um" jong ki paidbah Israel baroh.

Ka umsaw kaba la tyllep ia ka nongbah Shillong ka lah ruh ban tyllep ia ka ri baroh kawei, namar u Soso Tham u la

iohi ba "kynrei ki nongwei shisngi kiba thap mrong ban iohei (ia ka Ri um snam u Kni u Kpa)." Lada ngi dang leh biej bad ngi dang "tam lah ban ai ri muid bad ban die khyndew ha ki" ka por kan nym slem ba ngin dui noh ia ka jinglong trai halor ki khyndew ki shyrap jong ngi; bad kiwei pat kin bat ia ki bad kin synshar halor jong ngi. Ka lawei kaba itieng! Namarkata u ong, "nga iohi ruh ia la ka Ri ha tmier ka riat ba shyrkhei," bad u maham ba "lada ngim kyndit briew, ia ngi kiba tang shitroh, sa tang katno kan sa tyllep ka um saw, bad ngin sa long nong Gebion ban thoh dieng bad tong um iano-re! Nga dei ban kren ia kaba nga iohi[11] '........

Namar ba u la iohi ia ka jingma kaba kum kane kaba byrngem ban pynjah noh ia ka jaitbynriew, u khot ia ki nongsynshar—ki Syiem bad kiba khraw ba kin peit bad iohi ia kane ka jingma. "Hato ki Syiem bad kiba khraw." u pyni, "kin sangeh kumne ne kin kyndit briew bad kin sharai ia u Khun u Hajar ba bieit na ki Suri; ba la nang khraw ka jingmih, kin niah ne em sha ba kham lung u phlang?"

"Ngi im ha kiwei pat ki sngi
Ngim tip shano kan poi ka Ri!"[12]

u ong. Ka long ka sur kren jong ka jingartatien bad ka jingshaiong, ka jingdum bad ka jingduh jingkyrmen. Kum u riew ieit ri, um lah khem da sngewdiaw sngewpisa. Tengteng u sngew wat kum ban jaw ummat :

"Shalor ki Lum hapoh Dymmiew
Haba ngi iaid pyngad weibriew,
Iathuh, sa Pha, ko Ri jong nga,
Balei bunsien nga sngew pisa:
Haba sawdong nga phai ka khmat
Balei nga sngew ban jaw ummat".[13]

---

11. "Ka Jingpynshai", *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep*
12. "Ka Aiom Ksiar", *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep*
13. Hajuh

Dei ka jingieit ia la ka ri kaba pynpisa jingmut ia u; dei ka jingieit ia la ka ri ruh kaba pynpyrkhat bad pynkhih jingmut ia u ban pyrkhat kumno ban pynkhih im pat ia la ka ri. Ha ka jingpyrkhat jong u, u la ngam sha bajylliew tam bad u la peit kum u pukni sha ba jngai tam. U iohi ba lada ka jaitbynriew Hynniew Trep ka dei ban dang khie im biang, lada ka dei ban dang ioh pat ia ka mynsiem ieit ri ka bashisha bad ka basngur, ka dei ban wad shwa ia lade—ia la ka jong ka hyndai. Kane ka jingpyrkhat jong u ka la lah sain lpa ha ka jingmut jong u naduh kham mynshuwa namar u la lah thoh shaphang jong ka ha ka *jingrwai myllung*, "Ki Sngi U Hynniew Trep" kaba la mih ha *ka Duitara Ksiar* Ka paw namarkata ba u la pyrkhat bad duriap bha halor kane ka sobjek ka bakhraw bad kaba jylliew. U shem ba "u symbai ba hap ha jaka maw—khlem ka hyndai u shoh samthiah tang shu shit ka sngi."[14] Khnang ba ka ri kan nym "shoh samthiah tang shu shit ka sngi" u ai jingmut ba "kum u khyllung uba ring bor ring mynsiem haduh ban da san na ka shadem la ka kmie bad u sumar kylliang ia ka, ngi ruh ngin suh thied nyngkong sha la ka Hyndai."[15] Ynda ka ri ka la shem bad ka la lap ia la kajong ka hyndai, hangta kein kan sa khie im biang khrek.

"U Thied u Phniang Jingshai ba im
U suh shapoh ki Sngi Ba Rim"[16]

Kane kein ka long ka philosophi jong u kumno ban pynkhih bad kyrsiew pat ia la ka ri bad ka jaitbynriew. Da kane ka jingiohi bad ka jingngeit, u dem khrup ha ki sla-jat jong ki longshuwa manshuwa bad ha ka jingphaloh jong ka mynsiem ieit ri, u rwai shaphang jong ki ha ka kot badonnam jong u, *Ki Sngi Barim U Hynniew Trep*—

"Ban kyrsiew pat napoh ki Trep
Ki Sngi Ba Rim U Hynniew trep."[17]

14. "Ka Jingpynshai", *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep*
15. "Ka Jingpynshai", *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep*
16. "Ki Symboh Ksiar", *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep*
17. "Ka Per Syntiew", *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep*

"Nga kyrsiew te," u ong pat, "da ki ktien ba shai kdar, ia ka jingieit la ka Ri na ki Hok bad ki jingshai ba ngi don na ba rim."[18] Um shym la thoh na ka bynta kano-kano kawei pat ka jingthmu, hynrei tang kawei-ban kyrsiew ia ka ri bad ka jaitbynriew jong kane ka pateng bad kaban sa wan kumjuh. Ha ka shikhyllipmat u la kylla long u Jeremaiah jong u Hynniew Trep ha kane ka juk ka bamynta, namar u la kren da ka jingshlur khlem riej bad khlem tieng. Hooid, u la klet noh ia lade bad um shym wad ia kano-kano ka jingiaroh ne jingpynkhyllew jongno jongno ruh. "Wat ka iaroh hi ka dei ia u khyllung," [19] u la ong. Namarkata um shym khein shuh ia u Syiem ne u riew madan, ia u paralok ne u nongshun haba, ha kane ka kot, u pyrta pyrshah ia ka jingbym ieit ia la ka ri, la ki riti ki dustur, ka bam-sap, ka khwanmyntoi shimet bad ka pap ka sang. La ring ruh ia ka jingmut jong u da ka jingngeit bakhyllah jong u paralok jong u, u Sib Charan Roy Jait Dkhar. * Um shym la sngap; u la pyrta pyrshah ia ka ruh. Haba u kren pyrshah ia kane ka jingngeit, u Soso Tham, ha "U Rngiew" u ong :

---

18. "Ka Jingpynshai", *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep*
19. "Hajuh.

* U Sib Charan Roy u la thoh ia kawei ka kot kaba iadei bad kane ka jingngeit, "*Ka Bui Hok Tynrai* (1940) na kaba ngi lah ban sngewthuh katto-katne shaphang jong ka. Ka don ka jaka mane blei kaba la khot, "Ingmanehok" ha Sohsynnam, ha kaba u Dormi Pdah-ka-siej u dei uta u riewhok bad u Sib Charan Roy pat, uta u Hynniew Badonburom. Ha kane ka "Iingmanehok" u Nongbuh Nongthaw ba la tip kum u Pa Blei, u wan ban kren lyngba u Dormi lane lyngba ka Rngiew. Kiwei pat ki jingthaw kiba ju wan ban kren ha ki nongmane la khot ia ki da kine ki kyrteng: I Mei Pairo Ksiar, I Mei Rem Malikut, I Mei Pairo Rupa I Mei 'Er, I Mei Mawthangrang. Kine baroh ki dei kita "ki Kompan, I Mei Hok".

Kane ka jingngeit kam ngeit ia ka "siangsla", u "klong u skaw", "ka reng ka ngab", "ka ai dkhot" "ka buh maw buh dieng ia ka shyieng" "ka mawbah" "ka mawshad khein", "ka sabuit sakai", ka khan ka shat", bad ka "ai jingknia." Ka ngeit ba dei ban "shaniah tylli ha I Mei Hok bad ha ki Kompani I Mei Hok ha Ingmanehok, ha Sohhshynnam".

Hapoh kane ka jingngeit ka don ruh sa kata ka "35 Seng Dorbar" ha jrong kaba ai ia ka bor kum katei ha "ki Kompani I Mei Hok". Ka don ruh sa kawei pat ka Ingmanehok ha jrong bad la ngeit ba kata kaba ha jrong ka la wan sha tbian ka Sohsynnam.

U Dormi u la iap noh ha ka 28 tarik u Rymphang, 1940 bad u Sib Charan Roy pat ha ka 16 tarik u Iaiong, 1952. Da ka jingkhlad noh jong ki, kane ka jingngeit ruh ka duh noh suki suki.

"Baroh ka khlaw ka khie eriong,
Ba ring mynsiem u Syiem Seiniong;
Kumta na ryngai u ring sha thian
Ka Shritin-tin ka Mistidian;
Bad kiwei pat ki Pukni bhur,
Ka Rngiew u Eire, Ram Thakur !

"Ka Lapubon, Loti Koina
Ki ruwai puri shiteng synia;
Ban lait mynsiem ka jingshitom,
(Napoh ki Slung Mynkoi u Jom)
Rukom ki kren ki ktien woh dong,
Ban thok i'u briew, Khyndai Khongpong.

"U Sawkuna, Pablei Lawbah
Na khap ki dieng win jlang u pah;
Ka khmat u Nai Khadsaw Synia
Ka thoh dak jngem baroh shirta :
U king ka Khlieh ba kren byrtong
U 'Lieid-ar-pnat u Sawshyrtong."

Kane ka kot kaba khraw tam jong u ka la mih ha ka snem 1936—khatwei snem hadien *Ki Poetry Khasi*; san snem hadien ba u la shong thait noh na ka kam; bad saw snem shwa ba un khlad noh na ka pyrthei. Ha kaba thoh ia ka, u myllung u la sei bad u la theh lut khoit ha ka ia la kajong ka jingstad bad ka jingshemphang, ka bor pyrkhat bad ka bor sngewthuh bad baroh kaba u pun ha la ka mynsiem shaphaag la ka ri bad ka jaitbynriew. "Nga la pyrta jam," u ong, "bad ngam shym la tyngkai. Nga la thoh katba nga lah da ka khmut u Diamond bad u Khulom nar "[20]

"Ko Diamond ko Khulom Ksiar
To kyrsiew thiah bad pynshai kdar."[21]

---

20. "Ka Jingpynshai", *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep.*
21. "Pyrthei Mariang", *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep.*

Dei ka jingtheh lut bad ka jinghym tyngkai shuh jong u ia kiei-kiei kiba u la pun kaba la pynlong ia kane ka kot ka bakhraw.

U Prof. R. R. Thomas* u ong shaphang jong ka : "Naduh ki sngi u Rabon Sing ngim pat iohi ia kano-kano ha ka thoh ka tar Khasi kaba da khraw shisha Hynrei u Soso Tham u la pynkhih ia kata ka jingjar-jar kaba slem da "Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep." Kane ka jingtrei ka bakhraw ha ka jingim jong u ka da bha than ha ki ktien, ka jingpyrkhat bad ka jingmut dur kaba ki Khasi ki lah ban sngew sarong shaphang jong ka Ka ieng kum kawei na kiba bha tam wat la kam long kaba bha tam ha ka jing-rwai kaba u Khasi u la pynmih bad ka long khlem artatien ka *Classic.* Ka jaitbynriew Khasi baroh kawei mynta ka dei ban sngewnguh ia u nongthoh "[22] I Bah Tokin Rymbai bad u Dr. R.S Lyngdoh ruh ki mynjur bad ka jingong u Prof. R. R. Thomas ba kane ka kot ka dei ka *Classic.*[23] I Bah S. J Duncan, uwei pat u nongthoh ba paw khmat jong ngi u ong shaphang kane ka kot : "Ka long khlem artatien ka babha tam kaba pynpaw ia ka bor jong ka jingpyrkhat jong u. Ka jingnang ban pyndonkam ia ki kyntien bad ka jingnang ban jied ia ki ktien kiba iadei ha

**U Prof Rowland Roy Thomas u dei u para u Rev J. J. M. Nichols-Roy. U long uwei na ki stad jabieng kiba ka jaitbynriew jong ngi ka la pynmih. Ka jingstad jong u ka la pynioh ha u ia ka khusnam Premchand Roy Chand (P.R.S.) Scholar kaba wat ha ri dkhar ruh ki don tang khyndiat kiba ioh ia ka. Ha ka B.A. u la ieng ha khlieh eh ha ka Philosophy bad ha ka M.A. pat nalor ba u long u Khasi u ba nyngkong uba pass ta ka, u la ieng artat ha ki jaka kiba ha khlieh tam ha ka University jong ka Calcutta kaba ha kata ka por ka kynthup ruh ia ka Bangladesh, Bihar bad Orissa. U la long u Professor ba paw khmat jong ka Gauhati University ha ka Philosophy. U la thoh ar tylli ki kot Logic ha ka Phareng.*

---

22. "Opinion", *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep.*
23. *Soso Tham Birth Centenary Souvenir* p. 67 & p 74

kaba tang ma u uba palat, ki la iasoh lang ban pynlong ia kane ka jingtrei jong u ka jingtrei ka bakhraw tam jong ka por jong ngi".[24] "Ngam sngew hun," ong pat u Dr. Homiwell Lyngdoh, "khlem da ong ba nga khmih lynti ba ka jingproh bad ka jingjylliew ka jabieng u nongthoh ia ki Poetry "Hynniew Trep" ka biang ban pynkyndit bynriew ia ka jabieng Khasi mynta kaba la shoh tyndep ban iohi pleng dang don mo haduh mynta ha khyrdong ka jaitbynriew jong ngi ki Myllung kiba kum ki Tiew-Doh-Maw Laiphew-na-ar Jingmut bad ki nongrwai lum rwai wah kiba dang lah ban phawar haduh ba u samla puh lyngkha un da ang muid bad ka samla tong sher kan da kyndeh shadem."[25]

Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep ka la pynkup ia u Soso Tham ia ka-nam kum u myllung u bakhraw tam jong ka ri. I Babu Frank M. Pugh i ong shaphang jong u : ' Kum u nongthoh jingrwai ha ka ktien Khasi la eh ban wan mih da uwei pat ban iathew rynieng bad u."[26] U Prof. R. R. Thomas ha kajuh ka jingthoh jong u u khot ia u Soso Tham "u myllung ki syiem (poet laureate) jong ki Khasi." U Dr. R. S. Lyngdoh u ong ba u Soso Tham kum u myllung jong ka mariang "u palat ban ia kiwei pat" bad u la nud ban ong ruh ba "ka rukom pyrkhat u Soso Tham shaphang ka mariang ka kham palat ban ia ka rukom pyrkhat u Wordsworth hi."[27]

Ha kaba pynkut ia kane ka lynnong, lehse ym don da kiwei pat ki ktien kiban kham bha ban ia ki jong u Dr. R. S. Lyngdoh uba la ong: "U Babu Soso Tham u la pynskhem ia ki Mawkhrum, u la pynieng ia ki Kishot ki Paia, u la siang ia ki Khnong, u la pyndait ia ki Shankhung ki Bah-Tympha, u la pynsnoh ia ki Bnoh ki Pyniar bad u la pynbiang lut ha ka ban pynphuh pynphieng ia ka Iing ka Sem jong ka Khasi Poetry".[28]

---

24. So So Tham Birth Centenery Souvenir.
25. Ka Thymmeiri u Hynniew Trep", *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep* p. 57
26. *Ka Jingiarap ia ki kot B. A. Khasi (Bynta I)* p. 71
27. *Soso Tham Birth Centenary Souvenir.* p.68
28. Hajuh p. 71

11. KI SYMBOH KSIAR BARIM

Lyngba *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep* u myllung, kum u nongiathuhlupa hyndai, u ieng ban pyrta khnang ban kyrsiew bad pynkynmaw pat ia ngi ia kiei-kiei kiba ngi la ju don naduh mynbarim—naduh ki khanatang bad ka jingngeit jong ngi ia ki, haduh ki riti ki dustur jong ngi la ha ka imlang sahlang, ka trei ka ktah, ka leh niam leh rukom ne ka sain pyrthei ka sain hima. Katba u nang iathuh ia ngi kumta, u kyntu ruh ba ngin ieit ia ka hok bad ka jingshisha, bad ba ngin ieit ia la ka ri. Ia ngin bud ia u haba u ialam ia ngi ban rung biang sha kata ka pyrthei barim u Hynniew Trep Hynniew Skum.

Ka jaitbynriew Hynniew Trep ka long kaba dap da ki khanatang. Hynrei u myllung u kham shon ha ngi tang ia kawei ka khanatang kaba iadei beit bad ka jingsdang jong ka jaitbynriew bad kumno ka la im na kawei ka juk sha kawei pat. Ha ka banyngkong la don kita ki 16 trep 16 skum. Ki 9 Trep ki shong ha bneng bad ki 7 Trep pat ha khyndew. Hynrei kine ki ialeit iawan kynjai da kaba iakiew iahiar lyngba ka jingkieng ksiar halor u lum Sohpet Bneng.

"Te kum ka Wah halor Mawsiang
   Lynti ba suk ki hiar biang biang,
 Artet arsut ka Jingkieng Ksiar
 Janmiet Mynstep ki kiew ki hiar."

Ki Hynniew Trep ki trei ki ktah, ki rep ki riang bad ki pynlong ia ka ri jong ki ka "Persoh Persyntiew."

"Mynba ki hiar ki Hynniew Trep
 Mynba baroh ki sdang ban rep,
   Ban long ka Persoh Persyntiew
 Ka Ri ba bit ban shong ki briew."

Hapdeng ka mariang ka baitynnat, ki briew ruh ki nang roi ha ka jingbun briew hynrei ha kita ki por, ki dang im pat hapoh ka hok ka sot khlem jingthoh bria.

"Lamler kim nang, kim tip ka Thok :
   Ha ki ka ieng rangbah ka Hok."

Namar ba ki briew ki dang im ha ka Hok kumta, U Blei ruh u dang lah ban ia-im ryngkat bad u briew, ban ri ban da ia u.

"U Blei hapdeng ka Persyntiew
U hiar ban iaid kai bad u briew."

Hapoh ka jingsynshar ka hok, u briew bad ki jingthaw bapher ki im ha ka rukom ka babeit baryntih ha la ki jong ki jong ki pud :

"Ki Sier ki bam u phlang jyrngam
U khla u thiah hapoh sangam,
Ki Lum pyngngad ka Sngi ba syaid,
Ki Puri ruh ki sum ha Kshaid :—
Mihngi, Sepngi, Shathie, Shatei
Ka dei ka ri ba shong ki blei."

Nalor kine kiei-kiei baroh ka pyrthei u Hynniew Trep ha kata ka por ka long ka Eden— ka juk jong ka jingsuk bajanai kaba u myllung u khot, "Ka Sotti Juk."

"Synshar ka suk ka sain kylleng
Shuwa ban dkut u Sohpet Bneng."

namar,

"Mynba baroh shisnieh pyrthei
Sawdong jong ki u ker U Blei."

Hapdeng kane ka jingsuk jingsain kylleng, don uwei pat u runar u ruser, u ksuid matlah uba wan ban pasiaw ha u briew ba un ialeh pyrshah ia U Trai Nongthaw. Ha ka jingpah jingphon jong une u ksuid, u briew ruh u liat bad u sdang ban klet noh ia la u Nongthaw bad ban leh pyrshah ia ka mon jong U. Kumba ka la jia ha ka Eden jong ka Baible, kumta ruh ka la jia ha ka Eden u Hynniew Trep. La jah U Blei napdeng u briew; la dkut ka jingkieng ksiar halor u lum Sohpet Bneng.

"Na khlieh ki Lum sawdong pyrthei
Napdeng u briew la jah U Blei."

Haba la dkut u Sohpet Bneng ki 9 Trep ki sah noh ha bneng bad la u Nongthaw bad ki 7 Trep pat ki sah ha khyndew.

"Khyndai ki sah ha Ing U Blei
U briew ngam tip u poi shaei :
U Hynniew Trep u pra kylleng
Ynda la dkut u Sohpet Bneng."

Ka jingdkut noh u Sohpet Bneng ka pynwai noh ia ka Sotti Juk- ka Aiom Ksiar, bad ha jaka jong ka ka wan kawei pat ka Juk, ka Kuli Juk.

"Halor ka khet ka Sotti Juk
U long patsha u Kuli Juk".

Kane ka long kawei pat ka Juk - ka Juk jong ka jingdum bakynja mynsiem bad ka Juk jong ka pap ka sang. Hapoh ki thapniang jong ka, ki jingpyrkhat basniew baroh ki sdang ban mih ha ka jingmut u briew

"Kumta ka Pap ka thaw thynriew
Hangno ba don ka Dohnud briew."

bad,

"Jingmut runar bym lah niewtang,
Hapoh jong u nangta ki lang."

Kumta u briew u la iehnoh ia ka lynti ka babha, ka jingtip-briew tip-Blei bad u nang ngam sha ki ahor jong ki jingsniew babun. Um peit shuh ia ka jingbha kiwei. U la im tang ban biang shimet bad tang kumno ban roi la ka spah ka phew.

"Namar shi kham u Sbai Rupa
Baroh u briew un am shirta."

Kumta naduh u barit haduh u bakhraw, ha ka jaka ba un mane ia U Blei, un mane ia ka spah, ka "Lei Bhabriew" kumba ong u myllung.

"U khun bakhraw u 'bam arliang'
U Saikynsit um don ka sang :
Hangno ba don Kajia Majia
Ka pla jong u kumno kan khia."

Wat ha ka synshar ka'khadar, ki nongsynshar kin am tang ia ka pisa haduh ba kim iohi shuh ia ka babha kaba dei ban leh.

"Synshar, Bishar, Rangbah Saidthma,
U sur matlah u Sbai Rupa "

Na ka jingieit eh ia ka spah ka sa mih ka thok ka shukor bad ka pap ka sang harrukom.

Ka Lei Bhabriew ka deng it khmat
Da ar ki Sbai ban shai ki khmat;
Kumno ki suh ki nia kyllain;
Kano ka Ksiar uno u Ksain :
Kumta ban ieng rangbah ka Thok
Ka khlaw u Thngiat napoh ka Hok."

Hynrei ka don ka kylla-miet ia kiei-kiei baroh. U Sbai Rupa uba u briew u iabeh, u kylla long hadien ka jingtriem ia u hi.

"Ynda u long u Khla ka Dngiem,
Hadien un leh ki kam ba triem."

Haba u briew u la long ha kane ka dur, un sa mad ia kita ki kam batriem. Kan nym don shuh ka synshar ka khadar ka bahok, ka babeit barynti h bad ka batip-briew tip-Blei. U paidbah un im ha ka tieng ka smiej.

"Long Syiem ka Dum shynshar ka Bieit
Ka long Raiot ka Tieng ka Smiej "

Ym tang ha ka synshar ka khadar, hynrei ka pap ka sang u briew ka wanlam ruh ia ka jingsniew bad ka jingkul-mar ha ka niam bad ka jingmane Blei.

"Kano ka Dei kano ka Lait,
Nangjur ka Khein, nangduh ka Jaid."

Ka pap ka sang ka ktah ruh ia ka kamai ka kajih u briew. Ka pynjot lut thiaw ia ka trei ka ktah jong u ba kumta,

"Shishang symbai kin ot shi Khoh
Ka Lut kan khraw kan rit ka Ioh."

Haba la sniew lut naduh ka synshar ka khadar, haduh ka leh niam leh rukom, naduh ka trei ka ktah haduh ka kamai ka kajih, kaba mih nangta ka long sa ka pang ka khrew, ka duk ka shitom, ka jynjar ka kordit. Ynda kine hi ki la ktah ia u briew, u rit artad ka mynsiem ria.

"Ynda la ban ka Pang ka Khrew,
Ki paw ki Tmier ki Pohramew:
La kum ka khmat u Khla ka Dngiem,
U briew nangta u rit mynsiem."

Kumta u Hynniew Trep u la im ha ka jynjar bad ka kordit. Ynda haba u la sngew kordit khop, um sngew lah shan shuh. O katno u kynmaw ia ka Aiom Ksiar basuk mynba u im hapoh ka jingda jingker U Trai Nongthaw. Hynrei u tip bad u sngewthuh ba kine kiei-kiei baroh ki la wan namar ba u la lyndet ia u Trai Nongthaw. Kumta u dem u kyrpad biang ia U ba U Un map ia ka lait ka let baroh.

"Kamon ka diang u khmih u rwat,
Haba u ieng ka Khein ka Shat;
U said u thew ha khmat U Blei,
Ha U, u pyrta 'Kuriei!'
Namar shi kur ne tang shi met
Ba U Un map 'ka Lait Let."

"Junom shalor ka Ding kan Kiew,
Shaneng junom un khmied u briew;
Ka Step phyrngab lano kan paw,
Ka Sahit bneng lano kan Saw!"

U Blei u la iohi ia ka jingjynjar jingkordit u Hynniew Trep bad u la iohsngew ia ka jingkyrpad kyrpon jong u. U la

sngew synei ia u, bad kumta u ai ia ka kular ba uwei u dei ban dem la ka khlieh ha ka duwan ka jingknia,

"Ban kit ka Pap, ban bah ryndang
Ban eh ka Rngiew, ban khuid ka Sang."

Kumta u briew u phah ia u Rangiarkhad, u khun lymboit lymbiang kum u nongbah ryndang ia ka lait ka let, ka pap ka sang u Hynniew Trep.

"Ha sngap na Krem Lamet Latang
U Rangiarkhad u Khraw Jutang :
Haduh ba poi ka Sngi Uta
'Kampher' u ong, 'Ngan kit ma nga :
Te me, u briew, men lait shitom
Ha khmat U Trai Nongthaw junom."

Hadien ba u Rangiarkhad u la aiti noh ia lade na ka bynta ka lait ka let u briew, ka pyrthei ka kylla artat bak. Ki dak ki shin ka Aiom Ksiar ki sdang ban paw sa shisien pat.

"Pyrthei Mariang ka phuh ka phieng;
La poi ka Shngain la lait ka Tieng;
Ka Ngiew ka jah shapoh Diengiei,
Ryngkat bad ka u Ksuid u Khrei;
Ka dak ka shin ka paw tyngkrein,
Hangta la kup ka Shat ka Khein."

Kumba ka don ka Eden ha u Hynniew Trep, kumta ruh u myllung u ngeit ba ka don ka Kalbari. Kumta u ngeit ba uta u Rangiarkhad ia uba u Hynniew Trep u ngeit bad u iathuh tang pateng la pateng u la wan urlong ha ka dur u Jisu Khrist. "U David, u Isaiah u Paul." u ong, "ki hikai ia kane—bad U Khrist u wan ban shon shap ia kata—haduh dala ka snam. Namarkata u long ka Lynti—u Sohpet Bneng"[1]

"Synshar ka suk ka sain kylleng,
Ynda u paw u Syiem ka Bneng."

---

1. Ka Jingpynshai," *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep*

Ka khanatang ka bakhraw ka la kut. Na kane u myllung u pynkynmaw pat ia ngi ia ki riti ki dustur jong ka longïng longsem, ka niam ka rukom bad ka sain hima sima u longshuwa manshuwa jong ngi. U sdang ia ka jingiathuh jong u da kaba sdang ruh na ka ïngkhatduh hi

"Shikur shi kpoh na ïng i Mei
Ha 'ïng khadduh' ki long kawei."

Hangne ha ïng ka kmie ha kaba ka khatduh ka ju shong ju sah, ka sdang ka niam ka rukom bad ka sain pyrthei ka sain hima.

"Nangta ki ieng ka Knia ka Khriam
Hangta ki seng ban long ka niam;
Ka dei ka Ding ba rhem ha Dpei
Nangta ki ieng ban sain pyrthei"

Hangta ha ïng ka kmie, u don u kni. U dei u briew uba peit ia ka ïng ka sem bad ka ktien jong u ka long ka ain kaba dei ban iasngap baroh.

"Kumta ka Ktien u Ni u Kong
Hapdeng shikur ka Ain ka long."

Ka kynthei pat ka long ka nongri nongdup ia ka spah ka phew, ka jingdon jingem jong ka ïng; hynrei dei ki rangbah pat kiba peit bad pyniaid ia ki ha ïng ha sem.

"Ka ïng ka Sem, Muluk Jaka
U khun Shynrang un da ia ka;
Ka Spah ka Phew, ka Blang Masi,
Ka khun Kynthei ka ri ia ki."

Ryngkat bad ka rukom pyniaid ia ki jingdon jingem ha ïng ha sem, ka ïng u Hynniew Trep ka long ruh kaba don la ka rukom khein kur khein jait, khein kha khein man. Ki bat pyrkhïng ruh ia kane bad ki pynshitom ia kiba pynkhein ia ka.

"Kine ki Kur, ki Kha, ki Man
Ki tip kumno ka dur ka wan;
Ki don ka Sang ki tip ka Ma,
Ioh pom Pyrthat ioh dait u Khla;
U bam khein sang u Nongaiksuid,
Ki beh na Shnong, ki khi lai-nuid."

Ka jingdon jong ki ain ki kanun ha ïng ha sem bad ha ka kur ka jait, ka wanlam ia ka jinglong kawei ha ka ïng ka sem bad ka kur ka jait. Namar kata kin ialeh shitom ruh ban da la ka burom ka ijot ka ïng ka sem bad ka kur ka jait.

"Namar ka ïng, ka kur ka Jait,
Un khie u Sum ka Stieh ka Wait;
Ki khun myllung ki lait ban khrong
Ba dei ka doh ka snam lajong."

U myllung u pynkynmaw ruh ia ngi ia ka sain pyrthei u barim bad ia ki kam kiba u la leh. Ki long ki briew kiba ieit bad burom ia la ki jong ki kpa tymmen jong ki bad kumta,

"Kylleng ki thung ki Mawbynna,
Ban sah ka nam u Knï u Kpa."

Ha ka synshar ka khadar, ki pyrkhat bad ki ialeh ruh ban wanlam ia ka jingbha bad ka suk ka sain u paidbah ha ka hima.

"I'u briew ba shoh ka sngi ba lwait
Ki tei ki Kor ba un shong thait;
Jingkieng ki pun halor ki Wah,
Ka Thadlaskein ruh kan iai sah."

Kim long ki briew kiba sahdien ha ka liang ka sain hima sima bad ki don la ka jong ka rukom synshar khadar kaba ka pyrthei mynta ka angnud bad ka iabeh.

"U Syiem kam pher la dei 'u maw'
Ka Hima kit u Rit u Khraw;
Bishar-khadar ryngkat bad ki
Ha u ki ai ka Nar-bili :
Te kum u Tiew Myngor Lvngsyun,
Kumta ka iaid Dorbar pyllun."

Ka ri ka jongno jongno la ka khraw u pud u sam lane ka spah ka phew ka shong syier lada kam don ia ki briew kiba don ia ka jingieit ri ka bashisha bad kiba kloi ban bah wait bah ryntieh ban ri bad ban da ia ka. Ka ri bad ka jaitbynriew Hynniew Trep kam shym duna ia "Ki Khla ka Wait, ki Khraw Jutang" kiba kloi ban ialeh,

"Namar ka Pud ka Sam Hima
'Ka Ri um Snam u Knï u Kpa".

Shaphang ki Syiem u myllung u ong ba,

"Ki dei ki Syiem ba phieng ka Main;
Balei ia ki ngin sngewlehrain !
Kim dei ruh tang 'Ki Nongrah Khlieh',
Ki dei 'ki Khun ka Wait ka Stieh."

Kumta u maham ia ngi ba,

"Lada ia ki baroh ngi klet
Ka Ri junom kan sah khun swet."

Haba u phai dien kumne ban peit ia ka pyrthei barim u Hynniew Trep, ka pyndap ia u da ka mynsiem sngew sarong bad u da kob ruh shaphang la ka jaitbynriew. U rwai ha ka jingsngewsarong:

"Shi khrum ka bneng - u paid byllien,
Shi snieh Pyrthei - kawei ka Ktien :
Pyllun ka Ri - kajuh ka Niam :
Ban paw ha rong - shi rong ka Riam :
Hangno ha Pyrthei don Riti,
Ba kum ka jong ka Ri jong ngi !"

Hynrei haba u peit bad u bishar ia ka jinglong ka ri kaba mynta bad ia ka lawei jong ka, u iohi tang ia ka jingartatien bad ka jingduh jingkyrmen. Ha ka jingdiaw u rwai pat :

"Ngi im ha kiwei pat ki sngi,
Ngim tip shano kan poi ka Ri !"

Marwei ha ka jingpyrkhat bajylliew u bynniaw :

"Hyndai ki Lum ki da ia ki,
Hadien mano ban da ia ngi!"

Hapdeng ka shaiong pynban um shym la duh jingkyrmen syndon thiaw. Ki longshuwa manshuwa ki ai ha u ia ka jingkyrmen. U iohi ba ka jaitbynriew jong ngi, kam long kaba duna ne kaba pher eh na kiwei pat ki jaitbynriew.

"Kajuh ka Um, ka Sngi ka Lyer
Kiwei aiu na ngi ki Pher!"

Lada ngim pher na kiwei pat ki para jaitbynriew, hato balei ngim lah ban kiew bad ban pynroi ia lade? Ka bor tynrai baroh ka shong ha ka jingieit ri ka basngur bad ka bashisha. Dei namar kane ka daw ba u myllung u angnud eh ba kane ka lyer kan wan ban beh ha ngi sa shisien pat. Da ka dohnud kaba pluh u pyrta :

"Ko Lyer - 'ban im namar ka Ri'
Sa shisien pat to beh ha ngi."

Dei kane ka ban pynkylla ia ka jingmut jingpyrkhat jong ki khun ki ksiew u Hynniew Trep. Kane kan hikai ia ngi ban bat ia ka tip-briew tip-Blei, ka hok bad ka jingshisha.

"Parum Pareh baroh ngin long
Hapdeng jong ngi ka hok kan shong."

Dei kane ruh ka ban hikai bad kyrsiew ia ngi ba ngin ieng joit shisyndon ban trei shitom na ka bynta ka jingroi ka ri bad ka jaitbynriew.

"Ngin shoh ngin thaw baroh ngin rep
Shaneng ngin kiew napoh ki Trep."

Dei kane, sa shisien pat, ka ban pynlah ia ngi ban long ka jaitbynriew kaba iatylli, ym kaba iapait iapra.

"Kumba Hyndai, kumta Lawei
Namar ka Ri ngin lang kawei"

Haba ka ribaibal jong ka jingieit ri bashisha ka la beh, hangta ngin sa iohi ba ka ri bad ka jaitbynriew Hynniew Trep kan sa khie im biang bad kan sa phyrnai khrek da kumwei pat.

Sa shisien pat kin win ki Khlaw
Sa shisien pat kin khih ki Maw;
Kum kiwei pat ki sngi kin mih
Da kumwei pat ka Ri kan ih.

————

12. HA ÏNG U BLEI

U Soso Tham um da long u briew uba koit ba khiah. Ka suhot ka long kawei na ki jingshitom kaba ju pynshitom bad pyndik ia u. U don ruh ka jinglong ka met kaba kloi ban ioh ia ka baiongkhlieh bad ka khie-shit haba u sum u sait. Kumta um da sum da sait khah khah kum kiwei pat ki briew. Ha ka snem 1917 haba u dang leit peit ia ki khun ki kti jong u ha Jowai, u la ioh pang suhot ka bajur bha kat haduh ba la pynlong ia u ban kren lymwir. Ka jingioh ia ka dawai ha ka por kaba biang ka la pynkoit ia u. Hynrei la iathuh ba um shym dih dawai doktor; u la dih da ki dawai Khasi

Dei namar kane kajuh ka daw ba u la dei ban pan shuti khah-khah bad teng-teng. hapdeng ka jinghikai, u hap ban pan noh ban leit noh sha ing. Ka jingshim shuti kaba khah-khah jong u ka la pynlong ia u Headmaster ban kynthoh ba u la shim shuti than eh da ki bunsien bad u ong artat ba un da kynmaw bad peit bha ia kane.

Hadien ba u la shong thait ka karta jong u ka la poi kumba 58 snem eiei Hynrei namar ba um ju long u briew uba koit ba khiah, ka jingkoit jingkhiah jong u ruh ka la nang hiar bad ka la pynlong ia u u briew u bakhrew. Kumta haba u la shongthait na ka kam, um shym leit trei shuh shano-shano ruh bad u la shu shong beit tang ha ïng.

Ha ka kamra rit jong ka ïng jong u ha Jaiaw Laitdom um shym la im tang marwei kum u pukir. Ka kamra jong u ka la long ka jaka iakynduh lang jong ki katto-katne ki riew pyrkhat pyrdain ka ri ha kaba ki iakren iasyllok shaphang ka ri bad ka lawei jong ka Don ki paralok kiba ju wan kai sha u kum u Dr. Homiwell Lyngdoh, u Babu Wilson Reade, Babu D. Nihon Singh Wahlang, Babu Assiam Lyngdoh, Borjumon Hynniewta, Sib Charan Roy, Prof. R. R. Thomas, Rev. J. J. M. Nichols-Roy bad kiwei kiwei pat. Bad ki un iakren iasyllok bad un iatai nia shaphang ka sain pyrthei, ka imlang sahlang, ka jingnang jingstad bad ka niam. La ju iathuh khana ia ngi ba

haba ki iakren bad iatai nia ma ki, wat ki briew naduh surok ruh ki lah ban iohsngew. Hapdeng ki jingiakren, un buh ruh ha khmat jong ki ia ki jingrwai myllung ne kino-kino kiwei pat ki jait jingthoh kiba u la thoh khnang ba ki lah ban pyni bad kdew ia ki jingduna.

Kum u briew uba im ha shnong ha thaw, wat ha ka met kaba tlot, un pyllait por ruh ban rung sha ki ïng ki sem ki para shnong para thaw, ki marjan marpa kumjuh kumba u ju leit rung sha ki ïng ki para ki pyrsa, ki khun ki kti kiba ha ïng ha sem. Bad ki un pynlut por ban iakren iakhana bad ban iabiria birai.

Ha la ïng u pynlut ruh ïa ka por hapdeng ki syntiew ki skud bad ki jingthung jingtep. U ieit ban thung jingthung bad u ieit ia ki syntiew ki skud. Kum u Nehru, u Prime Minister banyngkong ka ri India, u ju ieit ban deng ïa u shylluit tiew kulab saw ha ka shadem jong ka kud jong u. Kumta naduh Earle Hostel haduh ha ïng ba u shong, ki syntiew ki skud bad ki jingthung jingtep ki im bad ki phuh itynnat bad khlem artatien, ki rwai ia ki jingrwai bajar-jar ha ki shkor jong u.

Wat la u la shongthait na ka kam, hynrei um pat shongthait na u khulom bad ki kot. Ki saw snem banyngkong jong ka jingshong thait jong u, ki long ki snem jong ka jingialeh. Ha kane ka por u dang dem bad minot ban poi sha ka thong. U don ha khmat jong u ia ka kam ka bakhraw tam jong ka jingim jong u kaba u da angnud eh ban pyndep Kumta hapdeng ka pang bad ka khrew u iaidem ban thoh tat haduh ba un da lah syndon ban pynmih pyrthei ia *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep.*

Hadien ba u la pyndep ia katei ka kam ka bakhraw u la dei ban sngewhun hi jrut bad ban shong pynjah thait noh artat ia lade. Hynrei, um pat sangeh. Halor ka miej u dang dem ban dang iai-thoh bad iai-pule. Halor miej jong u ka ju don ka kotkhubor Phareng, *The Statesman*, ka *Illustrated Weekly of India* bad ki kotkhubor Khasi de na kiba u lum ia ki khubor manla ka sngi. Halor kine, ki don

ruh ki kot drama ki bakhraw u Shakespeare bad ka Baible. Ryngkat bad ka iit ka pule, u dem ban thoh bad la iathuh, ba ha kine ki por, kumba la kdew naduh ba sdang, u la pynkylla Khasi ia ki katto-katne ki drama u Shakespeare. Ha ka jingshisha u la lah iakren bad u Babu D. Nihon Singh Wahlang ban peit lada lah ban pynmih ia kitei ki kot. Hynrei shuwa ban iakren pynkut shaphang kane, u Babu Nihon u ioh jingtip ha kawei ka step ba u myllung u la khlad noh. U Babu Nihon, ha kata ka step, u dang mut hi ban wan sha ing u myllung haba la iathuh ia u ha lynti shaphang kane ka jingjia

Katba u dang pynlut ia ka por jong u kumne, suki-suki ka met ba la khrew jong u ruh ka la nang tlot nang tlot bad u la pynlut ia ka por ka babun jong u ha jingthiah pang. U hi ruh u la sngewthuh ba um lah khie khlieh shuh bad ba ka por ia u kam slem shuh. Kumta, na la jingthiah pang u ju kren ia ki ktien jingsneng jingkyntu ia ki khun ki ksiew la kum u briew uba la khreh ban leit jingleit sha ka ri ka bajngai. U kynmaw ia u khun uba dkoh bad ba thlun u thylleid U sngewsynei ia u bad u kyntu ia ki khun ki ksiew ba kim dei ban iehnoh lare ban leh bein ia u. Na la jingthiah pang, u peit ruh ia la ki ksiew da ka khmat kaba isynei. U sngewsynei ban iehnoh ia ki haba kim pat heh pat san pura bha. U la phla ba um pat kwah ban leit noh tat ynda ma ki shwa, kin da hch da san bad kin da long-briew man-briew. Hooid, ha kum kine ki por, un kynmaw ruh ia ka briew kaba la leit sha shiliang, kaba, ha ka pneh jong ka, u la ioh ia ka jingri, jingsuma, ka jingpynheh pynsan, bad ka jinghikai ban tip shaphang U Blei. U la ong khyndiat snem mynshuwa:

"Ynda nga poi ha ing U Blei
Ngan wad nyngkong hangno i Mei."

Dei ha kine ki sngi ba u la ong ia ki khun ki ksiew jong u ba kin buh bad sumar bha ia ki jingthoh jong u da kaba iathuhlupa ruh ba ki briew kin sa iawad ia ki hadien. Kumba la iathuh ha ka lynnong ka banyngkong, ka jingiathuhlupa jong u ka la wan urlong ha ka snem 1973.

Um shym thiah slem ha ka jingthiah pang. Ka sngi bakhatduh jong u ha ka pyrthei shen ka wan. Ka la long ha ka 18 tarik u Nohprah, 1940. Ha kata ka sngi, ka jingshitom ka la ban khia ia u; bad u la nang shitom katba ka sngi ka nang noh bad katba ka jingdum jong ka miet ka nang wan. Ha kata ka miet tlang bakhriat, ka ding atoskhana ha ka kamra jong u, kumba ka ju long, ka meh bad ka rhem hain-hain. Hynrei ka don pat ka lyer kaba sngew ngiew kaba beh ha ka kamra baroh kawei. U angel ka jingiap u la ha ka jingkhang ban ialam noh ia u. Kumba shiphew baje u dang pan umshit ja da kaba khluit tar-tar. Haba la ai ia kata ka umshitja, u khnium ba ka dang khriat. Imat u la duh noh katto-katne ka bor jingsngew. Kumta la pynkhluit biang ia ka. Ba kan kham khluit, la pynkhluit ruh ia ka pliang ha kaba la buh ia ka mok umshitja. Ynda la pyndih biang ia kata ka umshitja ba la pynkhluit ha kata ka rukom u sa dih ia ka bad u sa thiah noh artat khop. Hynrei ka la long ka jingdih ka bakhatduh jong u. Tang ha ka por 11 baje, don kiba iohi ba u rah ia ka kti kum ban khot briew. Hynrei ynda ki leit ban peit, ki shem ba um don shuh. U la leit ban iashem bad la ka kmie ha kawei pat ka pyrthei—ha "Ïng U Blei" kumba u ong.

Ar sngi hadien, kata ha ka 20 tarik, la tep ia u ha lum jingtep ka Balang Church of England, ha syndah jong ka Hospital Shipai, Shillong.

"Jar jar hapoh ki dieng ha khlaw
U san hapdeng ki niut;
U syntiew pher, u tiew doh maw-
Laiphew-na-ar-jingmut.

"Jar jar u im jar jar u jah
Hapoh raieh raidam;
Jar-jar ha jingtep ai un thiah
Hapoh u phlang jyrngam." [1]

La kut : : : Khublei

---

1. "U Phlang Jyrngam", *Dultara Ktiar.*

14. KA JINGKY'AN KA KTIEN KHASI

(DA U SOSO THAM)

Ka por ka la poi ha ka Jingiaid ka Ktien Khasi jong ngi ha kaba, kumba ong u Archbishop Trench, "Ki ktien bakhraw bad ba kit jingmut lem bad kiba kham rit, ki paw ha ka pyrthei, ki ktien ki ban shim la ka jaka kum ki khlur ha ka pyrthei ka jingpyrkhat bad ka jingim jong ngi," namar ka don ka jingkhih pisa, ka jingtare shane bad shatai ha ka jingdum, ka jong uno uno uba thoh khamtam, bad uba kren da kaba thew ia ki jingmut ki ktien ha ka ktien Khasi. "Ka Ktien" (language) kumba ong uwei pat, "ka long ka lyer ha kaba ka jingpyrkhat ka im." Te lada ka ktien kam lah ia ka ban long (a) Ka jingpynpaw ia ka jingmut bad (b) ka jingai sboh ia ka," ka paw shai ba kata ka ktien ka pyniapop ia ka Borshemphang jong kita ki briew kiba kren ia kata ka ktien. Haba ka jingshem lang baroh ka long kumta, te ka donkam ban leh eiei ban kham pynkylluid ia ka ri ha kaba ka Borpyrkhat (intellect) ka im, ka khih, ka long bad ka san.

Ka daw kaba kongsan eh kaba kynroi ia kane, ka long namar ba "*ka jingsain ktien ka nang iaid hapdeng ki briew ba dang lung bad khamtam hapdeng kito kiba ia kynduh ia ka jingtur kynsan jong kiei kiei ba thymmai bad rukom pyrkhat ba thymmai ba la wanlam ha ki da ka jingshlei ba nangtur jong ka jingshai*" —Drummond. Bad u Trench u ai shuh shuh ki daw kiba dei ia ka ban pyrkhat bniah. "To," u ong, "kaba nyngkong bad kaba donburom tam eh ka long kane, ba don ki aiom ha ka jingpyniaid ba stad U Blei ia ka pyrthei, kiba kham palat ban ia kiwei kiwei pat ki por, ha kaba ki bor niam bad ka rukom-im thymmai, ki pynkhih ia ki tynrai ka Dohnud u Briew. Haba ka long kumne, ka ktah ia ka ktien (language) ha ka rukom ba kam ju kynroi mynshiwa. Ka dei ban pynmih ki jingshisha, ban pynpaw ia ki jingpyrkhat ki bym ju don mynshiwa...... Ka leit jia ha ka ktien kumba ka la jia ia ka phud wah haba ka dei ban kit kham bun ka um ban ia kaba mynshiwa. Haba kumta te kam long kaba phylla eiei ba ka um ka shlei palat la ki

pud, ka prong sha kadiang bad sha kamon bad ka thaw kynsan ia ki phud thymmai...... Kumne ka la jia ia ki ktien Greek bad Latin haba la pynlong ia ki ki nongkit ia ki jingshisha ka niam Kristan (Revelation)." Kumta ruh ka la jia bad ka ktien Khasi jong ngi haba la kylla ia ka Bible bad kiwei kiwei ki kot naim. "Namarkata," u Trench u ong pat, "U Mishoneri (lada u kynmaw ia ka atiar kaba khraw ba u bat, ia ka jingsyier (crisis) ba shyrkhei ha ka jingim mynsiem ba kita ki briew ki la poi, haba ia ka ktien jong ki la pynlong ka kali ban kit ia ki jingshisha ka niam Kristan) un khynniuh bunsien ha khmat ka kam ba u trei, un khynniuh ioh un pynpoh ne pynkulmar ia ka jingim mynsiem jong ki baroh kawei, da kaba leit jied ia ka ktien ba kham poh bad iehnoh ia kaba kham kor ha kaba pynpaw ia kano kano ka jingshisha jong ka Jingpynim."

Kawei pat ka daw kaba kha ia ki ktien thymmai u ong, "kam long tang haba don ki jingkhih ka Niam ne Rukom-im thymmai hynrei haba dei ban plie ia ki jingshisha ba dang speh ba la thung hapoh u briew naduh ba sdang, ha kaba pyniar ia ka jingtip jong u *Shabar bad Shapoh.* Ka jingsdang jong ka Moral Philosophy, na ki Greek bad ka jingpynkynriah ia ka sha Rome, ka jingkha ia ka Theology, ka Science, ka Nutural Philosophy, kine baroh ki la iaid ryngkat bad ka jingiar jong ka Ktien." Bad bun na ki ktien kiba iadei bad kine, "kim shym sah kut tang ha ki hi, hynrei ki la leit siew ha ka jingkren ba man ka sngi bad ki la long ka spah jong u paidbah." "Don ruh," u ong pat, "ki ktien kiba mih hi na u paidbah, kiba ym lah ban shem mano ba la pynmih ia ki, kumba kiwei pat ki mih na ka Buit-thaw (creative genius) jong uwei u briew. Bun ki ktien, kiba long ki khun ki jingpyrkhat ba jylliew, ne ka jingsian hi, ki mih ban tybeh kum u prew, bad kin pynshai ia ki ri ba dum mynshwa bad ki ban shat la ka jingshai sha ka jingdum ba'm pat don ba iaid mynshwa, bym pat shym jop da ka Bor-shemphang u briew."

Bad kane nga ngeit kaba tynrai eh ia ki khun ba la ioh hikai ka ri jong ngi, ban thaw kum kita ki *Ktien* ban thoh ki *Kitab* ha la ka jong ka ktien bad da ka ban pynsan ia ka

Borshhemphang u khun Khasi-Synteng. Kumta "un pynriewspah la ka Ktien da ki ktien b'ym ju tip mynshwa bad bam don hi, lait tang ha ki atiar ba la don lypa—(*a*) *ba'n kha ia kaba dang rieh*, (*b*) *ban pyniasoh ia kaba lakhlad bad* (*c*) *ban tih ia kaba la jah*!! Kumta kaba la rim bad ba la mlien kan long kaba thymmai haba la ktah ma u, khlem da duh ia ka jingmut barim, kan wanlam ia ka jingmut ba thymmai kaba ju long mynno-mynno tang ka 'tien kyndong kan tyngshain da kawei pat ka dor. Ki jingkhih-im ba don bor kiba king ha ka dohnud u paidbah ki la shem ha ki (ki ktien) ka jingpyllait mynsiem; bad kiba kham radbah napydeng jong ki kiba la peit kham jylliew ha ka tynrai ki nia, para marwei ki la lum ia kaba ki la iohi tang ha kawei ka ktien ia kaba ki kawang ha ka pyrthei, bad da ka ki pynriewspah ia ka (pyrthei) junom:-- ki da thaw ha kata kawei ka ktien bathymmai ia ka Rukom pyrkhat ba thymmai, ka ban long ka nongtymmen ban ia ioh bynta lang.

Ngan keinnoh katto kaba kyntiew na u. Kaba kham bha ia kiba pyrkhat baroh shaphang kane ba kin pule hi na ka kot jong u, "On the Study of Words." Kaba donkam ru ia ngi ban pyrkhat ka long kane, ba kane ka pateng kaba mynta khamtam, ryngkat bad la ka jingtip Phareng kaba kham haneng khyndiat ban ia ka Tuta, ka la pyndonkam than ia ka ktien Phareng ha "ki kam ba ia kynduh kynsan bad ka jingshlei jong ka Jingshai" khlem da sngewthuh janai ia ki jingmut jong ki bad da kata ka Borshemphang ka la nangrit, ki kam ki iap, ka ktien Khasi ka nang khrew. Bad kata nga ngeit ka long kawei ka daw balei, ba ki kpa jong ngi kiba kren tang la ka ktien ki kham don bor ha kiei kiei baroh ban ia ngi mynta. Ki ki im ha ka lyer kaba ka ktien ka kit ia ka jingmut jong ka kam, ngi pat ia kaba la lah ngi la sdang klet. (Bad don ruh kiba ibein ia ka), bad kane kaba thymmai ka dang long tang ka jingmalan kaba ngim pat sngewthuh ia ki Alphabet jong ka.

"*Ha ki ri ba dang lung don ka jingsain-ktien*," ong u Professor Drumond; hynrei ha ka ri jong ngi ka don ka *jingklun* ktien kaba la thaw *Intellectual indigestion* ha baroh kiba sdang nang English. Bad ka jingklun ktien kam pher

eiei na ki jingklun shyieng sohshang, ka snier ka shrut malu mala ia u snep khlem ioh tylliát ia ka jingshngiam u Dohnud. Kan bha shibun eh lada ngin bud ia ka rukom ki nonghikai jong ngi haba ki kylla ia ka Bible. La kam pat janai hynrei ki da tylliat ia kawei pa kawei ka Ktien ba eh ban pynshai ia ka katba don bor. Te don mynta ki ktien kiba ngi pyndonkam man ka teng ha ka ktien Phareng kiba ngi la shu klun; kum kine: Assembly, Presbytery, Church, Chairman, Secretary, Evangelist, Pastor, Society, Movement, History, Philosophy, Science, Education, Nation, Moral, Intellectual, Poetry, Music, Nature, Adventure, Enterprise, Language etc; ect.

Namar kata ka dei ba ngin ialeh katba lah ban ioh shwa ka ktien Khasi, kaba mynta ka dang long tang ka ktien Sohra. Kumta nga tyrwa ba (1) ngin iatih shuh shuh na ki par ka Ktien Sohra ki ktien ba sah ha ka tang ha ka jingkren (2) Ban pom noh na ka ia ki ktien kiba iaid tang da ka jingsawa (onomatopoetic) haba lah ban ioh na kiwei pat ki ktien Khasi kiba long *Conventional* (3) Ban shim na ki ktien Khasi Synteng baroh ia ki ktien bad kyrteng ki bym don ha ka Ktien Sohra (4) Ban pynsoh ki kyrteng briew, lum, jaka, etc bad kano kano ka kam ka ban ia sriem jingmut (5) Ban ym spel beit (phonetic) ia kano kano ka ktien ba la shu shim kylliang na ka ktien kren haba ngi kwah ban pynlong ka 'Tien-kyrpang (technical) ia ka, hynrei ban pynbakla uwei ar u dak; la jingkynnoh kan sah kumjuh. *Nga ngeit bun kiba dei ban pyrkhat* kin iapyrkhat ia kane bad kin nang iathuh shuh shuh kat kum la ki jingeh ba ki shem ne ka jingshai ba ki iohi. Namarkata "kita kiba iohsngew ia ka jingkhot napoh ban hikai bad pynshai ia la ki para-ri, ki dei ban khein ba ka long ka kamram ba kongsan jong ki ban sei na ki jingkynshew kiba don lypa la ka jong ka ktien, ban kyrshut na ka ia ka sarang kaba ka pot ka wanlam ha kiei kiei baroh, na kaba ka ktien ruh kam lait, ban pyrshang ban ai ha ka ka jingbeit bad ka jingshai jingmut, ne kaba shu byrngut."

Kum ban lamphrang, nga buh katto katne ki ktien ba nga la pynkylla hi; don kiwei ar kiba la lah iaid lypa; Edu-

-cation, ka Jingpynsan. Kane nga ngeit ka ia dei thik bad ka jingmut ba ka English. Home-Training, *ka Saindur na Rympei*, Home ka Rympei. "Teng-teng," ka long ka ktien ba la shu jer kynsan, ka jingmut ba nyngkong ka long ba kum ia kita ki kynja jingthoh yn thoh *tang teng-teng*. Hynrei mynta ka ai ka jingmut ba pher khlem da pyniap ia ka jingmut tynrai. Nation; na ka *natus*, la kha Hearth and Home, namarkata "Rympeiri" lane ka Rympei (jong ka) ri. Nature, ka *Longhi*, namar ia kaei kaei kaba iaid ne long *natural* ngi ong kaba *long hi*. Language, na ka Lingua, u thylleid, namarkata, "Ka Thylleid." Chairman, u Chongknor (Jowai). Intermittent Fever, ka Sngit (Shella). Church u Trench u ong ka mih na ka Greek kaba mut, ka "Ing U Blei." Hynrei ka ktien Balang nga ngeit ka mih na ka ktien "uba bun u balang," Lada kumta ka mut ka *kam-briew* (social). Namarkata nga tharai ka ktien *Duwan pyllun* kan kham hap. Music, na ka "Muses" ki Purirwai, namarkata "Ka Myllung". Poetry ka ktien tynrai ka mut "ban thaw". Ia kane dang kha dang shibit ha ka ktien Khasi, kumta dei ban shu *jer kynsan* na kano kano ka ktien ka ban pasiang ka kynnoh bad ban shoh ka jingiasriem jingmut, namarkata ka "Lasubon." Ngan iehnoh katto shuwa ban ap ia kiwei pat kiba la kham wad. Te lada uwei pa uwei u nonghikai u dei ban nang ia "*ki lai tylli ki R*;" balei uwei pa uwei uba pyrkhat, thoh ne kren ha ri Khasi Synteng un ym don da kiwei pat, '*ki lai tylli ki R*' — *RYMPEI, RYMPEI-RI bad RI*?

— "U Lurshai", July, 1913.

DA

U JUH U NONGTHOH

Uba Ki Khot U Mahatma

